

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

ศิลปวัฒนธรรม
ARTS & CULTURE
ฉบับพิเศษ

พิมพ์ครั้งที่ ๒

เที่ยวตงเจตีย์ ที่ พม่าประเทศ

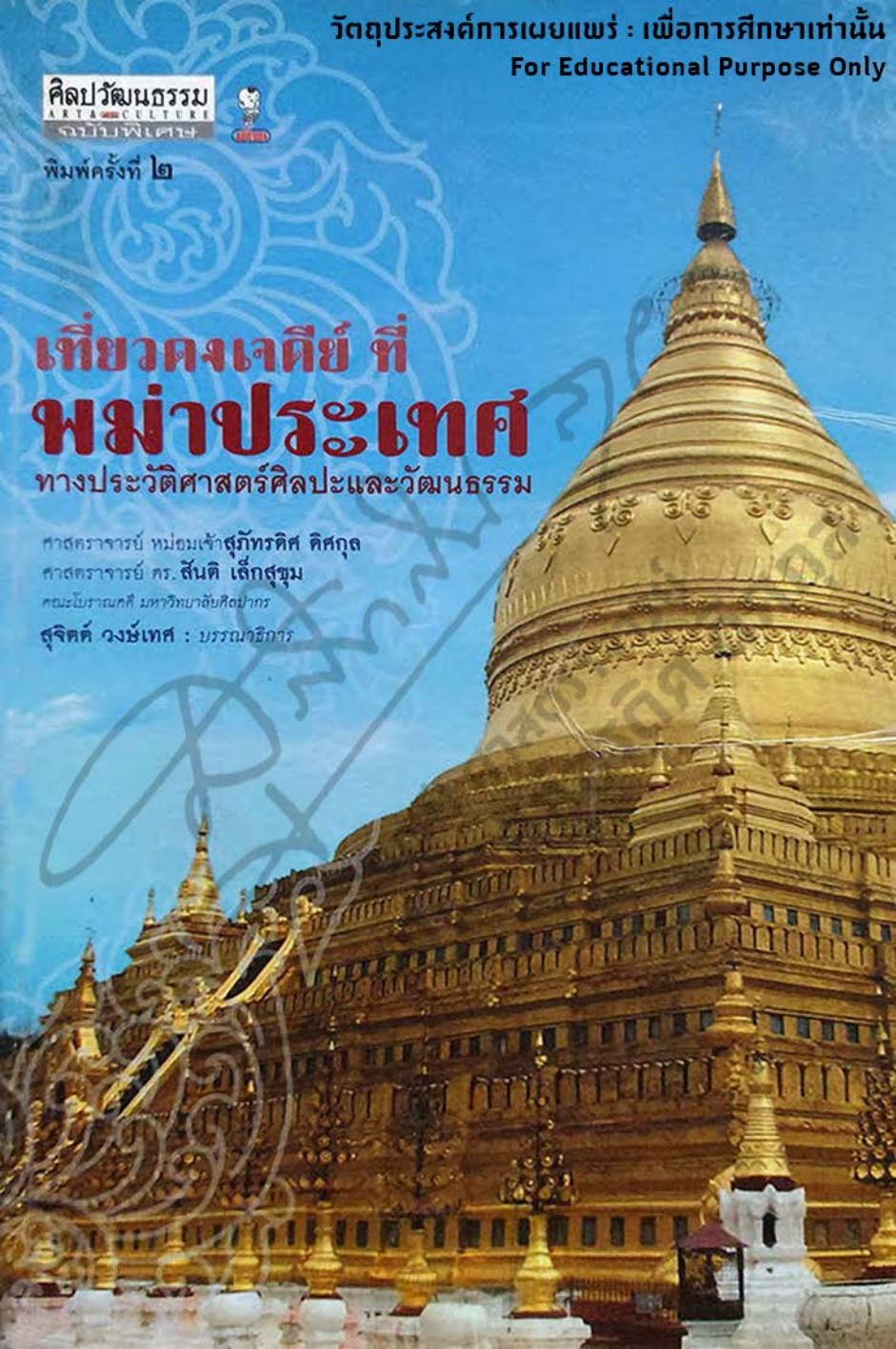
ทางประวัติศาสตร์ศิลปะและวัฒนธรรม

ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทราวดี ดิศกุล

ศาสตราจารย์ ดร. สันติ เล็กสุขุม

คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

สุจิตต์ วงษ์เทศ : บรรณาธิการ

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

เกี่ยวกับเจดีย์ ที่

พม่าประเทศ

ทางประวัติศาสตร์ศิลปะและวัฒนธรรม

ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล

ศาสตราจารย์ ดร. สันติ เล็กสุขุม

ราคา ๑๓๕ บาท

ISBN 974-323-817-4

เที่ยววงเจดีย์ ที่

พม่าประเทศ

ทางประวัติศาสตร์ศิลปะและวัฒนธรรม

พิมพ์ครั้งที่ ๑ ธันวาคม ๒๕๕๕

พิมพ์ครั้งที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๕๗

ภาพจากปก

เจดีย์ชเวสิกอง (Shwezigon Pagoda) หมู่บ้านยอง-อู (Nyaung-U)
ราชอาณาจักรอานวราหะ (Anawrahta) ดำรงในราชอาณาจักรยันซีตธา
(Kyan-zittha) ครั้งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๑๗

ออกแบบปก : วรพงศ์ ผดุงชอบ

สารบัญ

เกี่ยวกับเจดีย์ ที่พม่าประเทศ
ทางประวัติศาสตร์ศิลปะและวัฒนธรรม

คำนำเสนอ	สุจิตต์ วงษ์เทศ	(๕)
ประวัติศาสตร์พม่าโดยย่อ		๓
ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล		
เมืองย่างกุ้ง หรือ แรงกุน		๓๓
เมืองพะโค (Pegu) หรือ หงสาวดี		๔๑
เมืองสะแกง		๔๙
เมืองมันตะเลย์		๕๓
มินคูน (Mingun)		๖๑
เมืองพุกาม (Pagan)		๖๕
เจดีย์ทุกแห่งหนในพุกาม		๙๙
ศาสตราจารย์ ดร.สันติ เล็กสุขุม		
กล่าวนำ		๑๐๑
เจดีย์ทุกแห่งหนในพุกาม		๑๐๕
ลำดับพระมหากษัตริย์พุกาม		๑๐๗
ก่อนพุกาม คือ วัฒนธรรมปยูและมอญ		๑๐๙
สมัยราชธานีพุกาม		๑๑๗
ผนวกท้าย		๑๖๖
บรรณานุกรม		๑๙๓

คำนำเสนอ

เที่ยววงเจตีย์ ที่พม่าประเทศ

ทางประวัติศาสตร์ศิลปะและวัฒนธรรม

“ท่านอาจารย์” หม่อมเจ้าสุภัทรรดิศ ดิศกุล ขณะทรงดำรงตำแหน่งคณบดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ทรงเริ่มจัด “ทัวร์” นำเที่ยวแหล่งประวัติศาสตร์โบราณคดีเป็นครั้งแรก ประชุมฤกษ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๐ เรียกโบราณคดีทัศนศึกษา มีจุดหมายอยู่ที่เมืองศรีมโหสถ ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอศรีมโหสถ จังหวัดปราจีนบุรี

ครั้งนั้น ขรรค์ชัย บุนปาน กับผม กำลังเรียนอยู่ชั้นต้นๆ มีหน้าที่ต้องทำหลายอย่างตามที่ “ท่านอาจารย์” ทรงมอบหมาย ทั้งก่อนและหลัง “ทัวร์”

หลังจากนั้น มีผู้มาทูลขอให้ “ท่านอาจารย์” จัดอีก แต่ส่วนมากจะไปต่างประเทศที่ขรรค์ชัยกับผมหมดสิทธิ์สนองงานเหมือนก่อน

แต่มีสิ่งหนึ่งที่ “ท่านอาจารย์” มักประทานให้ด้วยเมตตา คือ บทนิพนธ์เกี่ยวกับการเสด็จไปแหล่งประวัติศาสตร์โบราณคดี ทั้งที่ทรงจัดเองและที่คนอื่นจัดแล้วทูลขอให้ทรงอธิบายนำชมเป็นพิเศษ

“ท่านอาจารย์” ต้องเสด็จไปพม่าบ่อยๆ เพื่อนำชมแหล่งประวัติศาสตร์โบราณคดีที่พม่า ในที่สุดก็มีบทนิพนธ์เรื่องประวัติ

ศาสตร์พม่าโดยย่อ พิมพ์โรเนียวแจกผู้ร่วมเดินทางเป็นทำนองคู่มือ
นำชม หรือ Guide Book แล้วก็ประทานให้ผมอ่านพร้อมกับบอก
กำกับว่า “เธอจะเอาไปพิมพ์ลงศิลปวัฒนธรรมก็ได้ ฉันไม่ว่าหรอก”

ผมอ่านอย่างละเอียดแล้วก็เก็บต้นฉบับโรเนียวนี้ไว้ในแฟ้ม
นานหลายปี ไม่ได้หลงไม่ได้ลืม เพราะหยิบมาอ่านเสมอเมื่อ
อยากรู้ประวัติศาสตร์พม่าอย่างย่อๆ ง่ายๆ แต่ยังไม่ได้อ่าน
พิมพ์ในศิลปวัฒนธรรม เพราะมีวุ่นวายเรื่องอื่นๆ

จน “ท่านอาจารย์” ป่วย เข้าโรงพยาบาล วันหนึ่ง อาจารย์
สันติ เล็กสุขุม ผากต้นฉบับเรื่องเจดีย์ทุกแห่งหนในพุกาม มาให้
อ่านระดับสติปัญญา ผมก็อ่านตามบัญชาของท่านอย่างว่านอน
สอนง่าย แต่ต้องยืมไปอ่านของ “ท่านอาจารย์” อีกร จึงเข้าใจ
ได้ แล้วเห็นว่าสองเรื่องนี้ต่อเนื่องกันได้เป็นอย่างดี

อาจารย์สันติ เล็กสุขุม จบปริญญาตรีจากคณะจิตรกรรม-
ประติมากรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร เคยเขียนการ์ตูนหรือภาพล้อ
ใช้นามปากกาว่า “กวน” ให้หนังสือที่อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์
เป็นบรรณาธิการ เช่น สังคมศาสตร์ปริทัศน์ สยามสมัยรายสัปดาห์
ฯลฯ เส้นการ์ตูนง่ายๆ ไม่ซับซ้อน แต่งาม และเต็มไปด้วยอารมณ์
ขันๆ คั้นๆ กวนๆ ตามนามปากกา แต่แล้ว “ท่านอาจารย์” ให้
เข้าไปเป็นอาจารย์สอนวิชาประวัติศาสตร์ศิลป์ที่คณะโบราณ
คดี แล้วทรงสนับสนุนให้รับทุนรัฐบาลฝรั่งเศสไปเรียนต่อที่ปารีส
จนได้ปริญญาเอกกลับมาสอนที่เดิม มีผลงานวิชาการด้านประวัติ
ศาสตร์ศิลป์มากมายและสม่ำเสมอ เลยได้เป็น “ศาสตราจารย์”
ยามว่างจากเดินทางทำงานวิจัยในประเทศก็รับเชิญไปนำชมแหล่ง
ประวัติศาสตร์ศิลปะในต่างประเทศบ้างเป็นบางครั้ง ที่สำคัญคือ
เมื่อ “ท่านอาจารย์” เส็จใจไม่ได้แล้ว อาจารย์สันติต้องรับหน้าที่
แทน “ท่านอาจารย์” เป็นครั้งคราว คืออธิบายเรื่องพม่าในมุม

(๖) เทียวคงเจตีย์

ของประวัติศาสตร์ศิลป์ เลยเรียบเรียงคู่มือชมศิลปะสถาปัตยกรรม เมืองพุกาม มาเป็นเล่มบางๆ

อันที่จริงผมขอร้องให้อาจารย์สันติเขียนเล่าเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ศิลป์เป็นประจำในศิลปวัฒนธรรม ต่อเนื่องหลายปีมาแล้ว ต้นฉบับเรื่องเจตีย์ทุกแห่งหนในพุกาม ก็ส่งมาให้ลงพิมพ์ในศิลปวัฒนธรรม เหมือนเคย แต่เมื่ออ่านแล้วผมเห็นว่าสมควรพิมพ์เป็นเล่มงามๆ ออกมา ครั้นจะพิมพ์เรื่องเดียวกันก็ห้วนๆ สั้นๆ ผู้อ่านทั่วไปจะงง เขามากๆ เลยคิดว่าสมควรพิมพ์ต่อท้ายเรื่องประวัติศาสตร์พม่า โดยย่อ ของ “ท่านอาจารย์” นับเป็นประวัติศาสตร์ในตัวเอง คือ “อาจารย์” กับ “ศิษย์” ที่ทำงานสืบเนื่องกันไปไม่สิ้นสุด ประคองคลื่นความรู้ไม่หยุดกับที่ แต่จะมีคลื่นลูกใหม่ ลูกแล้วลูกเล่าเคลื่อนไหลหนุนเนื่องให้เรื่องปัญญาต่อสาธารณชน จนนิรันดร์

เมื่อแรกบอกให้รู้ว่าจะพิมพ์เป็นเล่มรวมกัน อาจารย์สันติร้องค้านถั่นเถื่อนสะเทือนทั้งเรือนอินทร์ธาตึก เพราะถือตัวเป็น “ศิษย์” ผู้น้อย มิบังอาจตีตนเสมอ “อาจารย์” ผู้ใหญ่ แต่ท้ายที่สุดก็จำนนด้วยเหตุผลนานาประการที่ผมชักแม่น้ำทั้งห้า มหาสมุทรทั้งสี่รวมถึงห้วยหนองคลองบึงอีกนับไม่ได้ และไม่จำเป็นต้องเขียนไว้ที่ตรงนี้เลย แต่มีข้อหนึ่งที่ปฏิเสธไม่ขึ้น คือผมบอกว่าการกระทำของอาจารย์สันติอย่างนี้แล เรียกว่าปฏิบัติบูชาต่อ “ท่านอาจารย์” หาใช่ “อามิสบูชา” ไม่นะนั่นควรทำหน้าที่ “ศาสตราจารย์” อยู่เฉยๆ ส่วนอย่างอื่นๆ ผมจัดการให้เอง

หนังสือเล่มนี้ควรให้ชื่อเที่ยวพม่า แต่มีหนังสือชื่อเที่ยวเมืองพม่า ของ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ อยู่แล้ว และพร้อมกันกับเล่มนี้ ผมกำลังจัดพิมพ์เที่ยวเมืองพม่า ครั้งใหม่ จะให้เสร็จคราวเดียวกันด้วย ก็ต้องหาชื่อเรียกเป็นอย่างอื่น เลยเลือกเอา

ว่า เทียวดงเจดีย์ที่พม่าประเทศ เพราะลำพังแต่พุกามเมืองเดียวมี
เจดีย์นับพันๆ พม่าโฆษณาว่ามีมากถึง ๕ พันองค์ อย่างนี้ต้อง
เรียก “ดงเจดีย์” จะมีจริงหรือไม่? ยังไม่เคยนับ แต่ต้องเชื่อว่ามี
จริง มากกว่าเจดีย์ในสยามประเทศทั้งหมดกระมัง

ที่เรียกพม่าประเทศ แทนประเทศพม่า เพราะเป็นคำโบราณ
เก่าแก่ มีตัวอย่างทั่วไป เช่น รามัญประเทศ (คือ มอญ) กัมพูช
ประเทศ (คือ เขมร) ล้านนาประเทศ (คือ ล้านนา) รวมทั้งสยาม
ประเทศ (คือ กรุงสยาม)

คำเรียกพม่าประเทศ ยังมีผู้ยกไปเป็นชื่อเพลงสำเนียงพม่า ที่
หม่อมหลวงถ้วนศรี วรวรรณ แต่งประกอบละครพันทางที่มีเนื้อ
เรื่องและตัวละครเป็นพวกพม่า ทำนองเพลงฝรั่งไพเราะเสนาะหู
ยิ่งนัก หลังจากนั้นกรมประชาสัมพันธ์เอาทำนองเพลงนี้ไปเรียบ
เรียงเป็นลีลาใหม่ ใช้ออกอากาศทางวิทยุกระจายเสียงตอนเที่ยง
เวลา ๐๙.๐๐ น. อยู่นานนักหนาทีเดียว

เอาละ ขอเชิญเที่ยวดงเจดีย์ที่พม่าประเทศ ผ่านตัวอักษร
สรว้อยโศภิตได้แล้ว

สุจิตต์ วงษ์เทศ

บรรณาธิการศิลปวัฒนธรรม

๒ พฤศจิกายน ๒๕๔๕

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

เที่ยวตงเจ็ดยี่ ที่
พม่าประเทศ

100 ปี ศาสตราจารย
หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล

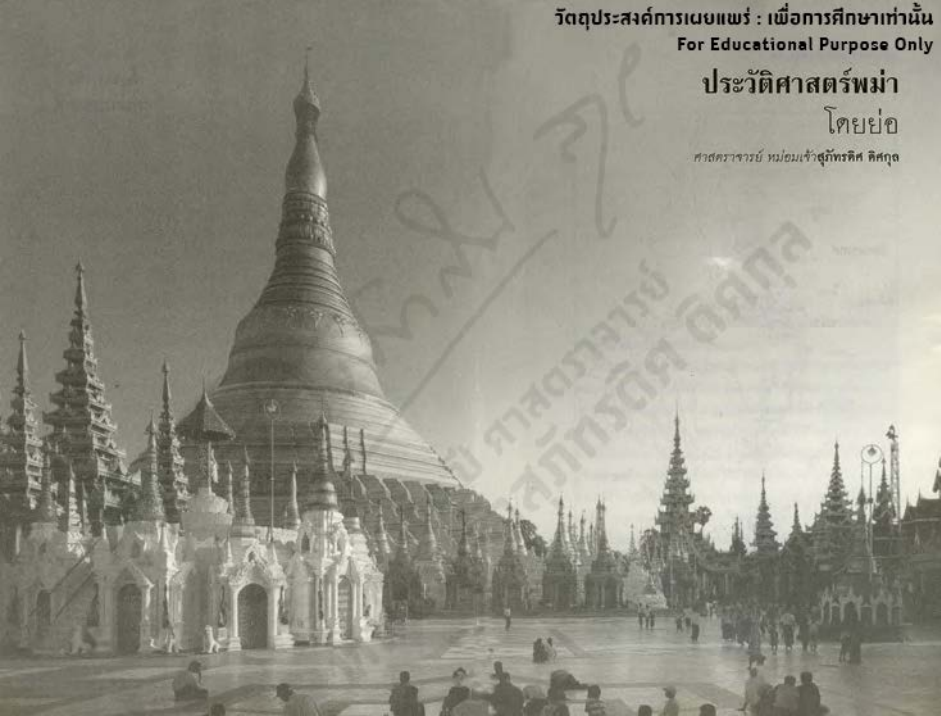
วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น

For Educational Purpose Only

ประวัติศาสตร์พม่า

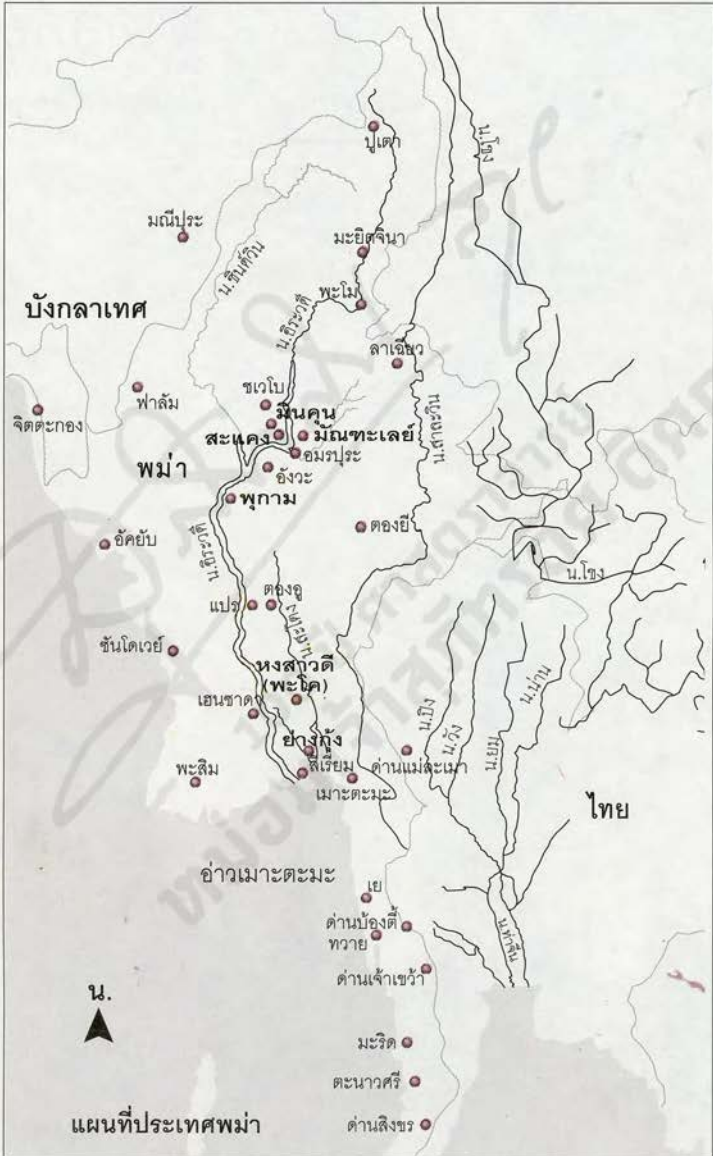
โดยย่อ

ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

๔ เทียบวงเจดีย์ ที่พม่าประเทศ

ชนชาติพยูหรือปยูได้ตั้งหลักแหล่งอยู่ในประเทศพม่าก่อน
การอพยพลงมาของชนชาติทิเบต-พม่า

ชนชาติปยูอาศัยอยู่แถบเมืองแปรทางภาคกลางของประเทศ
พม่า อาณาจักรนี้เรียกชื่อกันว่า ศรีเกษตร และมีหลักฐานว่าอาจตั้งมา
แล้วตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๘ (คริสต์ศตวรรษที่ ๓) นับถือพุทธศาสนา
ลัทธิเถรวาทหรือหินยาน ชนชาติปยูมีเพื่อนบ้านเป็นชาวพม่าอยู่ทาง
ทิศเหนือและมอญอยู่ทางทิศใต้ พุทธศาสนานิกายมุลสรวาสตีวาท ซึ่ง
เป็นพุทธศาสนาลัทธิเถรวาทที่ใช้ภาษาสันสกฤตก็ได้แพร่หลายอยู่ที่
อาณาจักรปยูนี้ด้วย และต่อมาพุทธศาสนาลัทธิมหายานก็ได้แพร่เข้า
มาอีก

ในสมัยต่อมาราชธานีของอาณาจักรศรีเกษตรของชนชาติปยูคง
จะย้ายไปตั้งอยู่ที่เมืองฮาลิน (Ha-lin) ทางทิศเหนือ ใน พ.ศ. ๑๓๗๕
อาณาจักรน่านเจ้าซึ่งตั้งขึ้นทางทิศตะวันตกและตะวันตกเฉียงเหนือ
ของแคว้นยูนนานทางภาคใต้ของประเทศจีนระหว่าง พ.ศ. ๑๒๕๐-
๑๓๐๐ ก็ได้อพยพชาวปยูออกไปจากเมืองฮาลิน และทำให้อาณาจักร
ศรีเกษตรของชนชาติปยูต้องเสื่อมอำนาจลง

สำหรับอาณาจักรมอญซึ่งตั้งอยู่ทางภาคใต้ของประเทศพม่านั้น ปรากฏว่าต่อมาได้ย้ายราชธานีไปอยู่ทางทิศตะวันตก เมืองพะโก (Pegu) หรือหงสาวดีได้สร้างขึ้นใน พ.ศ. ๑๓๖๘ ในชั้นต้นพวกมอญได้นับถือศาสนาพราหมณ์และต่อมาก็ได้หันมานับถือพุทธศาสนา

จดหมายเหตุพื้นเมืองของพม่าได้กล่าวว่าเมืองพุกาม (Pagan) ของชนชาติพม่าซึ่งตั้งอยู่ทางทิศเหนือของเมืองแปรในลุ่มแม่น้ำอิรวดี เช่นเดียวกัน ได้ตั้งขึ้นในพุทธศตวรรษที่ ๗ และได้ให้รายนามอันยาวของหัวหน้าชาวพม่า ซึ่งก็เป็นการยากที่จะสอบสวนว่ารายนามนี้ถูกต้องเพียงไร ปรากฏว่าหัวหน้าคนหนึ่งคือพระสงฆ์ที่ขึ้นแยงครองอำนาจนามว่าโปปปาโสระหัน (Poppa Sô-raham) อาจเป็นผู้ตั้งจุลศักราชขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๑๑๘๑

ใน พ.ศ. ๑๓๓๒ เมืองพุกามก็ได้เริ่มเข้ามาอยู่ในชั้นประวัติศาสตร์ พร้อมกับที่พระเจ้าปยินพะยะ (Pyinbya) ได้ทรงสร้างกำแพงล้อมรอบเมืองพุกาม ตามจดหมายเหตุพื้นเมือง ในชั้นต้นเมืองพุกามคงประกอบด้วยหมู่บ้านแต่เพียง ๑๔ แห่ง แต่ละแห่งก็มีผีหรือนัต (Nat) ประจำหมู่บ้านของตน เมื่อหมู่บ้านเหล่านี้ได้รวมเข้าเป็นเมืองเดียวกัน พระราชาและประชาชนของพระองค์ก็ตกลงที่จะตั้งพิธีเคารพบูชา นัต ขึ้นเป็นหน่วยเดียวซึ่งจะได้รับการบูชาจากประชาชนทั้งหมด และนัตตนนั้นจะกลายเป็นผีที่ใหญ่กว่าผีทั้งหลาย พิธีเคารพบูชาดังกล่าวเป็นการรวบรวมชนหลายเผ่าเข้าเป็นชาติเดียวกัน

พระเจ้าอโนรธา (อ่านตามการออกสำเนียงภาษาพม่า) มีพระนามตรงกับภาษาบาลีว่า "อนรุทธ (สงบ)" แต่บนพระพิมพ์ที่พระองค์ทรงสร้าง พระองค์ทรงมีพระนามจารึกว่า "อนรุทธ (ปราศจากอุปสรรค)" ได้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติใน พ.ศ. ๑๕๘๗ ได้ทรงขยายดินแดนแห่งอาณาจักรพุกามหรืออริมหัททนปุระ ซึ่งในชั้นต้นมีขนาดเล็กอ่อนข้างเล็กออกไป สำหรับทางด้านภายในประเทศ งานชิ้นสำคัญที่สุด

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น For Educational Purpose Only

หม่อมเจ้าสุภัททิศ ดิศกุล ๗

ของพระองค์ ๒ อย่างก็คือ การก่อสร้างระบบชลประทานขึ้นทางทิศตะวันออกเฉียงของเมืองพุกามในที่ราบอันอุดมสมบูรณ์แห่งโยกเซ ซึ่งต่อมากจะกลายเป็นฉางข้าวอันสำคัญสำหรับประเทศพม่าภาคเหนือ และอีกประการหนึ่งก็คือการเผยแพร่พุทธศาสนาลัทธิเถรวาทในประเทศพม่า

สำหรับประการหลังนี้ พงศาวดารพม่ากล่าวว่าการประดิษฐานพุทธศาสนาลัทธิเถรวาทขึ้นที่เมืองพุกามเป็นผลมาจากการสงครามใน พ.ศ. ๑๖๐๐ ต่อเมืองสุธัมมวดีหรือเมืองสะเทิมในแคว้นหงสาวดี ปรากฏว่าใน พ.ศ. ๑๕๙๙ พระภิกษุชิน อระหัน (Shin Arahan) ชาวมอญเมืองสะเทิมและคงได้บวชเป็นภิกษุในพุทธศาสนาลัทธิเถรวาท ได้เดินทางขึ้นมาถึงเมืองพุกามและทำให้พระเจ้าอโนรธาทรงเลื่อมใสในพุทธศาสนาลัทธินี้ พระเจ้าอโนรธาได้ทรงส่งเสนาบดีท่านหนึ่งไปยังเมืองสะเทิมหรือถะทอนเพื่อไปขอพระไตรปิฎกเป็นภาษาบาลี แต่พระเจ้ามกุฏ (พระนามที่เรียกกันว่า “มนุหะ” นั้นเกิดจากการอ่านผิด) ก็ทรงปฏิเสธ พระเจ้าอโนรธาจึงทรงกรีธาทัพลงมาล้อมเมืองสะเทิม และหลังจากทรงล้อมอยู่เป็นเวลา ๓ เดือนก็ยึดเมืองสะเทิมได้ใน พ.ศ. ๑๖๐๐ พระองค์ได้ทรงนำพระไตรปิฎก ๓๐ ชุดพร้อมทั้งพระเจ้ามกุฏเสนาบดีของพระองค์ พระภิกษุ และช่างฝีมือเป็นจำนวนมาก กลับขึ้นมาถึงเมืองพุกาม การปราบปรามเมืองสะเทิมเป็นการเปิดทางออกไปสู่ทะเลของชนชาติพม่า และเป็นการเผยแพร่อิทธิพลของอารยธรรมมอญที่ละเอียดอ่อนแก่ประชาชนชาวพม่าซึ่งยังคงค่อนข้างป่าเถื่อนอยู่

เรื่องพระเจ้าอโนรธาเสด็จยกกองทัพมาปราบเมืองสะเทิมและทรงได้รับอารยธรรมมอญ รวมทั้งพุทธศาสนาลัทธิเถรวาทไปจากเมืองสะเทิมนี้ สมเด็จพระเจ้ากรุงรัตนโกสินทร์ได้ทรงสันนิษฐานว่าพระเจ้าอโนรธาน่าจะทรงยกกองทัพมาตีเมืองนครปฐมอันเป็นราชธานีของอาณาจักรทวารวดีในภาคกลางของประเทศไทยมากกว่า ทั้งนี้เพราะ ณ เมืองสะเทิมหรือถะทอนไม่ปรากฏมีร่องรอยของโบราณ

วัดอุสสถานมาก เมืองนครปฐมในขณะนั้นก็เป็เมืองที่พวกมอญอาศัยอยู่และมีซากโบราณวัตถุสถานในพุทธศาสนาลัทธิเถรวาทมากกว่ามาก สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า อาณาจักรทวารวดีคงจะสิ้นสุดลงด้วยการรุกรานของพระเจ้าอโนรธาหรืออนุรุธมหาราชใน พ.ศ. ๑๖๐๐ ครั้งนี้ อย่างไรก็ตามก็ยังมีนักปราชญ์ต่างประเทศบางท่านสันนิษฐานว่าอาณาจักรทวารวดีในภาคกลางของประเทศไทยอาจสิ้นสุดลงด้วยการโจมตีของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ ของขอม (พ.ศ. ๑๕๔๕-๑๕๙๓) มากกว่า

พระเจ้าอโนรธาสิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. ๑๖๒๐ และตั้งแต่นั้นต่อไป อาณาจักรพม่าก็ได้กลายเป็นอาณาจักรที่มีอำนาจขึ้นในแหลมอินโดจีน พระองค์ทรงมีโอรส ๒ องค์ คือสอธูและกยัณชิตดา แต่เจ้าชายกยัณชิตดา ก็อาจเป็นแต่เพียงลูกของขุนนางที่มีหน้าที่นำเสด็จเจ้าหญิงชาวอินเดียหรือยะไข่ (ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกของพม่า) มายังเมืองพุกามเท่านั้น ในจารึกของพระองค์ พระเจ้ากยัณชิตดาไม่เคยอ้างเลยว่าพระองค์ทรงเป็นโอรสของพระเจ้าอโนรธา ทรงอ้างแต่เพียงว่าทางด้านพระบิดาพระองค์ทรงสืบลงมาแต่สุริยวงศ์ เจ้าชายกยัณชิตดาได้ถูกไล่ออกไปจากราชสำนักหลายครั้งเพราะมักมีเรื่องผูกพันรักใคร่กับนางใน แต่ก็ถูกเรียกกลับมาเพราะเป็นผู้ที่มีฝีมือในการรบพุ่ง

พระเจ้ากยัณชิตดาได้ขึ้นครองราชย์แทนพระเจ้าสอธูซึ่งสิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. ๑๖๒๗ พระองค์ต้องทรงปราบปรามเอาดินแดนคืนมาจากพวกมอญชาวหงสาวดีซึ่งตั้งตนเป็นอิสระ นอกจากการก่อสร้างศาสนสถานทางพุทธศาสนาในประเทศพม่าแล้ว พระเจ้ากยัณชิตดา ยังได้ทรงซ่อมมหาวิหารที่พุททคยาในประเทศอินเดียด้วย พระองค์ได้ทรงสร้างงานทางด้านชลประทานและทรงสร้างพระราชวังใหม่ ระหว่าง พ.ศ. ๑๖๔๔-๑๖๔๕ พระองค์โปรดให้สร้างจารึกภาษามอญขึ้นหลายหลัก เนื่องมาจากการยึดถือว่าภาษามอญเป็นภาษา

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น For Educational Purpose Only

หม่อมเจ้าสุภัททิศ ดิศกุล ๘

สำคัญทางด้านวัฒนธรรมในขณะนั้น ในรัชกาลของพระเจ้ายันทิตถา นี้ยังคงมีร่องรอยทางศาสนาพราหมณ์อยู่เป็นอันมาก และพวกพราหมณ์ ก็ยังคงมีหน้าที่อันสำคัญในการประกอบราชพิธีอยู่ ณ ราชสำนัก พระเจ้ายันทิตถาคงสิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. ๑๖๕๕ หรือหลังจากนั้นเล็กน้อย ราชโอรสของพระองค์คือเจ้าชายราชกุมารได้โปรดให้หล่อพระพุทธรูปทองคำ และโปรดให้สร้างจารึก ๔ ภาษาขึ้นคือ ภาษาบาลี ภาษาปยู ภาษามอญ และภาษาพม่า

พระเจ้ายันทิตถาทรงมีผู้ครองราชย์ต่อจากพระองค์คือพระราชนัดดาทรงพระนามว่า อลองคสิฏฐ คือจันสูหรือชัยสูร พระองค์ทรงมีเชื้อสายเป็นมอญทางพระบิดา แต่ทางด้านพระมารดาคือพระราชธิดาของพระเจ้ายันทิตถาก็ทรงเป็นพระราชปนัดดา (เหลน) ของพระเจ้าอินโรธาหรือพระเจ้าอนุรุทธมหาราช รัชกาลของพระองค์ยาวนานถึง ๕๕ ปี ในชั้นต้นต้องทรงปราบปรามการกบฏทางภาคใต้ของแคว้นยะไข่และทรงขยายอำนาจลงไปจนถึงเมืองตะนาวศรี ท่านชิน อระหัน ผู้ชักนำให้พระเจ้าอินโรธาทรงหันไปนับถือพุทธศาสนาลัทธิเถรวาทและมีอายุถึง ๘๑ ปีได้ถึงแก่อนิจกรรมในรัชกาลนี้

พงศาวดารพม่ากล่าวว่า พระเจ้าอลองคสิฏฐได้เสด็จพระราชดำเนินไปทั่วรัฐต่างๆ ในราชอาณาจักรของพระองค์ รวมทั้งได้ทรงสร้างสาธารณูปโภคต่างๆ และศาสนสถานขึ้นเป็นจำนวนมาก ศาสนสถานของพระองค์ล้วนแต่แสดงถึงหัวใจยวหัวต่อแห่งการเปลี่ยนแปลงจากสมัยซึ่งได้รับอิทธิพลมอญไปยังสมัยพม่าอย่างแท้จริง นอกจากนี้ในขณะนี้เมืองพุกามก็ได้กลายเป็นศูนย์กลางสำคัญแห่งการศึกษาภาษาบาลีด้วย

จากจารึกทำให้เราทราบว่า พระเจ้าอลองคสิฏฐสิ้นพระชนม์เมื่อพระชันษาได้ราว ๗๐ พรรษา ผู้ที่ครองราชย์ต่อจากพระองค์คือพระเจ้านรฤซึ่งเป็นราชโอรสองค์ที่ ๒ และพงศาวดารพม่ากล่าวว่าได้ปลง

พระชนม์พระราชบิดา ก็สิ้นพระชนม์ลงใน พ.ศ. ๑๗๐๘ ด้วยการถูกปลงพระชนม์โดยชาวต่างชาติซึ่งอาจเป็นชาวลังกาที่ได้ยกเข้ามาบูรณราชอาณาจักรพม่าในปีก่อน คือ พ.ศ. ๑๗๐๗

พงศาวดารพม่ากล่าวว่าพระเจ้านรอุทรมมีโอรสคือเจ้าชายนรเถนชะ ซึ่งหลังจากได้ขึ้นครองราชย์อยู่ชั่วระยะเวลา ๓ ปีก็ได้ถูกปลงพระชนม์โดยพระอนุชาใน พ.ศ. ๑๗๑๖ อย่างไรก็ตาม จากจารึกก็ไม่ปรากฏว่าพระเจ้านรเถนชะนี้มีพระองค์อยู่ ความจริงเราก็ไม่สามารถทราบถึงพระนามของพระราชพม่าที่เมืองพุกามระหว่าง พ.ศ. ๑๗๐๘ ถึง พ.ศ. ๑๗๑๖ ได้เลยจากจารึก ในระยะนี้เจ้าชายผู้ทรงสืบเชื้อสายลงมาแต่พระเจ้าอโนรธาคือเจ้าชายนรปติสิฏฺ์ก็ได้เสด็จขึ้นครองราชย์ซึ่งอาจเนื่องจากการได้รับการช่วยเหลือจากชาวลังกาด้วย

ในตอนต้นรัชกาลของพระเจ้านรปติสิฏฺ์ พระองค์ต้องทรงรบพุ่งกับกองทัพเรือของพระเจ้าปราคกรมพาทูที่ ๑ แห่งเกาะลังกา ใน พ.ศ. ๑๗๒๓ แต่การรบพุ่งกันนี้ก็มิได้ทำให้ความสัมพันธ์ทางด้านศาสนาระหว่างเกาะลังกาและราชอาณาจักรพม่าต้องเสื่อมทรามลง พุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ซึ่งพระเจ้าปราคกรมพาทูที่ ๑ มหาราช (ราว พ.ศ. ๑๖๙๖-๑๗๒๙) ได้ทรงฟื้นฟูขึ้นในเกาะลังกา ได้เข้ามาแพร่หลายในประเทศพม่าและทำให้เกิดการแตกต่างกับนิกายเดิมของท่านชินอระหัน คือนิกายแห่งเมืองกานฉี หรือคอนจีเวรัมทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศอินเดีย

รัชกาลของพระเจ้านรปติสิฏฺ์ค่อนข้างสงบและเจริญรุ่งเรืองทำให้พระองค์ทรงสามารถก่อสร้างการชลประทานได้และได้ทรงสร้างศาสนสถานขึ้นหลายแห่งในราชธานีคือเมืองพุกาม ศาสนสถานเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าอิทธิพลของศิลปะมอญได้เสื่อมลง

เจ้าชายเขยะเถนชะคือหัยสิงห์ ซึ่งเป็นโอรสองค์เล็กของเจ้านรปติสิฏฺ์ และประสูติแต่พระสนม ได้ขึ้นครองราชย์ใน พ.ศ. ๑๗๕๔

ทรงพระนามว่า พระเจ้าธิโลมินโล ได้ทรงสร้างเจดีย์มหาโพธิซึ่งเลียนแบบมหาวิหารโพธิที่พุทธคยาในประเทศอินเดียมาสร้างขึ้น รัชกาลของพระองค์คงสิ้นสุดลงใน พ.ศ. ๑๗๗๔

พระเจ้าธิโลมินโลทรงมีผู้สืบทอดคือราชโอรสองค์แรกทรงพระนามว่า นรสิงห์ อุชานา และต่อมาใน พ.ศ. ๑๗๗๘ ราชโอรสองค์เล็กคือเจ้าชายกโยชวาที ๑ ก็ได้ขึ้นครองราชย์ต่อ พระองค์ได้ทรงทำนุบำรุงความสงบเรียบร้อยภายในรวมทั้งการคลังของประเทศ พระเจ้ากโยชวาที ๑ สิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. ๑๗๙๓ เจ้าชายอุชานาซึ่งเป็นทั้งพระนัดดาและชามาดา (ลูกเขย) จึงได้ขึ้นครองราชสมบัติแทนพระเจ้าอุชานา ครองราชย์อยู่เพียง ๔ ปีก็สิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. ๑๗๙๓

รัชทายาทโดยชอบธรรมของพระเจ้าอุชานาคือเจ้าชายฉินคฤหรือสิงหสูร ได้ถูกแย่งราชสมบัติโดยเจ้าชายนรติหปเต คือนรสีหบดี ผู้เป็นโอรสของพระสนมและมีชนมายุเพียง ๑๖ พรรษา

พระเจ้านรติหปเตทรงมีพระนามอีกนัยหนึ่งว่า ตรุภษี คือพระเจ้าหน้จัก คือพวกมองโกลที่เข้าครอบครองประเทศจีนในขณะนั้น ใน พ.ศ. ๑๘๑๗ พระเจ้านรติหปเตได้ทรงสร้างมินคละเซตีหรือมณฑลเจดีย์ขึ้นเพื่อประดิษฐานพระรูปของเจ้าชายและเจ้าหญิงในราชวงศ์เจดีย์องค์นี้โหรได้ทำนายไว้ว่าถ้าก่อสร้างสำเร็จเมื่อใดจะหมายถึงการสุดสิ้นลงของอาณาจักรพุกาม ในไม่ช้าเมืองพุกามก็ตกอยู่ภายใต้อำนาจของพวกมองโกลจริงๆ

ชนชาวมองโกลสามารถรวบรวมแคว้นยูนนานทางภาคใต้ของประเทศจีนไว้ได้ระหว่าง พ.ศ. ๑๗๙๖-๑๘๐๐ และใน พ.ศ. ๑๘๑๔ ข้างหลวงจีนประจำแคว้นยูนนานก็ได้ส่งคณะทูตเข้าไปยังประเทศพม่าเพื่อเจรจาให้ยอมส่งเครื่องราชบรรณาการเข้าไปถวายพระเจ้ากุบไลชาน พระเจ้านรติหปเตหรือนรสีหบดีไม่ทรงยอมต้อนรับคณะทูต แต่ส่งคณะทูตกลับออกไปพร้อมกับขุนนางพม่าคนหนึ่งเพื่อให้ไปแสดงไมตรี

ต่อพระเจ้ากุบไลข่าน ใน พ.ศ. ๑๘๑๕ คณะทูตของพระเจ้ากุบไลข่าน ก็ออกเดินทางจากกรุงปักกิ่งมาถึงยังกรุงพุกามพร้อมด้วยพระราชสาส์น เรียกร้องให้ทางฝ่ายพม่าส่งคณะทูตอันประกอบด้วยเจ้านายและเสนาบดีไปยังราชสำนักแห่งกรุงปักกิ่ง เข้าใจกันว่าพระเจ้านรธิปเตจอาจโปรดให้ประหารชีวิตทูตจีนคณะนี้เสีย แต่ก็อาจเป็นไปได้ว่าคณะทูตชุดนี้ถูกฆ่าในแคว้นยูนนานเมื่อเดินทางกลับ ข้าหลวงจีนประจำแคว้นยูนนานจึงได้ส่งข่าวนี้ขึ้นไปยังกรุงปักกิ่ง แต่พระเจ้าจรรยาดีจีนก็ยังมิได้ทรงแก้แค้นความอภัยครั้งนี้ในทันที

ใน พ.ศ. ๑๘๒๖ กองทัพจีนซึ่งมีชาวมองโกลเป็นแม่ทัพก็ได้ยกทัพเข้ามาในประเทศพม่า แต่ก่อนที่จะยกลงไปถึงเมืองพุกาม พระเจ้านรธิปเตจก็ได้เสด็จหนีไปประทับยังเมืองแปรและมีการเจรจากัน ใน พ.ศ. ๑๘๒๗ พระเจ้านรธิปเตจก็ทรงยอมแพ้และได้ทรงส่งคณะทูตไปยังกรุงปักกิ่ง ซึ่งสามารถเจรจาให้พระเจ้ากุบไลข่านทรงถอนกองทัพจีนออกไปได้ ดินแดนทางภาคเหนือของประเทศพม่าได้ตกอยู่ภายใต้การปกครองของประเทศจีนจนถึง พ.ศ. ๑๘๔๖ แต่ดินแดนที่อยู่ต่อลงมาทางใต้ได้ตกอยู่ภายใต้การปกครองของประเทศจีนจนถึง พ.ศ. ๑๘๓๓ เท่านั้น

พระเจ้านรธิปเตจพระราชโอรสของพระองค์คือเจ้าชายถิถุหรือสีหสุระวางยาพิษสิ้นพระชนม์ที่เมืองแปรเมื่อ พ.ศ. ๑๘๓๐ ต่อจากนั้นก็มีความยุ่งยากในประเทศพม่า ใน พ.ศ. ๑๘๓๐ กองทัพจีนได้ยกลงมาในประเทศพม่าอีก กองทัพนี้ได้ยกลงมาจนถึงเมืองพุกามแต่ก็ได้รับความเสียหายกลับไป ในจิตรกรรมฝาผนังประดับศาสนสถานซึ่งเรียกกันว่า “ ถ้ำของพระเจ้ากัณยชิตดา ” จึงปรากฏมีภาพแปลกประหลาดเป็นหัวหน้าชาวมองโกลและทหารถือธนูอยู่

การที่เมืองพุกามต้องล่มจมลงไปในนี้ ทำให้ชนชาติไทยที่เคยอาศัยอยู่ในประเทศพม่าไหวตัวขึ้น ชนชาติไทยเหล่านี้ได้ปกครองตนเองและ

เป็นประเทศราชขึ้นต่อประเทศจีนแต่เพียงในนามเท่านั้น ในระยะนี้ประเทศพม่าได้แบ่งออกเป็น ๓ ภาค คือ

ทางทิศใต้ซึ่งเป็นดินแดนแถบปากแม่น้ำที่พวกมอญอาศัยอยู่ได้ตกอยู่ภายใต้การปกครองของมระกะโทหรือวาเรอ คือพระเจ้าฟ้ารั่ว ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากอาณาจักรสุโขทัย ท่านผู้นี้ได้ตั้งหลักแหล่งอยู่ที่เมืองเมาะตะมะมาตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๒๔ และต่อมาก็สามารถเข้าครอบครองเมืองหงสาวดีไว้ได้ แต่ยังคงตั้งราชธานีอยู่ที่เมืองเมาะตะมะ จนกระทั่งถูกปลงพระชนม์ใน พ.ศ. ๑๘๕๖ โดยบรรดาบุตรของตระพยาซึ่งเป็นเจ้าเมืองคนก่อนของเมืองหงสาวดี และต่อมาเมืองหงสาวดีก็ได้กลายเป็นราชธานีของพวกมอญ

ทางทิศเหนือคือดินแดนซึ่งประกอบไปด้วยภูเขาสลับและต่อมาจะเป็นที่ตั้งของเมืองอังวะก็มีเชื้อสายของพระราชพม่าที่เมืองพุกามทรงปกครองต่อมา แต่ก็ตกอยู่ภายใต้อำนาจของ ๓ พี่น้องไทยคืออหินขยะหรือสังขยา ยชะถินกัณฑ์หรือราชสังกรัม และถิหฤ ทั้งสามท่านเป็นบุตรของหัวหน้าไทยซึ่งได้ทะเลาะกับวงศ์ญาติของตนและแยกตัวลงมาตั้งหลักแหล่งที่เมืองมยีนแซงทางภาคเหนือของประเทศพม่าในราว พ.ศ. ๑๘๐๓ ในระหว่าง พ.ศ. ๑๘๒๗-๑๘๓๒ พี่น้องไทยทั้งสามท่านก็ได้เข้าครอบครองดินแดนส่วนใหญ่แห่งที่ราบกโยกเซทางทิศตะวันออกของเมืองพุกาม และใน พ.ศ. ๑๘๔๐ อหินขยะก็ได้ทำการจับกุมพระเจ้ากโยชวาที ๒ ซึ่งเป็นราชบุตรของพระเจ้านรธิปเตและกำลังครองเมืองพุกามอยู่ในขณะนั้น ต่อมาอหินขยะหรือชอญผู้เป็นโอรสของถิหฤพี่น้องไทยคนสุดท้าย ซึ่งตั้งตนขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินก็ได้ไปประทับที่เมืองสะแกง ซึ่งตั้งอยู่ในลุ่มแม่น้ำอิระวดีทางภาคเหนือของประเทศพม่าเมื่อ พ.ศ. ๑๘๕๘ และจากที่นั่นพระองค์ก็สามารถควบคุมภาคเหนือและภาคตะวันตกของประเทศพม่าไว้ได้ เจ้าชายองค์หนึ่งที่สืบลงมาแต่เชื้อสายไทยที่เมืองสะแกงนี้ได้

ทรงสร้างเมืองอังวะขึ้นใน พ.ศ. ๑๕๐๗ บนฝั่งแม่น้ำอิระวดีทางทิศใต้ของเมืองสะแกงตรงทางเข้าที่ราบอันอุดมสมบูรณ์แห่งกโยกเซ เมืองอังวะนี้ต่อมาจะได้เป็นราชธานีอยู่เป็นเวลาถึง ๕๐๐ ปี

ทางทิศตะวันออกของประเทศพม่า เมืองตองอูซึ่งตั้งอยู่ทางภาคกลางบนลุ่มแม่น้ำสะโตงไม่ห่างจากเมืองแปรนัก ก็ได้สร้างขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. ๑๘๒๓ และกลายเป็นถิ่นของพวกพม่าที่ต้องการจะหลุดพ้นจากการครอบครองของชนชาติไทย ใน พ.ศ. ๑๘๕๐ เมืองตองอูได้กลายเป็นราชธานีของอาณาจักรพม่าที่ตั้งขึ้นใหม่ เมื่ออภินิหารของพระเจ้าตะเบ็งชเวตี้สามารถปราบปรามเมืองหงสาวดีได้ใน พ.ศ. ๒๐๘๒ และได้ตั้งราชอาณาจักรพม่าอันทรงอำนาจขึ้น

พระเจ้าตะเบ็งชเวตี้ทรงมีแม่ทัพสำคัญ มีตำแหน่งว่า “บุเรงนอง (พระเชษฐา)” เพราะเป็นเชื้อพระวงศ์และเป็นพี่พระมเหสีของพระองค์ด้วย หลังจากตีเมืองหงสาวดีได้แล้วพระเจ้าตะเบ็งชเวตี้ก็ทรงย้ายราชธานีมาประทับยังเมืองหงสาวดี ต่อจากนั้นก็เที่ยวรวบรวมปราบปรามบ้านเมืองที่ใกล้เคียงจนได้เมืองพม่า มอญ ยะไข่ และไทยใหญ่โดยมากไว้ในราชอาณาจักรแล้วยกกองทัพเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. ๒๐๕๑ (คราวสมเด็จพระสุริโยทัยและพระราชบุตรีชาติค่อช้าง) แต่ตีกรุงศรีอยุธยาไม่ได้ เมื่อกลับไปเมืองหงสาวดีพระเจ้าตะเบ็งชเวตี้ไปเกิดวิกลจริตด้วยติดสุราเมามายร้ายกาจจนพวกมอญพากันเอาใจออกห่างเป็นขบถขึ้นที่เมืองเมาะตะมะ พระเจ้าตะเบ็งชเวตี้ให้บุเรงนองลงไปปราบปราม พอบุเรงนองออกจากเมืองหงสาวดีไปยังไม่ทันถึงเมืองเมาะตะมะ พระเจ้าตะเบ็งชเวตี้ก็ถูกจับปลงพระชนม์ เจ้าเมืองตองอูและเจ้าเมืองแปรก็พากันตั้งตัวเป็นอิสระ บุเรงนองไม่สามารถจะปราบได้ก็ต้องหลบหนีไปคราวหนึ่ง แต่ไปเที่ยวเกลี้ยกล่อมช่องสุ่มผู้คนในไม่ช้าก็หากำลังได้เพียงพอ บุเรงนองจึงตีได้

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น

For Educational Purpose Only

หม่อมเจ้าสุภัทรีทิศ ทิศกุล ๑๕

ทั้งเมืองแปร เมืองตองอูและเมืองหงสาวดี แล้วราชาภิเษกเป็นพระเจ้าหงสาวดี เมื่อ พ.ศ. ๒๐๙๔ปราบปรามได้ทั้งพม่า มอญ ไทยใหญ่ ยะไข่ และได้ประเทศล้านนาเชียงใหม่ ประเทศล้านช้าง ตลอดจนตีได้กรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. ๒๑๑๒ และเอาเมืองไทยเป็นเมืองขึ้น

พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองครองกรุงหงสาวดีอยู่ถึง ๓๐ ปี ตั้งเจ้านายเชื้อพระวงศ์ให้เป็นประเทศราชครองเมืองอังวะองค์หนึ่ง เมืองแปรองค์หนึ่ง เมืองตองอูองค์หนึ่ง เมืองเชียงใหม่องค์หนึ่ง และมีประเทศราชชาติอื่นคือประเทศไทย ประเทศยะไข่ ประเทศล้านช้าง และเมืองไทยใหญ่อีกหลายเมือง

ถึง พ.ศ. ๒๑๒๔ พระเจ้าบุเรงนองสิ้นพระชนม์ มังชยสิงห์ราชโอรสซึ่งเป็นพระมหาอุปราชได้รับรัชทายาทเป็นพระเจ้าหงสาวดี ทรงพระนามว่า พระเจ้านันทบุเรง แต่ไม่เข้มแข็งเท่าพระราชบิดา ต่อมาพระเจ้าอังวะก็ตั้งแข็งเมือง สมเด็จพระนเรศวรก็ประกาศประเทศไทยเป็นอิสรภาพ พระเจ้าหงสาวดีสามารถปราบเมืองอังวะได้ แต่เมื่อมาปราบประเทศไทยกลับพ่ายแพ้สมเด็จพระนเรศวรติดๆ กันถึง ๔ ครั้ง ครั้งหลังพระมหาอุปราชพม่าเป็นจอมพลมาครวชนช้างกับสมเด็จพระนเรศวรก็สิ้นพระชนม์ แต่นั้นพระเจ้าหงสาวดีก็เข็ดขยาดไม่กล้ามาตีเมืองไทยอีก สมเด็จพระนเรศวรได้ตั้งจึงเสด็จขึ้นไปตีเมืองหงสาวดีครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๑๓๘ ไปตั้งล้อมเมืองอยู่ ๓ เดือน ได้ทรงทราบพระเจ้าอังวะ พระเจ้าแปร และพระเจ้าตองอูยกกองทัพลงมาช่วยเมืองหงสาวดี เห็นข้าศึกมีกำลังมากนักก็เสด็จยกทัพกลับมาเสียครั้งหนึ่ง

พระเจ้าหงสาวดีขัดเคืองพระเจ้าแปรราชบุตรองค์หนึ่งว่ายกกองทัพลงมาฆ่า จึงทรงตั้งพระเจ้าอังวะซึ่งเป็นราชบุตรอีกองค์หนึ่งขึ้นเป็นพระมหาอุปราช พระเจ้าแปรซึ่งคงเป็นเชษฐาก็ก่อเกิดโทมนัสคิดว่าพระเจ้าตองอูซึ่งเป็นโอรสพระปิตุลาคงจะยุยงส่งเสริม จึงยกกองทัพ

ไปตีเมืองตองอู แต่ตีไม่ได้ จึงกลับไปเมืองแปรและตั้งตนเป็นอิสระ

ต่อมา พระเจ้าตองอูและพระเจ้าเยไซแห่งทูตให้นำบรรณาการ มาถวายสมเด็จพระนเรศวรว่าถ้าเสด็จไปตีเมืองหงสาวดีอีกเมื่อใดก็จะ ช่วยข้างไทย สมเด็จพระนเรศวรจึงตรัสสั่งให้เตรียมกองทัพจะเสด็จ ไปตีเมืองหงสาวดีอีกใน พ.ศ. ๒๑๔๒ แต่พระมหาเถรที่เมืองตองอู องค์หนึ่งนามว่า “เสียมเพรียม” ทูลอุบายแก่พระเจ้าตองอูให้คิดเป็น พระเจ้าหงสาวดีเสียเองโดยไม่ต้องอาศัยสมเด็จพระนเรศวร พระเจ้า ตองอูจึงไปคบคิดกับพระเจ้าเยไซและยุยงมอญซึ่งกองทัพไทยไปตั้ง หาเสบียงอยู่ให้คิดขบถต่อไทย ระหว่างนั้นพระเจ้าเยไซทำที่เป็นยก กองทัพไปล้อมเมืองหงสาวดี พระเจ้าตองอูก็ทำเป็นยกกองทัพมาช่วย และเชิญเสด็จพระเจ้าหงสาวดีหนีหนุเรงขึ้นไปประทับเสียที่เมืองตองอู ให้ปลอดภัยจากสมเด็จพระนเรศวร พระเจ้าหงสาวดีไม่ทรงทราบจะ ทำอย่างไรก็ต้องบัญชาตาม พอพระเจ้าตองอูกวาดผู้คนเมืองหงสาวดี ออกไปแล้ว กองโจรเมืองเยไซก็เข้าปล้นเมืองและได้นำรูปสัมฤทธิ์ขอม ที่สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) ทรงนำมายังพระนคร ศรีอยุธยาเมื่อทรงตีเมืองพระนครหลวงของขอมได้ และพระเจ้า หงสาวดีบุเรงนองทรงขึ้นไปไวยังกรุงหงสาวดีเมื่อตีพระนครศรีอยุธยาได้ ไปไว้เมืองเยไซด้วยพร้อมกับเผาเมืองเสีย

สมเด็จพระนเรศวรเสด็จยกกองทัพขึ้นไปได้แต่ซากเมืองหงสาวดี ก็แค้นพระราชหฤทัยให้ยกกองทัพเลยไปตีเมืองตองอู ตั้งล้อมเมือง อยู่จนขาดเสบียงอาหารต้องยกทัพกลับมา ตั้งแต่นั้นเมืองหงสาวดี ก็หมดอำนาจ แม้จนพระเจ้าเชียงใหม่ซึ่งเป็นอนุชาของพระเจ้าหงสาวดี หนีหนุเรงเองก็มาอ่อนน้อมยอมเป็นเมืองขึ้นของไทย

ต่อมา นัดจินหน่องราชบุตรของพระเจ้าตองอูลอบวางยาพิษ พระเจ้าหงสาวดีหนีหนุเรงสิ้นพระชนม์ พระเจ้าตองอูจึงจำต้องออก ประกาศว่าพระเจ้าหงสาวดีทรงมอบราชสมบัติให้ แต่ก็ไม่มีผู้ใดเชื่อถือ

น้องยาเธอของพระเจ้าหงสาวดีองค์หนึ่งซึ่งหนีไปอยู่ที่เมืองพุกาม ก็คุมพรรคพวกขึ้นไปยังเมืองอังวะ ราชากิเชกทรงพระนามว่าพระเจ้า สิหสูธรรมราชา เมืองพม่าก็แตกแยกออกเป็น ๓ ก๊กคือเมืองแปร เมือง ตองอู และเมืองอังวะ

สมเด็จพระนเรศวรเสด็จยกกองทัพหลวงขึ้นไปทางเมือง เชียงใหม่หมายจะไปตีเมืองอังวะเมื่อ พ.ศ. ๒๑๔๗ แต่เผอิญไป ประชวรสวรรคตที่เมืองหางซึ่งเป็นเมืองใหญ่ กองทัพไทยก็ต้อง ถอยกลับมา

พระเจ้าอังวะองค์ต่อมาทรงนามว่ามหาธรรมราชา มีอำนาจ ปรราบได้ทั้งเมืองแปร เมืองตองอู และเมืองมอญทางใต้ จึงตั้งเมือง หงสาวดีกลับเป็นราชธานีอีกครั้งหนึ่ง และมาชวนไทยเป็นไมตรีเมื่อใกล้ จะสิ้นรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ ต่อมาใน พ.ศ. ๒๑๗๑ พระเจ้า หงสาวดีมหาธรรมราชาถูกลอบปลงพระชนม์โดยราชบุตร อนุชาซึ่งเป็นพระเจ้าแปรจึงยกกองทัพลงมาตีเมืองหงสาวดีได้แล้วย้ายราชธานี ขึ้นไปตั้งที่เมืองอังวะ ทรงพระนามว่าสุทโธธรรมราชา

พระเจ้าอังวะองค์ต่อมาทรงพระนามว่าสิรินันทสุธรรมราชา ใน พ.ศ. ๒๒๐๗ ตรงกับรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์ โปรดให้ เจ้าพระยาโกษาขุนเหล็กยกกองทัพไปตีเมืองพม่า เข้าใจว่าจะไปตีเมือง หงสาวดีซึ่งขณะนั้นเป็นที่อุปราชตั้งปกครองหัวเมืองมอญฝ่ายเหนือ คู่กับเมืองเมาะตะมะที่มีอุปราชอีกคนหนึ่งปกครองหัวเมืองมอญข้าง ฝ่ายใต้ พระเจ้าอังวะได้ครองราชสมบัติสืบกันมาอีก ๕ องค์ เสื่อม อาณาภพลงโดยลำดับ

ต่อมาถึงรัชกาลพระเจ้ามหาธรรมราชาธิบดี ซึ่งเสวยราชย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๒๗๖ (ตรงกับต้นรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ) พวก มอญซึ่งอยู่ทางภาคใต้ของพม่าเป็นขบถ และต่อมาใน พ.ศ. ๒๒๘๓ ก็ได้ตั้งเมืองหงสาวดีขึ้นเป็นราชธานี มีพระราชาทรงนามว่าสมิงทอ

พุทธเกติ สมิงทอได้แผ่อำนาจขึ้นไปจนถึงเมืองแปรและเมืองตองอู แต่ต่อมาพระยาทละซึ่งเป็นพ่อตาของสมิงทอก็คิดขบถ ยึดเมืองหงสาวดี ได้ตั้งตนขึ้นเป็นพระยาหงสาวดี และแต่งกองทัพให้น้องชายชื่อตละ บั่น ยกขึ้นไปตีเมืองอังวะซึ่งเป็นราชธานีของพม่าได้ใน พ.ศ. ๒๒๙๕ จับพระเจ้าอังวะกับทั้งเจ้านายในราชวงศ์ได้โดยมากให้นำกลับลงมายังกรุงหงสาวดี และให้ตละบั่นอยู่รักษาเมืองอังวะ

ขณะนั้นมีชาวพม่าคนหนึ่งชื่ออองไจยะ เป็นนายบ้านมุดโซโบ ซึ่งอยู่ห่างเมืองอังวะไปข้างเหนือ ไม่ยอมมออยู่ในบังคับมอญ ชาวพมามอญที่ไปเก็บส่วยตายเสียหลายคน ฝ่ายมอญส่งกองทัพไปปราบก็พ่ายแพ้ อองไจยะจึงตั้งบ้านมุดโซโบขึ้นเป็นเมืองขนานนามว่าเมืองรัตนสิงห์ (คือเมืองชเวโบ (Shwebo) ในปัจจุบัน) และตั้งตนเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ทรงนามว่า พระเจ้าอลองมินตยาเกยี แต่เรียกกันว่าพระเจ้าอลองพระ หรืออลองพญา ซึ่งแปลว่าพระโพธิสัตว์

พระเจ้าอลองพระยกกองทัพลงมาตีเมืองอังวะได้ใน พ.ศ. ๒๒๙๖ และต่อมาก็ตีเมืองแปรได้อีก ถึง พ.ศ. ๒๒๙๘ พระเจ้าอลองพระยกกองทัพลงมาตีได้หัวเมืองมอญทางปากแม่น้ำอิระวดี จนถึงเมืองตะเกิง (คือร่างกุ้งหรือย่างกุ้งในปัจจุบัน) แล้วตั้งกองทัพล้อมเมืองหงสาวดีไว้ ได้เมืองเมื่อ พ.ศ. ๒๓๐๐ ได้ฆ่ามอญเสียเป็นอันมากและทำลายเมืองหงสาวดีเสีย ตั้งเมืองตะเกิงเป็นเมืองหลวงของพม่าทางฝ่ายใต้ขนานนามว่าเมืองร่างกุ้งหรือย่างกุ้ง ในขณะนี้ชาวมอญได้อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยและพระนครศรีอยุธยา เนื่องจากทำให้เกิดมีความเข้าใจผิดขึ้นระหว่างพม่ากับไทย พระเจ้าอลองพระได้เข้ายึดเมืองทวายและตะนาวศรี และจากนั้นก็ยกทัพเข้ามาล้อมพระนครศรีอยุธยาใน พ.ศ. ๒๓๐๓ (รัชกาลสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ) เพราะทางฝ่ายไทยได้มีการต่อสู้ภายนอกแต่เพียงเล็กน้อย แต่พระเจ้าอลองพระได้มาประหารลงในขณะล้อมพระนครศรีอยุธยา

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น For Educational Purpose Only

หม่อมเจ้าสุภัทรรักษา ทัศนกุล ๑๙

ซึ่งทางฝ่ายไทยว่าเกิดจากปืนใหญ่ที่พระองค์กำลังทรงควบคุมอยู่เกิดระเบิดขึ้น ทางฝ่ายพม่าว่าพระองค์ประชวรโรครบิด ฝ่ายพม่าจึงยกทัพกลับและพระเจ้าอลองพระก็ไปสิ้นพระชนม์ระหว่างทางเมื่อพระชันษาได้ ๔๖ ปี หลังจากที่ครองราชย์ได้เพียง ๘ ปี

พระเจ้าอลองพระครั้งหนึ่งทรงปรารถนาคอยให้ราชโอรสทั้ง ๖ ของพระองค์ได้ขึ้นครองราชสมบัติ แต่ก็มิได้ทรงกระทำอะไรให้เป็นที่น่าพอใจ โอรสองค์ใหญ่คือนางดอคยี่จึงได้ขึ้นครองราชสมบัติ แต่ก็ไม่ใช่เป็นที่พอพระทัยของโอรสองค์ที่ ๒ ซึ่งรบพุ่งเก่ง ในรัชกาลนี้กองทัพพม่าได้เข้ายึดเมืองเชียงใหม่ได้ พระเจ้านางดอคยี่สิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. ๒๓๐๖ ราชสมบัติจึงตกอยู่แก่โอรสองค์ที่ ๒ ของพระเจ้าอลองพระ ซึ่งได้ขึ้นราชาภิเษกทรงพระนามว่าพระเจ้าสินพยูชิน คือพระเจ้าช้างเผือก และทรงย้ายราชธานีไปอยู่ยังเมืองอังวะ

พระเจ้าสินพยูชินต้องการที่จะโจมตีพระนครศรีอยุธยาอีก ด้วยเหตุนี้จึงทรงสั่งให้กองทัพพม่าซึ่งขณะนั้นปราบเมืองเชียงใหม่ได้และตั้งอยู่ในประเทศลาวให้เดินทัพลงไปทางใต้ และกองทัพอีกทัพหนึ่งของเมืองทวายให้เดินทัพขึ้นไปทางเหนือ เพื่อไปบรรจบกันตีพระนครศรีอยุธยา ทางฝ่ายไทยได้เตรียมการต้านทานน้อยมาก แต่กองทัพทั้งสองของพม่าก็ได้ใช้เวลาในการเดินทางกว่า ๑ ปี กว่าจะมาถึงพระนครศรีอยุธยา กองทัพพม้ามายังพระนครศรีอยุธยาใน พ.ศ. ๒๓๐๙ และมีกำลังพลเพียง ๕๐,๐๐๐ ในเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๓๑๐ พระนครศรีอยุธยาแตก และกองทัพพม่าได้กวาดต้อนผู้คนพลเมืองตลอดจนนักปราชญ์และศิลปินไทยไปเป็นจำนวนมาก ทำให้วรรณคดีและศิลปะพม่าเจริญขึ้น คนไทยเหล่านี้ส่วนใหญ่รวมทั้งขุนหลวงหาวัดได้ถูกส่งไปอยู่ยังเมืองสะแกง (จกกาย) ตรงข้ามกรุงอังวะ

ในขณะนี้ กองทัพจีนได้บุกกรุงลงมาทางเหนือของประเทศพม่า ได้รับกับกองทัพพม่า แต่ลงท้ายก็ไม่มีผู้ใดแพ้และชนะ พระเจ้าสิน

พยูชินได้ทรงตั้งให้ราชโอรสของพระองค์เป็นรัชทายาทด้วยความเห็นชอบของแม่ทัพใหญ่ของพม่าที่มาตีพระนครศรีอยุธยาได้ คือ มหาสิริสุระ หรือที่เราเรียกว่า อะแซห่วนก็ เพราะเหตุว่าเจ้าชายองค์นี้ได้สมรสกับลูกสาวของตน ต่อมาพวกมอญทางภาคใต้ของประเทศพม่าก็ได้ก่อขบถขึ้นอีกแต่ก็ถูกปราบปราม

ใน พ.ศ. ๒๓๑๘ กองทัพพม่าก็เข้าบุกรุกประเทศไทยอีกโดยมีอะแซห่วนก็เป็นแม่ทัพ (ครั้งนี้คือครั้งที่อะแซห่วนก็ขอตัวตัวเจ้าพระยาจักรีคือรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์) แต่กองทัพพม่าก็ต้องถอยกลับไป ใน พ.ศ. ๒๓๑๙ พระเจ้าสินพยูชินได้สิ้นพระชนม์ลง เจ้าชายสินคุ ราชโอรสได้ขึ้นครองราชสมบัติและได้ปลงพระชนม์พระปิตุลาคือโอรสองค์ที่ ๓ ของพระเจ้าอลองพระ และเนรเทศอีก ๓ องค์ออกไป แต่พระเจ้าสินคุก็มีได้เอาพระทัยใส่ในการสงครามหรือการปกครองประเทศ อะแซห่วนก็เืองก็ถูกปลดออกจากตำแหน่ง ต่อมาพระเจ้าสินคุก็ถูกปลงพระชนม์และโอรสองค์ที่ ๔ ของพระเจ้าอลองพระคือโบดอปลา หรือที่เราเรียกว่าพระเจ้าปะดุง ก็ได้ขึ้นครองราชสมบัติ ต่อมาอะแซห่วนก็ก็ถูกกำจัดเพราะสนับสนุนให้เจ้าชายอีกองค์หนึ่งขึ้นครองราชสมบัติ โอรสองค์ที่ ๕ ของพระเจ้าอลองพระซึ่งพยายามจะแย่งราชสมบัติก็ถูกกำจัดอีกเช่นเดียวกัน พวกขบถมอญก็ถูกปราบปรามอย่างโหดร้าย

พระเจ้าปะดุงครองราชย์ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๒๕ ถึง พ.ศ. ๒๓๖๒ ในขั้นต้น พระองค์ทรงพยายามทะนุบำรุงพุทธศาสนาในประเทศพม่า ทรงสร้างวัดหลายวัดและสนพระทัยในศิลาจารึกหลายร้อยหลักทั้งที่กรุงพุกามและอังวะ โปรดให้จำลองแบบขึ้นและให้นำจารึกหลายหลักมาไว้ยังเมืองอมรปุระซึ่งเป็นราชธานีใหม่ที่พระองค์ทรงสร้างขึ้นทางทิศเหนือของเมืองอังวะ ในขณะนี้เมืองย่างกุ้งทางทิศใต้ได้กลายเป็นเมืองท่าที่สำคัญ ทางด้านการสัมพันธ์กับต่างประเทศก็มีการติดต่อกับ

ประเทศฝรั่งเศสและอังกฤษ (บริษัทอีสต์อินเดีย) ซึ่งได้เข้ามาตั้งค้าขายทางตอนใต้ของประเทศพม่าตั้งแต่สมัยพระเจ้าอลองพระ ในระยะนี้เริ่มมีการเขียนนวนิยายพม่าเป็นครั้งแรกนอกไปจากเรื่องอิเหนาและอุณรุฑ์ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากวรรณคดีไทยสมัยอยุธยา ใน พ.ศ. ๒๓๒๗ พระเจ้าปะดุงโปรดให้กองทัพพม่ายกไปตีประเทศยะไข่ทั้งทางบกและทางเรือ และชนพระพุทธรูปพระมหาชัยมณีจากประเทศยะไข่มายังเมืองอมรปุระในประเทศพม่า ซึ่งทำให้ชาวยะไข่โกรธแค้นเป็นอันมาก ใน พ.ศ. ๒๓๒๘ พระเจ้าปะดุงก็ได้ยกกองทัพลงมาตีประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ ๑ (คือที่เราเรียกว่าสงครามเก้าทัพ) แต่ก็พ่ายแพ้กลับไป ใน พ.ศ. ๒๓๒๙ และ ๒๓๓๐ พระองค์ก็ทรงพยายามส่งกองทัพลงมาตีประเทศไทยอีก แต่ก็พ่ายแพ้กลับไปทุกครั้งอย่างไรก็ดี ใน พ.ศ. ๒๓๓๔ กองทัพพม่าก็โจมตีกองทัพไทยที่ยกไปตีเมืองตะนาวศรีกลับมา พระเจ้าปะดุงทรงพยายามสร้างวัดขนาดใหญ่ที่มินกุน (Mingun) บนฝั่งแม่น้ำตรงข้ามเหนือกรุงอังวะ และโปรดให้หล่อระฆังสัมฤทธิ์ขนาดใหญ่ซึ่งถือกันว่าใหญ่เป็นที่สองในโลกรองจากประเทศรัสเซีย ในขณะนั้นการค้าขายระหว่างประเทศจีนและประเทศพม่าก็ดำเนินไปด้วยดี ปรากฏว่าในระยะนี้มีพระสงฆ์ลังกาทำการอุปสมบทใหม่ที่เมืองอมรปุระ เพราะพุทธศาสนาในเกาะลังกาได้เสื่อมทรามลง พระเจ้าปะดุงทรงอุปถัมภ์ และหลังจากพักอาศัยอยู่เป็นเวลา ๓ ปีแล้วพระสงฆ์ลังกาก็ได้กลับไปยังเกาะลังกาและตั้งนิกายอมรปุระขึ้นที่นั่น

ใน พ.ศ. ๒๓๓๗ ชาวยะไข่ก็ได้ก่อการขบถขึ้น แต่แม้จะถูกปราบปรามลง ส่วนที่เหลือก็หนีเข้าไปในดินแดนของอังกฤษในแคว้นเบงกอลในประเทศอินเดีย กองทัพพม่าได้ติดตามเข้าไป จึงทำให้สัมพันธภาพระหว่างอังกฤษและพม่าเกิดระหองระแหงขึ้น ต่อมาก็มีเรื่องเกี่ยวกับแคว้นมณีปุระและอาหมซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของ

ประเทศพม่า ทำให้อังกฤษและพม่าเกิดขัดใจกันอีกเพราะอาณาเขตอยู่ติดต่อกัน ในระยะนี้มีการแต่งเพลงพม่าเข้ากับดนตรีไทยด้วย และเนื่องจากการคล้อยจากกวี ดนตรี และศิลปินไทย ข้าราชการนักพม่าก็ได้แต่งละครตามแบบไทยเกี่ยวกับเรื่องรามเกียรติ์และมหาภารตะ

พระเจ้าพะคะยิดอ ราชันดาดาของพระเจ้าปะดุงได้ขึ้นเสวยราชย์เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๒ ได้ทรงทำสงครามแพ้อังกฤษครั้งที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๙ (สมัยรัชกาลที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร์) ต้องเสียหัวเมืองมอญทางใต้ปากน้ำสาละวินตลอดเมืองทวาย เมืองตะนาวศรีกับทั้งเมืองยะไข่และเมืองอาหมทางต่อแดนอินเดียไปเป็นของอังกฤษ นอกจากนั้นยังต้องเสียเงินค่าชดใช้ในการสงครามแก่อังกฤษถึง ๑๐,๐๐๐,๐๐๐ รูปี พระเจ้าพะคะยิดอต้องเก็บเงินจากราษฎรในราชอาณาจักรที่ยังเหลืออยู่เพิ่มขึ้นด้วยประการต่างๆ เพื่อจะเอาไปใช้หนี้แก่อังกฤษ เป็นเหตุให้ราษฎรเดือดร้อนเริ่มระส่ำระสายเสื่อมความรักดีมาแต่สมัยนั้นแล้ว และลงท้ายพระเจ้าพะคะยิดอก็เสียพระจริต อนุชาของพระองค์ทรงพระนามว่าถรวัดดี (Tharrawaddy) หรือसारวดี จึงได้ขึ้นเสวยราชสมบัติและต่อมาก็เสียพระจริตไปอีก ราชโอรสองค์ใหญ่ของพระองค์ คือพระเจ้าพุกามจึงขึ้นครองราชสมบัติแทน ปรากฏว่าพระเจ้าसारวดีสิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. ๒๓๘๙ หลังพระเจ้าพะคะยิดอเพียงเล็กน้อย

พระเจ้าพุกามนับเป็นกษัตริย์รัชกาลที่ ๘ ในราชวงศ์อลองพระ เกิดรบกับอังกฤษอีกเป็นครั้งที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๔ (ในต้นรัชกาลที่ ๔) รบกันครั้งนี้พออังกฤษตีได้หัวเมืองมอญฝ่ายเหนือขึ้นไปถึงเมืองแปรและเมืองหงสาวดี ที่เมืองอมรปุระราชธานีก็เกิดเหตุด้วยสงสัยว่าน้องยาเธอของพระเจ้าพุกาม ๒ องค์ ทรงนามว่าเจ้ามินดงองค์หนึ่งกับเจ้ากะนองอีกองค์หนึ่ง ซึ่งร่วมจอมมารดาเดียวกันจะเป็นขบถ เจ้าสององค์นั้นรู้ทันก็พากันหนีออกจากเมืองอมรปุระไปรวบรวมกำลังตั้งมั่นอยู่ ณ เมืองชเวโบ (คือเมืองรัตนสิงห์ซึ่งพระเจ้าอลองพระ

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น For Educational Purpose Only

หม่อมเจ้าสุภัททิศ ดิศกุล ๒๓

สร้างเป็นราชอาณาจักร) พระเจ้าพุกามให้กองทัพไปปราบหลายครั้งก็กลับพ่ายแพ้มา ผู้คนเห็นเป็นบุญบารมีของเจ้าสององค์นั้นก็พากันสมัครเป็นรีพลมากขึ้น เมื่อเจ้ามินดงเห็นว่ามีกำลังพอจะตีเมืองอมรปุระได้ แต่งสายให้ไปสืบเจตนาของอังกฤษได้ความว่าถ้าพม่ายอมเป็นไมตรีจะไม่ขึ้นไปตีถึงราชอาณาจักร เจ้ามินดงก็ให้เจ้ากะนองอนุชาเป็นแม่ทัพยกมาตีเมืองอมรปุระ เหนียวมาประจบเวลาพวกกองทัพพม่าที่ล่าหน้าอังกฤษขึ้นไปถึงหลายกอง พวกนั้นพากันไปเข้ากับเจ้ากะนองก็ตีได้เมืองอมรปุระโดยง่าย เจ้ามินดงจึงได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินพม่าเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๖ (ตรงกับปีที่ ๓ ในรัชกาลที่ ๔ กรุงรัตนโกสินทร์) และได้ทรงสร้างเมืองมัณฑะเลย์ซึ่งตั้งอยู่เหนือเมืองอมรปุระขึ้นเป็นราชธานีตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๐๐

เมื่อพระเจ้ามินดงได้ราชสมบัตินั้น สั่งห้ามมิให้ทำร้ายพระเจ้าพุกาม ให้สร้างวังถวายเป็นที่ประทับ นับถือเป็นผู้ใหญ่ในราชวงศ์ต่อมา (จนถึงรัชกาลพระเจ้าสีป่อจึงได้สิ้นพระชนม์) ส่วนพวกขุนนางกับทั้งรีพลนายไพร่ที่ได้รับพungต่อสู้ เมื่อกลับใจอ่อนน้อมก็พระราชทานอภัยไม่เอาโทษ คนทั้งหลายเห็นพระเจ้ามินดงทรงปราศจากอาฆาต ผิดกับพระเจ้าแผ่นดินที่ได้ราชสมบัติด้วยรบชนะมาแต่ก่อน ก็พากันยินยอมสวามิภักดิ์ การฉุกเฉินในราชธานีก็สงบลงได้ในทันที ทางด้านภายนอกพระเจ้ามินดงก็ทรงแต่งทูตให้ไปเจรจาขอหย่าทัพกลับไปเป็นไมตรีกับอังกฤษ อังกฤษได้หัวเมืองมอญฝ่ายเหนือไว้ในมือหมดแล้วก็ยอมเลิกสงคราม แต่นั้นประเทศพม่าจึงแยกออกเป็น ๒ อาณาเขต อาณาเขตข้างฝ่ายใต้เป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ เรียกนามว่า “พม่าใต้” อาณาเขตข้างฝ่ายเหนือ พระเจ้าแผ่นดินพม่าคงปกครองอยู่ตามเดิม เรียกนามว่า “พม่าเหนือ” แต่ประเพณีพมามีได้เรียกบ้านเมืองของตนว่า “ประเทศพม่า” ใช้นามประเทศว่า “กรุงอังวะ” พระนามพระเจ้าแผ่นดินก็เรียกแต่ว่า “พระเจ้าอังวะ” มาแต่โบราณ

พระเจ้ามินดงทรงรักษาสัมพันธไมตรีอันดีกับอังกฤษ เพราะทรงเห็นว่าจะสู้รบต่อไปก็จะมีแต่พ่ายแพ้ และทรงพยายามทะนุบำรุงประเทศ แต่โชคก็ไม่เข้าข้างประเทศพม่า ทรงตั้งเจ้ากะนองราชอนุชา ซึ่งเป็นผู้บัญชาการรบพุ่งได้ราชสมบัติถวายให้เป็นพระมหากษัตริย์ ทั้งให้เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินต่างพระเนตรพระกรรณด้วย ใน พ.ศ. ๒๔๐๙ โอรส ๒ องค์ของพระเจ้ามินดงก็หาเหตุประหารพระมหากษัตริย์เสียแล้วหนีไปอยู่กับอังกฤษ พระเจ้ามินดงจึงมิได้ตั้งให้ราชโอรสองค์ใดเป็นพระมหากษัตริย์อีก ถึง พ.ศ. ๒๔๑๙ พระอัครมเหสีของพระเจ้ามินดงสิ้นพระชนม์ พระนางอเลนันดอ ราชธิดาของพระเจ้าพะคะยิดอ ซึ่งเป็นมเหสีรองจึงได้เป็นใหญ่ แต่นางมีนิสัยก้าวร้าวไม่มีผู้ใดชอบ ถึง พ.ศ. ๒๔๒๑ (ตรงกับสมัยรัชกาลที่ ๕ กรุงรัตนโกสินทร์) พระเจ้ามินดงพระชันษาได้ ๖๔ ปีเริ่มประชวร พระนางอเลนันดอจึงคบคิดกับเสนาบดีให้จับกุมเจ้านายผู้ชายไว้ในวัง เพราะกลัวจะมีการแย่งราชสมบัติ ในตอนนั้นปรากฏว่าเจ้าชายสีปอ ซึ่งเป็นลูกยาเธอชั้นผู้น้อยและไม่มีคุณวุฒิต่างใดได้ผูกสมัครักใคร่อยู่กับเจ้าหญิงสุปยาดี ราชธิดาองค์กลางของพระนางอเลนันดอ ครั้นเมื่อพระเจ้ามินดงทรงทราบที่เจ้านายลูกยาเธอถูกจับก็กริ้วรับสั่งให้ปล่อยหมดทุกองค์และทรงตั้งให้ ๓ องค์ไปครองตามเมืองต่างๆ ในประเทศ ส่วนเจ้านายชั้นผู้น้อยใครจะสมัครไปอยู่กับเจ้าพี่องค์ไหนก็ได้ พระราชทานเรือหลวงให้เป็นพาหนะพวกละลำ แต่เมื่อเจ้านายเหล่านั้นไปลาจอมมารดาและเจ้าพี่เจ้าน้องที่เป็นหญิง ก็ถูกพวกของพระนางอเลนันดอจับอีกและปิดความมิให้พระเจ้ามินดงทรงทราบ พระนางอเลนันดออ้างรับสั่งบอกเสนาบดีว่าพระเจ้ามินดงทรงตั้งเจ้าชายสีปอขึ้นเป็นรัชทายาทก่อนพระเจ้ามินดงสิ้นพระชนม์สัก ๗ วัน

เมื่อพระเจ้ามินดงสิ้นพระชนม์แล้ว พระเจ้าสีปอจึงได้ขึ้นครองราชสมบัติ และพระนางอเลนันดอก็ให้ทำพิธีอภิเษกสมรสพระเจ้า

สี่ป้อกับเจ้าหญิงสุปยาภิและสุปยาลัต ราชธิดาองค์ใหญ่และองค์กลางของนาง ครั้นเมื่อข่าวแพร่ไปว่าเรื่องทั้งหมดเป็นอุบายของพระนางอลันทอด และเจ้านายลูกเธออื่นๆ ถูกคุมขังอยู่ ประชาชนรวมทั้งบริวารของเจ้านายเหล่านั้นก็พากันโกรธแค้น พระนางอลันทอดกับมนตรีแดงดา ซึ่งเป็นขุนนางผู้ใหญ่คนหนึ่งในขณะนั้นจึงคบคิดกันฆ่าเจ้านายรวมทั้งจอมมารดาและลูกกับเจ้าน้ององค์หญิงของเจ้าชายองค์นั้น รวมทั้งขุนนางที่เป็นญาติสนิทก็ถูกฆ่าด้วย จำนวนเจ้านายกับญาติวงศ์ที่ถูกฆ่าครั้งนั้นรวมกันถึงราว ๘๐ คน ฆ่าอยู่ ๓ วันจึงหมด เพราะซ่อนฆ่าที่ในวังแต่เวลากลางคืนหวังจะมีให้พวกชาวเมืองรู้

พระเจ้าสี่ป้อทรงเป็นคนอ่อนแอ ราชการงานเมืองจึงตกอยู่แก่พระราชินีสุปยาลัตและมนตรีแดงดาซึ่งได้เลื่อนขึ้นเป็นอัครมหาเสนาบดีฝ่ายทหาร (แดงดาหุ่นคยี่) และให้เป็นผู้บัญชาการรักษามหานครด้วย การปกครองบ้านเมืองก็ผันแปรเสื่อมทรามลงเป็นลำดับ เกิดโจรผู้ร้ายชุกชุม เงินในท้องพระคลังก็ไม่พอใช้ ในขณะนั้นฝรั่งเศสก็กำลังเข้ามาเกลี้ยกล่อมพม่าว่าจะช่วยพม่าถ้าต้องรบกับอังกฤษ ฝ่ายอังกฤษเห็นว่าถ้าเฉยอยู่ อังกฤษกับฝรั่งเศสก็จะต้องรบกันด้วยเรื่องเมืองพม่า จำต้องตัดต้นเหตุด้วยเอาเมืองพม่าเป็นของอังกฤษเสีย จึงอนุญาตให้รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียตีประเทศพม่าครั้งที่ ๓ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘ (ปีที่ ๑๘ ในรัชกาลที่ ๕ กรุงรัตนโกสินทร์) เมื่อตีได้แล้วพระเจ้าสี่ป้อถูกเนรเทศไปอยู่ ณ เมืองรัตนคีรีในอินเดีย ๓๐ ปีจนสิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ (สมัยรัชกาลที่ ๖) ราชินีสุปยาลัตก็ถูกเนรเทศไปอยู่เมืองรัตนคีรีจนพระสวามีสิ้นพระชนม์แล้ว จึงได้รับอนุญาตให้กลับมาอยู่เมืองย่างกุ้งจนสิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ พระนางอลันทอดแต่แรกก็ถูกเนรเทศไปอยู่อินเดีย แต่กล่าวกันว่าไปเกิดวิวาทกับราชินีสุปยาลัต ถูกส่งกลับมาคุมไว้ที่เมืองเมาะลำเลิงจนสิ้นพระชนม์ ส่วนแดงดาหุ่นคยี่นั้นก็ถูกเนรเทศไปคุมขังไว้

ที่เมืองคัตตัก (Cattak) ในอินเดีย จนเมื่อเจ็บบจวนจะตายรัฐบาลอังกฤษ
จึงปล่อยให้กลับมตายที่บ้านเดิมในเมืองมัณฑะเลย์

ประเทศอังกฤษได้ประเทศพม่าทั้งหมดเป็นเมืองขึ้นอยู่
เป็นเวลา ๖๑ ปี ให้ตั้งเมืองหลวงอยู่ที่เมืองย่างกุ้ง และได้ให้
เอกราชแก่ประเทศพม่าหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เมื่อวันที่
๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๖

หนังสืออ้างอิง

ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึง พ.ศ. ๒๐๐๐ ของศาสตราจารย์
ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล (พ.ศ. ๒๕๐๐)

เที่ยวเมืองพม่า ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ (พ.ศ. ๒๕๑๔)

Maung Htin Aung : A History of Burma (1967)

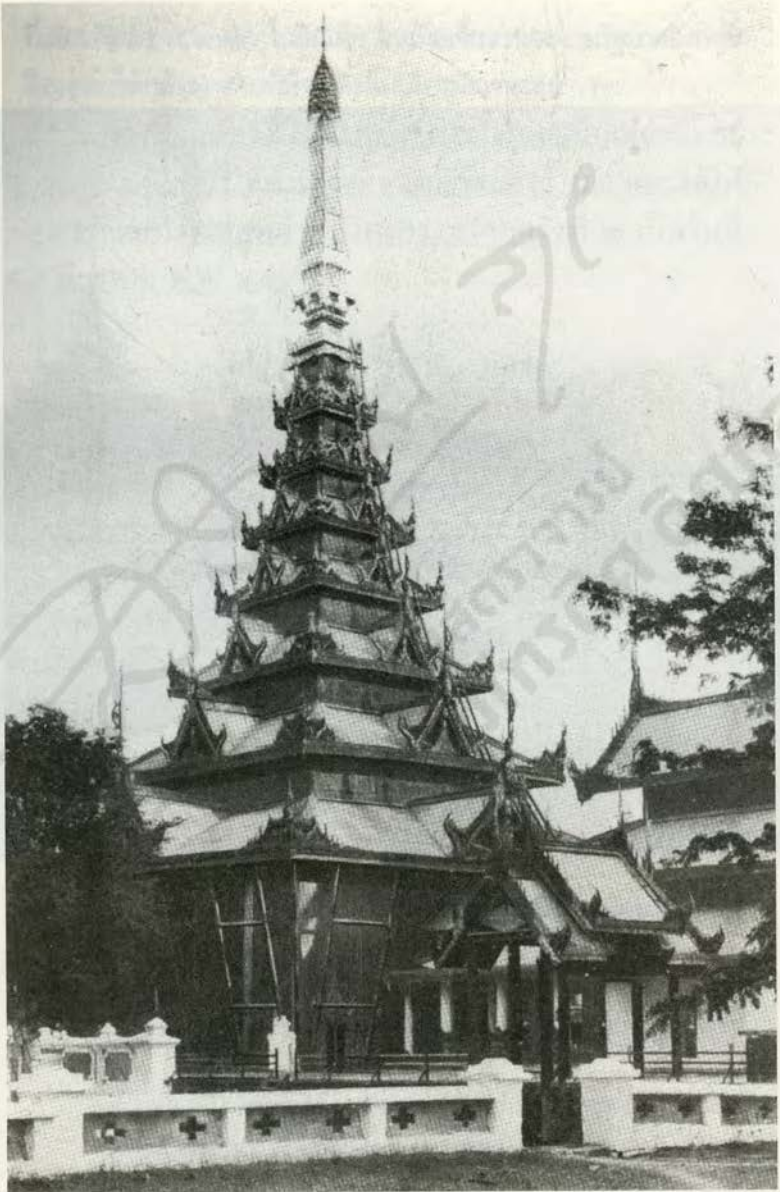
วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

หม่อมเจ้าสุภัทรทิศ ดิศกุล ๒๓

กำแพงและคูน้ำล้อมรอบพระราชวังมณฑล

หม่อมเจ้าสุภัทรทิศ ดิศกุล ๒๓ (พิมพ์ครั้งที่ ๑) ๒๓๓๓
พิมพ์ที่กรุงเทพฯ โดยหม่อมเจ้าสุภัทรทิศ ดิศกุล

พระราชวังมณฑลทะเลย์สร้างขึ้นระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๐๐-๒๔๐๒ โดยพระเจ้า
มินดง เพื่อเป็นศูนย์กลางของจักรวรรดตามคติพุทธศาสนา

วัดอุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

หม่อมเจ้าสุภัทรทิศ ดิศกุล ๒๔

วัด Kutho-daw ถ่ายจากเขามันตะเลย์

The Salin Kyaung วัดเจ้าหญิงสาริน เมืองมณฑลพะเย่

วัดอุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

หม่อมเจ้าสุภัทรทิศ ดิศกุล ๓๑

พระราชวังมณฑล

๓๒ เทียวตงเจดีย์ ที่พม่าประเทศ

เจดีย์เวดากอง เมืองย่างกุ้ง

เมืองย่างกุ้ง

หรือ แรงกูน

หลังจากทรงปราบปรามประเทศพม่าภาคใต้ได้ใน พ.ศ. ๒๒๙๘ พระเจ้าอลองพระหรืออลองพยากี้ทรงตั้งชื่อเมืองเล็กๆ ที่เคยมีชื่อมาแต่ก่อนว่า ดากอง (Dagon) ใหม่ว่า ยังกอง (Yan-gon) ซึ่งอาจแปลได้ว่าการยุติแห่งความยุ่งยาก และทรงสร้างเมืองใหม่ขึ้น ณ ที่นั้น ในไม่ช้าเมืองยังกองหรือย่างกุ้งก็ได้กลายเป็นเมืองท่าบนฝั่งทะเล เมื่อเมืองสิริเยมซึ่งเคยเป็นเมืองท่ามาก่อนได้ถูกพระเจ้าอลองพระทรงทำลายลงใน พ.ศ. ๒๒๙๙

อย่างไรก็ดี เมืองย่างกุ้งเพิ่งจะได้กลายเป็นราชธานีของประเทศพม่าเมื่อไม่นานมานี้เอง ตามประวัติศาสตร์เมืองนี้ก็เก่าขึ้นไปจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ และตามตำนานก็กล่าวว่เก่าขึ้นไปมากกว่า ๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว

ประวัติของเมืองย่างกุ้งผูกพันอย่างใกล้ชิดกับพระเจ้าเจดีย์ชเวดากอง จากตำนานปรากฏว่าสถานที่นี้มีนามว่าอสิตันชนะหรือโอ๊กกะละ ในสมัยพุทธกาล และมีพ่อค้า ๒ คนนามว่าตมุสสะและภัลลิกะจากเมืองโอ๊กกะละได้เดินทางไปค้าขายยังประเทศอินเดีย ทั้งสองได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าซึ่งกำลังประทับอยู่ภายใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ และ

ได้ถวายภัตตาหารแด่พระองค์ หลังจากเสวยเสร็จแล้วพระพุทธเจ้า
จึงได้ประทานพระเกศาให้ ๘ เส้น เมื่อตมฺสสะและภัลลิกะเดินทางกลับ
พระราชานแห่งอเชตตะก็ได้ขอแบ่งพระเกศาธาตุนี้ไป ๒ เส้นและพระ
ยานาคขอไป ๒ เส้น เมื่อกลับมาถึงเมืองโอโกกะละ พระเจ้าโอโกละ
ก็ได้ทรงกระทำพิธีต้อนรับพระเกศาธาตุอย่างแข็งขัน ด้วยความช่วยเหลือ
จากพระอินทร์ สถานที่บนเขาเสนคุดตะระนอกประตูเมืองอลิตันชนะ
ก็ได้รับเลือกสำหรับสร้างพระเจดีย์เพื่อบรรจุพระเกศาธาตุ เมื่อทำการ
ขุดลงไป ณ ที่นั้นก็ได้ค้นพบพระบริโภาคเจดีย์ของพระอดีตพุทธเจ้า
๓ พระองค์ คือ ไม้ธรรพะกร ภาชนะสำหรับใส่น้ำ และสบัง วัตถุ
เหล่านี้ได้ถูกบรรจุไว้ในพระเจดีย์พร้อมกับพระเกศาธาตุ แต่ก่อนที่จะ
บรรจุก็ปรากฏว่าพระเกศาธาตุกลับมี ๘ เส้นดังเดิม ภาชนะบรรจุพระ
เกศาธาตุได้สวมใส่อยู่ภายในเจดีย์ทอง เจดีย์เงิน ดินุก ทองแดง ตะกั่ว
หินอ่อน และเหล็ก ตามลำดับ เสร็จแล้วจึงสร้างเจดีย์อิฐครอบไว้
ภายนอก ในชั้นต้นเจดีย์อิฐนี้มีความสูงประมาณ ๕ เมตร

ความสำคัญของเมืองย่างกุ้งได้เริ่มขึ้นพร้อมกับพระเจดีย์
ชเวดากอง

พระเจ้าพินยะอูแห่งเมืองหงสาวดีได้ทรงต่อเติมให้พระเจดีย์
สูงขึ้นถึง ๒๒ เมตร ใน พ.ศ. ๑๙๐๕ แม้ว่าในขณะนั้นเมืองย่างกุ้งจะ
ยังคงมีขนาดเล็กอยู่ แต่ก็ถือกันว่าเป็นเมืองสำคัญทางศาสนา พระราชา
หลายองค์ได้ทรงขยายบูรณะและปิดทององค์พระเจดีย์ชเวดากองและ
เมื่อพระนางชินสอญ (พ.ศ. ๑๙๙๖-๒๐๑๕) ได้ขึ้นครองราชสมบัติที่
เมืองหงสาวดี พระนางก็ได้ทรงขยายเจดีย์ให้ใหญ่ออกไปอีกจนกระทั่ง
มีรูปร่างคล้ายในปัจจุบัน พระนางได้ทรงปิดทองเจดีย์ทั้งองค์ด้วยการ
อุทิศทองคำเท่านั้นหนักของพระนาง หลังจากที่พระนางได้ทรงตั้ง
พระเจ้าธรรมเจดีย์ขึ้นครองราชย์ที่เมืองหงสาวดีแล้ว พระนางก็ได้เสด็จ
ไปประทับที่เมืองดากองหรือย่างกุ้ง และก่อนที่จะสิ้นพระชนม์ก็ได้

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น For Educational Purpose Only

หม่อมเจ้าสุภัทราวดี ติศกุล ๓๕

โปรดให้ตั้งพระแท่นบรรทมที่จะทอดพระเนตรยอดพระเจดีย์องค์นี้ได้ พระเจ้าธรรมเจดีย์ผู้ทรงครองเมืองหงสาวดีต่อจากพระนางซิ่น สอนู ทรงเป็นกษัตริย์ที่มีพระทัยโอบอุ้มสุนทราน ได้ทรงปิดทองพระเจดีย์ชเวดากองด้วยทองคำหนัก ๔ เท่าของน้ำหนักของพระองค์และพระมเหสี และทรงสร้างจารึกเล่าประวัติของพระเจดีย์ชเวดากองทั้งในภาษาพม่า มอญ และบาลี ใน พ.ศ. ๒๓๑๗ พระเจ้าสินพยูชิน (พระเจ้าช้างเผือก) แห่งกรุงอังวะ (รัชกาลที่ ๓ แห่งราชวงศ์อลองพระ) ได้ทรงต่อเติมยอดฉัตรขึ้นใหม่ ทำให้พระเจดีย์ชเวดากองมีความสูงเท่ากับในปัจจุบัน แต่ฉัตรนี้ก็เปลี่ยนใหม่อีกครั้งหนึ่งในรัชกาลของพระเจ้ามินดงใน พ.ศ. ๒๔๑๔

ปัจจุบัน พระเจดีย์ชเวดากองมีความสูงประมาณ ๑๐๕ เมตร ตั้งอยู่บนลานรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ซึ่งมีความยาวโดยรอบประมาณ ๔๗๓ เมตร รอบฐานเจดีย์มีเจดีย์องค์เล็กๆ รายล้อมรอบอีก ๖๔ องค์ และเจดีย์องค์ใหญ่อีก ๔ องค์อยู่แต่ละทิศ เหนือฐานชั้นล่างของเจดีย์มีฐานอีก ๓ ชั้นย่อส่วนกันขึ้นไปตามลำดับ และที่มุมมีการย่อมุม ๗ มุมทุกด้าน ต่อจากนั้นจึงถึงองค์ระฆังแล้วจึงถึงลายลวดบัว (ลายเส้นนูน) อีกหลายชั้น ลายกลีบบัว ๒ แถวคั่นกลางด้วยแนวลายวงกลมนูน และยอดซึ่งมีรูปคล้ายปลีกล้วย เหนือนั้นมีฉัตรปิดทองและประดับด้วยพลอย ยอดฉัตรประกอบด้วยเส้นตรงประดับด้วยเพชรพลอย และมีเพชรประดับอยู่บนยอด

มีบันไดใหญ่ ๔ ทิศนำขึ้นไปสู่ลานชั้นบนซึ่งเป็นที่ตั้งของพระเจดีย์ ทางขึ้นด้านทิศใต้มีรูปสิงห์ทวารบาลขนาดใหญ่สูง ๑๐ เมตร ตั้งอยู่สองข้าง บนลานมีพัลัปลาและศาลาสำหรับสวดมนต์หลายหลัง บางหลังประดับด้วยไม้สลักและหินเล็กๆ อย่างงดงาม มีระฆังใหญ่ ๒ ใบตั้งอยู่ภายในอาคาร ใบหนึ่งหนัก ๔๐ ตัน พระเจ้าสรวดีทรงสร้างใน พ.ศ. ๒๓๘๔ และอีกใบหนึ่งหนัก ๑๖ ตัน พระเจ้าสินคฺุทรงสร้างใน

พ.ศ. ๒๓๒๑

เจดีย์สำคัญอีกแห่งหนึ่งในเมืองย่างกุ้งก็คือพระสุเลเจดีย์ ซึ่งเชื่อกันว่ามีอายุนานกว่า ๒,๐๐๐ ปีมาแล้วเช่นเดียวกัน และมีความสำคัญเพราะเป็นที่ประดิษฐานพระเกศธาตุอีก

ตามตำนานกล่าวว่าพระสมณทูต ๒ องค์คือพระโสณะและพระอุตตระได้นำพระเกศธาตุ ๑๐ เส้น และของสำคัญอื่นๆ มายังเมืองละทอน (สุวรรณภูมิ) จากประเทศอินเดีย พระสมณทูตทั้งสององค์ได้ให้พระเกศธาตุเส้นหนึ่งแก่มหาสุระผู้เป็นเจ้าเมืองดากอง พระเจดีย์ที่ท่านผู้นี้สร้างสำหรับบรรจุพระเกศธาตุองค์นี้มีนามว่า กโยก อสก (Kyaik Athok) ในภาษามอญ และสุเรเจดีย์หรือสุเลเจดีย์ในภาษาพม่า พระเจดีย์องค์นี้สูงประมาณ ๕๐ เมตรเหนือลานที่รองรับ ลักษณะพิเศษก็คือว่าทรงรูปแปดเหลี่ยมได้คงมีอยู่กระทั่งจนถึงองค์ระฆังและยอด

ปัจจุบันนี้ไม่สามารถเห็นศาสนสถานแบบโบราณในเมืองย่างกุ้งได้อีกแล้ว การขุดค้นทางโบราณคดีก่อนสมัยสงครามโลกครั้งที่สองได้เผยให้เห็นซากของอาคารโบราณซึ่งมีขุมประดิษฐานพระพุทธรูปสลักจากศิลาแลง อาคารดังกล่าวอยู่ที่ตัทกาล (Tadagale) นอกเมืองย่างกุ้งไปทางทิศเหนือ ณ สถานที่แห่งเดียวกันนี้ได้ค้นพบพระพิมพ์มีจารึกภาษาบาลีและมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ นอกจากนี้ก็ยังมีโบราณวัตถุอื่นๆ เช่น ประติมากรรมสัมฤทธิ์ขนาดเล็กและพระพิมพ์ซึ่งอาจสร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ ๑๖ แต่สิ่งของทั้งหมดนี้ปัจจุบันก็บรรจุอยู่ในพระเจดีย์สมัยใหม่ ชื่อว่านาคาหลงกู (Naga Hlaing-gu) เสียแล้ว

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่เมืองย่างกุ้ง ตั้งอยู่ในอาคารเก่าที่ดัดแปลงใหม่กกลางเมือง ภายในมีสิ่งหาสนับลัทธิซึ่งย้ายมาจากห้องพระโรงที่กรุงมณฑลทะเลย์ เครื่องราชกกุธภัณฑ์ เครื่องราชูปโภค ฉลอง

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

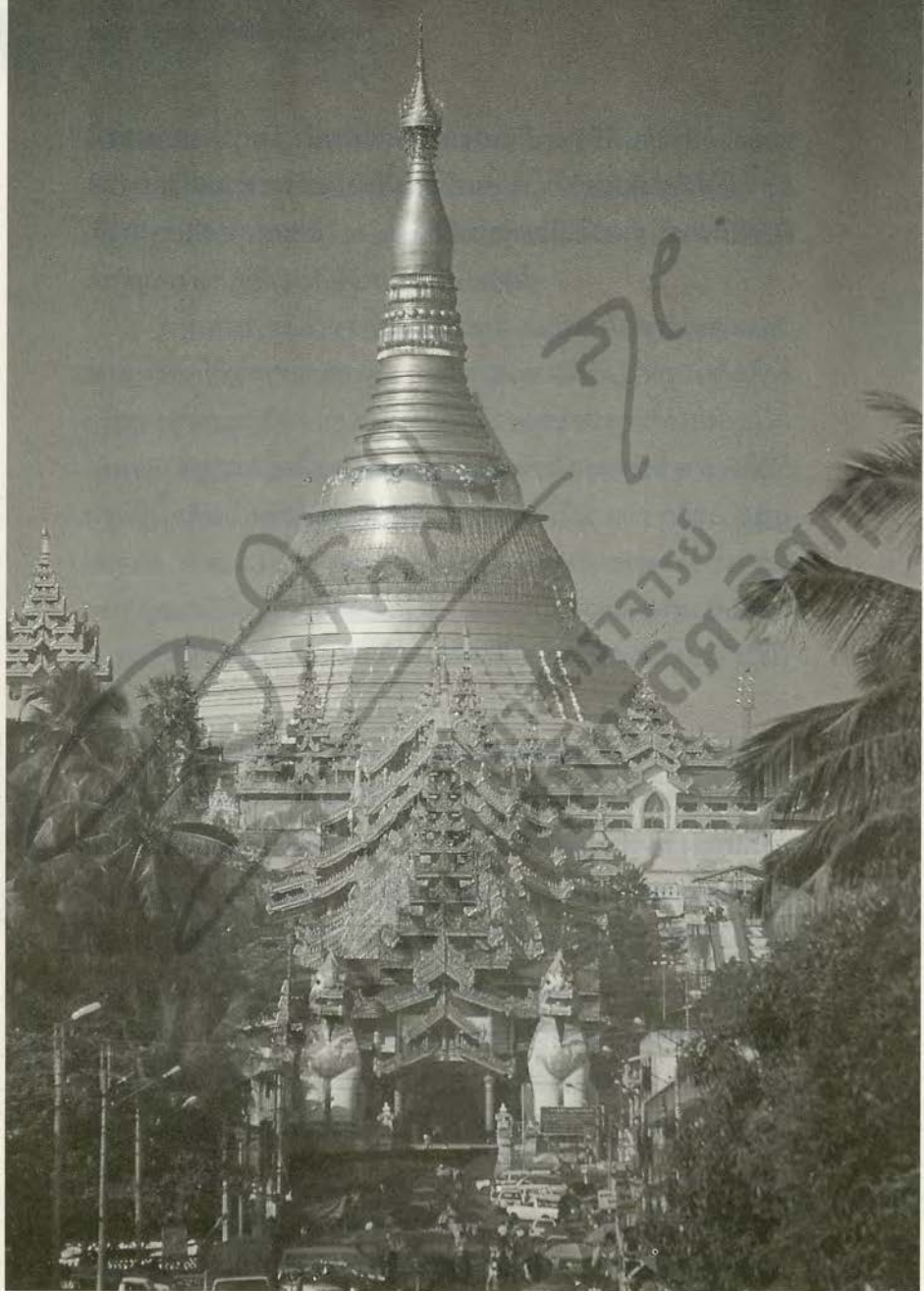
หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ๓๗

พระองค์สำหรับพิธีราชาภิเษกของกษัตริย์พม่า วัตถุประสงค์ต่างๆ เหล่านี้
อังกฤษได้คืนให้เมื่อเร็วๆ นี้ นอกจากนี้ก็มีประติมากรรมสมัยโบราณ
คือสมัยพวกปยู สมัยเมืองพุกามอีกบ้าง

สมเด็จพระเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล
100 ปี ศาสตราจารย์
หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

เจดีย์ชเวดากอง ย่างกุ้ง

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

เจดีย์สุเล่ ย่างกุ้ง

เจดีย์ขมออกตอหรือพระธาตุมเตา เมืองหงสาวดี

เมืองพะโค (Pegu)

หรือ หงสาวดี

ประวัติ วัฒนธรรมสมัยแรกของเมืองพะโคเป็นคล้ายนิยายตำนานได้กล่าวไว้ในสมัยอดีตกาลมีหงส์บินมาเกาะอยู่เหนือพื้นดินผืนเล็กๆ ในทะเล ผืนแผ่นดินนี้เล็กจนกระทั่งหงส์ตัวเมียไม่มีที่เกาะและต้องมาเกาะอยู่บนหลังของหงส์ตัวผู้ ต่อมาดินดอนปากแม่น้ำได้ขยายออกไปและผืนดินเล็กๆ นั้นก็ได้กลายเป็นเขาเตี้ยๆ เขานี้ต่อมาได้มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ และมีนามว่า หินสโกเน (Hinthagone) คือที่พักของหงส์ ๒ ตัว ต่อมาจึงได้มีการสร้างพระเจดีย์ขึ้นบนเขาเตี้ยๆ นี้

ชาวมอญได้อาศัยอยู่ในดินแดนแถบนี้มาตั้งแต่แรกและก็ยังมีชาวอินเดียอพยพมาอาศัยอยู่ด้วย สถานที่นี้จึงได้นามว่าอุสสา ซึ่งคงจะกลายมาจากชื่อแคว้นโอริสสาทางทิศตะวันออกของประเทศอินเดีย

เมืองพะโคได้สร้างขึ้นโดยพี่น้องชาวมอญ ๒ คน คือ สมละและวิมละ จากเมืองกะทอน ราว พ.ศ. ๑๓๖๘ ราว ๒๖๐ ปีต่อมาเมืองพะโคก็ตกอยู่ภายใต้การครอบครองของพม่าและไม่ปรากฏมีเรื่องราวอย่างใดตลอดเวลารวม ๓๐๐ กว่าปี จนกระทั่งใน พ.ศ. ๑๙๑๒

พระเจ้าพินยะอูซึ่งสืบเชื้อสายลงมาแต่พระเจ้าวาเรอู หรือพระเจ้าฟ้ารั่ว (พ.ศ. ๑๘๓๐-๑๘๓๙) ผู้ครองเมืองเมาะตะมะ (Martaban) ก็ได้ย้ายราชธานีมาประทับอยู่ยังเมืองพะโค ตั้งแต่นั้นมาเมืองนี้รวมทั้งดินดอนแถบปากน้ำของพวกมอญจึงได้มีชื่อกันอย่างแพร่หลายว่า เมืองหงสาวดี ซากกำแพงป้อมโบราณยังคงมีเหลืออยู่ทางทิศตะวันออกของพระเจดีย์ชเวมอดอ (Shwemawdaw) คือพระมูเตา

กษัตริย์ที่สำคัญในราชวงศ์มอญเหล่านี้ก็คือพระเจ้าราชาธิราช (Rajadarit) (พ.ศ. ๑๙๒๘-๑๙๖๖) ซึ่งเป็นต้นเค้าของหนังสือเรื่องราวราชาธิราช เป็นเรื่องการรบพุ่งระหว่างพระองค์กับกษัตริย์พม่า คือพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ผู้ครองกรุงอังวะ พระนางชินสอญ (พ.ศ. ๑๙๙๖-๒๐๑๕) และพระเจ้าธรรมเจดีย์ (พ.ศ. ๒๐๑๕-๒๐๓๕)

ใน พ.ศ. ๒๐๘๔ พระเจ้าตะเบ็งชเวตี้ กษัตริย์พม่าแห่งเมืองตองอูทรงสามารถปราบปรามเมืองหงสาวดีได้ และพระเจ้าบุเรงนองก็ทรงสร้างเมืองหงสาวดีขึ้นเป็นราชธานีใน พ.ศ. ๒๑๐๙ แต่ในรัชสมัยของพระเจ้าสะลุน (Thalun) ราชธานีพม่าก็ได้ย้ายกลับไปอยู่ยังเมืองอังวะใน พ.ศ. ๒๑๗๘ ชาวมอญหลังจากได้แข็งข้อต่อพม่าที่กรุงอังวะได้สำเร็จใน พ.ศ. ๒๒๘๓ ก็ได้กลับเป็นเอกราชอยู่อีกชั่วระยะเวลาหนึ่ง แต่ต่อมาเมื่อพระเจ้าอลองพระหรืออลองพยาได้ทรงตั้งตนขึ้นเป็นกษัตริย์ทางภาคเหนือของประเทศพม่า พระองค์ก็ทรงสามารถปราบปรามเมืองหงสาวดีได้อีก และเมืองนี้ก็ตกเป็นประเทศราชขึ้นต่อกรุงอังวะจนกระทั่งถูกอังกฤษยึดได้ใน พ.ศ. ๒๓๙๕

ในเมืองหงสาวดี พระราชวังและบ้านเรือนโบราณที่สร้างด้วยไม้ได้สูญหายไปหมดแล้ว ที่ยังคงเหลืออยู่บ้างก็คือกำแพงเมืองซึ่งมีคูล้อมรอบ สำหรับศาสนสถาน พระเจดีย์ชเวมอดอหรือพระมูเตา เป็นเจดีย์องค์หนึ่งที่มีผู้นับถือมากที่สุดในประเทศพม่า ตำนานกล่าวว่าพ่อค้า ๒ คนได้สร้างพระเจดีย์องค์นี้ขึ้นเพื่อบรรจุพระเกศธาตุ ๒ เส้น

ที่พระพุทธรูปเจ้าได้ประทานให้แก่ตน พระเจ้าสมละและวิมลจะได้เสริมพระเจดีย์ให้สูงขึ้นถึง ๒๗ และ ๒๙ เมตรตามลำดับใน พ.ศ. ๑๓๖๘ และ ๑๓๘๓ พระราชาองค์ต่อๆ มาก็ได้ทรงบูรณะและขยายให้ใหญ่ขึ้นไปอีก และเมื่อพระเจ้าโบตอปยะหรือปะดุงได้ทรงเปลี่ยนฉัตรบนยอดใหม่ใน พ.ศ. ๒๓๓๙ พระเจดีย์องค์นี้ก็มีความสูงถึง ๙๙ เมตร พระมูเตามีฐานเป็นรูปแปดเหลี่ยมและมีส่วนที่ยื่นออกมาอย่างงดงามจากฐานเบื้องล่าง รอบฐานมีวิหารเล็กๆ เรียงรายอยู่ ๒ ชั้นโดยรอบ พระมูเตาพังลงเพราะแผ่นดินไหวใหญ่ ๆ ๓ ครั้งคือใน พ.ศ. ๒๔๕๕, ๒๔๖๐ และ ๒๔๗๓ ครั้งสุดท้ายนี้แผ่นดินไหวรุนแรงมากจนกระทั่งส่วนใหญ่ขององค์ระฆังและยอดได้หักพังลงมา ซึ่งทำให้ลานชั้นล่างพลอยเสียหายไปด้วย หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ได้มีความพยายามทั้งทางด้านรัฐบาลและประชาชนที่จะบูรณปฏิสังขรณ์พระมูเตาให้คืนดีดั้งเดิม การสร้างใหม่ซึ่งมีแผนผังแปลกไปกว่าของเก่าบ้างได้สำเร็จลงใน พ.ศ. ๒๔๙๗

ปัจจุบันพระมูเตาสูง ๑๒๕ เมตร พระพุทธรูปเก่าๆ หลายองค์ทั้งที่สลักจากศิลาและหล่อด้วยสัมฤทธิ์ซึ่งค้นพบภายในพระเจดีย์ที่พังลงได้ตั้งรักษาอยู่ในพิพิธภัณฑสถานบนลานทักษิณ

เมืองหงสาวดียังมีชื่อเสียงอีกสำหรับพระพุทธรูปไสยาสน์องค์ใหญ่ ยาว ๖๐ เมตรและสูง ๑๗ เมตร พระพุทธรูปองค์นี้มีนามว่าชเวสัลยาวง (Shwethalyaung) และสร้างโดยพระเจ้ามคธิปปะผู้หนุ่มใน พ.ศ. ๑๕๓๗ พระพุทธรูปองค์นี้ได้ตากแดดกรำฝนอยู่เป็นเวลาหลายร้อยปีจนกระทั่งทรุดโทรมลง พระเจ้าธรรมเจดีย์ได้ทรงบูรณะในต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ พระเจ้าบุเรงนองก็ได้ทรงบูรณะอีกเช่นเดียวกัน แต่ต่อมาพระพุทธรูปองค์นี้ก็ถูกทอดทิ้งอีกครั้งหนึ่งและถูกต้นไม้ขึ้นปกคลุมหมด จนกระทั่งได้ถูกค้นพบเมื่อราว ๘๐ ปีมานี้เอง และได้ถูกปฏิสังขรณ์ให้คืนดีดั้งเดิม ศาลาเหล็กได้สร้างขึ้นคลุมใน

พ.ศ. ๒๔๔๙ และตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมาพระพุทธรูปองค์นี้ก็ได้รับการเคารพบูชาไปทั่วทั้งประเทศพม่า

พระเจ้าธรรมเจดีย์หรือพระเจ้ารามาชิตีทรงเป็นกษัตริย์มอญที่รอบรู้และฉลาดที่สุดองค์หนึ่งแห่งเมืองหงสาวดี พระองค์ทรงอุปถัมภ์พุทธศาสนาอย่างแข็งขัน ได้ทรงส่งคณะสมณทูตไปยังเกาะลังกาใน พ.ศ. ๒๐๑๘ ซึ่งคณะสมณทูตชุดนี้ก็ได้รับการอุปสมบทใหม่อีกครั้งหนึ่งกับคณะมหาวิหารในเกาะลังกา คณะมหาวิหารนี้พระมหินทโรรสของพระเจ้าโศกมหาราชซึ่งทรงผนวชเป็นพระภิกษุได้ทรงจัดตั้งขึ้นในเกาะลังการาวพุทธศตวรรษที่ ๓ ความประสงค์ของคณะสมณทูตมอญครั้งนี้ก็เพื่อวางระเบียบสมณวงศ์ของพระภิกษุมอญให้มั่นคงตามระเบียบพระวินัยของลัทธิลังกาวงศ์ เมื่อคณะสมณทูตกลับมายังเมืองหงสาวดีได้นำทรายจากแม่น้ำกัลยาณีซึ่งเป็นที่อุปสมบทใหม่ของตนในเกาะลังกามาด้วย หลังจากได้ไปทรายลงบนสถานที่ที่เหมาะสมแล้ว พระเจ้าธรรมเจดีย์ก็ได้ทรงสร้างโบสถ์กัลยาณีสีมาขึ้น ณ ที่นั้น นับเป็นครั้งแรกที่ได้สร้างโบสถ์แบบนี้ขึ้นในประเทศพม่า โบสถ์เดิมได้รับการบูรณะในสมัยพระเจ้าบุเรงนองและต่อมาใน พ.ศ. ๒๑๕๕ พระเจ้าอโนกเปตลุน (Anaukpetlun) ก็ได้ทรงสร้างอาคารใหม่ขึ้นแทนที่ ใน พ.ศ. ๒๓๒๘ พระเจ้าปะดุงก็ได้ทรงสร้างอาคารใหม่ขึ้นอีกครั้งหนึ่ง หลังจากนั้นโบสถ์แห่งนี้ก็ถูกทำลายลงอีก ๒ ครั้งและก็ได้รับการสร้างขึ้นใหม่อีก โบสถ์หลังสุดท้ายที่สร้างขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้ถูกแผ่นดินไหวทำลายลงอย่างร้ายแรงใน พ.ศ. ๒๔๗๓ ดังนั้นจึงถูกรื้อลงใน พ.ศ. ๒๔๙๗ และพระอุโบสถในปัจจุบันก็ได้สร้างขึ้นใหม่โดยใช้เงินเรียไรจากราษฎร

ทางทิศตะวันตกของโบสถ์กัลยาณีสีมามีศิลาจารึกขนาดใหญ่อยู่ ๑๐ หลัก มีจารึกทั้งสองด้านยกเว้นหลักที่ ๙ และหลักที่ ๑๐ ซึ่งมีจารึกเพียงด้านเดียว จารึกทั้งหมดนี้พระเจ้าธรรมเจดีย์โปรดให้สร้าง

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

หม่อมเจ้าสุภัทรรติศ ดิศกุล ๔๕

ขึ้นใน พ.ศ. ๒๐๑๙ เพื่อเป็นหลักฐานเกี่ยวกับพิธีกรรมซึ่งกระทำขึ้น
ในการสร้างโบสถ์กัลยาณีสีมา คุณค่าของจารึกนี้เกี่ยวกับรายละเอียด
ของประวัติพุทธศาสนาตอนต้นในประเทศพม่า รวมทั้งพิธีสร้าง
พระอุโบสถ การเกี่ยวข้องระหว่างเมืองหงสาวดีและประเทศพม่า
กับเกาะลังกาและประเทศอินเดียภาคใต้ในพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑
ตลอดจนความเห็นของพม่าเกี่ยวกับการสืบเชื้อสายสมณวงศ์ ภาษาที่
ใช้ในจารึก ๓ หลักแรกเป็นภาษาบาลี และส่วนที่เหลือก็เป็นภาษามอญ
จารึกส่วนใหญ่ได้แตกหักเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยแล้ว แต่ข้อความภาษาบาลี
ที่คัดลอกลงบนคัมภีร์โบลานยังคงมีอยู่

พระพุทธรไสยาสน์ "ชเวดิลยวง" ที่เมืองหงสาวดี

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

แผ่นดินเผาเคลือบรูปพลพระยามาร ที่เจดีย์ชเวดคุย เมืองหงสาวดี

สภาพบ้านเรือนริมแม่น้ำอิระวดี เมืองสะแกง

เมืองสระแก้ว

หลังจากเมืองพุกามได้ถูกชนชาติมองโกลโจมตีแล้ว อดินขยะซอฮุน บุตรของชาวไทยใหญ่ (ขาน) คนสุดท้ายในจำนวน ๓ คน ที่ได้เข้ามามีอำนาจในภาคเหนือของประเทศพม่าก็ได้สร้างเมืองสระแก้ว (ไทยเรียกจ๊กกาย) ขึ้นใน พ.ศ. ๑๘๕๘ เมืองนี้ตั้งอยู่บนฝั่งขวาของแม่น้ำอิรวดี ตรงข้ามกับเมืองอังวะ อมรปุระ และมณฑลทะเลย์ซึ่งตั้งอยู่บนฝั่งซ้าย

เมืองสระแก้วไม่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์มากนัก เพราะเหตุว่า ๕๐ ปีหลังการสร้าง พระเจ้าโลโดมินพะยาก็ได้ทรงย้ายราชธานีไปอยู่ยังเมืองอังวะ โอระสองค์แรกของพระเจ้าอลองพระคือพระเจ้านองดอเคยก็ได้ทรงตั้งราชธานีอยู่ที่เมืองสระแก้วเป็นเวลา ๔ ปีตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๐๓-๒๓๐๗ และเมื่อพระองค์สิ้นพระชนม์แล้ว เมืองอังวะก็ได้กลับมาเป็นราชธานีอีก อย่างไรก็ตามเมืองสระแก้วก็เป็นสถานที่ที่งดงามที่สุดแห่งหนึ่งในประเทศพม่า เพราะเหตุว่ามีเจดีย์หลายองค์สร้างอยู่เหนือยอดเขาทางด้านหลังของเมือง

ทางทิศเหนือของเมืองสระแก้วมีเจดีย์กวางมุดคือราชมณีจุฬา พระเจ้าสะลุนทรงสร้างใน พ.ศ. ๒๑๗๙ ตามแบบมหาสถูปคือเจดีย์

๕๐ เทียบเคียงเจดีย์ ที่พม่าประเทศ

จุวันเวลาที่เกาะลังกา ทั้งนี้เพื่อเป็นที่ระลึกในการกลับตั้งเมืองอังวะขึ้นเป็นราชธานีใหม่อีกครั้งหนึ่ง เจดีย์องค์นี้ประกอบด้วยฐานวงกลม ๓ ชั้นและองค์ระฆังขนาดใหญ่สูงราว ๕๐ เมตร ว่ากันว่าบรรจูประทนต์ธาตุจากเกาะลังกาซึ่งทำให้เจดีย์องค์นี้เป็นที่นับถืออย่างมากมายนี่มีแผ่นจารึกหินอ่อนสูงราว ๓ เมตร จารึกเกี่ยวกับรายละเอียดในการสร้างเจดีย์องค์นี้ ปัจจุบันตั้งอยู่ในศาลาบนลานทักษิณ

วัดที่น่าชมบนภูเขาอีกคือ เจดีย์ปนายาชิน (Ponnyashin) กล่าวกันว่าบรรจูประทนต์ธาตุ ๒ องค์ของพระพุทธเจ้า เจดีย์ปัทมยะ (Padamyā) ซึ่งสร้างโดยพระภิกษุผู้มีนามว่าปทุคยี สีนคยะชะ (Padugyi Thingayaza) ใน พ.ศ. ๑๘๔๓ และเจดีย์อฮมมิน สอนเซ (Onhmin Thonze) หรือเจดีย์ ๓๐ ถ้ำ ซึ่งประกอบด้วยพระพุทธรูปหลายองค์ประดิษฐานอยู่ในแนวเสาเรียงเป็นรูปวงโค้งอยู่บนเชิงเขา นอกจากนี้ก็มีวัดถ้ำติโลกกูรู (Tilawkguru) ซึ่งกล่าวกันว่าสร้างขึ้นในราว พ.ศ. ๒๒๑๕ โดยพระเจ้านรวัระแห่งราชวงศ์ที่สอง ณ กรุงอังวะ วัดนี้มีจิตรกรรมฝาผนังเกี่ยวกับพุทธประวัติ ที่กล่าวมาแล้วนี้จัดเป็นศิลปะพม่าในสมัยที่กรุงอังวะเป็นราชธานี

เมื่อพระนครศรีอยุธยาแตกเป็นครั้งที่ ๒ ใน พ.ศ. ๒๓๑๐ ชนชาวไทยรวมทั้งขุนหลวงหาวัดด้วยได้ถูกอพยพมาอยู่ยังเมืองสะแกงนี้

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

หม่อมเจ้าสุภัทรทิศ ทิศกุล ๕๑

เจดีย์ปณยาจีน เมืองสะแกง

วัดอุประสงครามเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

พระมหาปราสาท พระราชวังมณฑลตะเล็ง

เมืองมณฑลทะเลย์

พระเจ้ามีนดงทรงสร้างเมืองมณฑลทะเลย์ขึ้นเป็นราชธานีใน พ.ศ. ๒๔๐๐ นามนี้ได้มาจากชื่อเขาซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของตัวเมือง เขานี้ได้เป็นเขาคัดดีสิทธิ์มาช้านานแล้ว และตำนานได้กล่าวว่าพระพุทธองค์และพระอานนท์ได้เสด็จมาประทับพักที่นั่น พระพุทธองค์ได้ประทานพุทธทำนายไว้ว่าเมื่อพุทธศาสนาครบ ๒,๔๐๐ ปี จักเกิดมีเมืองใหญ่เป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนาขึ้นที่เชิงเขาแห่งนี้ พระเจ้ามีนดงจึงทรงกระทำให้พุทธทำนายนี้เกิดเป็นความจริงขึ้นมา โดยทรงย้ายราชธานีจากเมืองอมรปุระมายังเมืองมณฑลทะเลย์ เมืองนี้มีนามอีกนัยหนึ่งว่ารัตนบุชา

ตัวเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสกว้างยาวด้านละ ๒ กิโลเมตร มีกำแพงก่อด้วยอิฐใช้สอดดินมีใบเสมาอยู่ข้างบนล้อมรอบ กำแพงนี้สูงราว ๘ เมตร และมีเชิงเทินดินอยู่ภายใน มีประตูเมือง ๑๒ ประตู ทิศละ ๓ ประตู ตั้งอยู่ระยะห่างเท่าๆ กัน และมีปราสาท (pyatthat) หรือพลับพลาไม้สร้างอยู่ข้างบน พลับพลาไม้นี้ยังมีอยู่อีกทั้งสี่มุมเมือง และยังมีอีก ๓๒ หลังเล็กๆ คั่นอยู่ระหว่างกลาง รวมทั้งหมดจึงมี ๔๘ หลัง คู่อ้อมรอบกำแพงกว้างประมาณ ๗๕ เมตรและลึกประมาณ

๔ เมตร มีสะพานไม้ข้ามคูเข้าไปในเมือง ๕ สะพาน และ ๔ สะพาน ก็ข้ามเข้าไปยังประตูใหญ่ทั้งสี่ทิศ พระราชวังตั้งอยู่ตรงกลางใจเมือง พระราชวังนี้ได้รับมาจากเมืองอมรปุระและสร้างขึ้นใหม่ที่เมืองมณฑลพะเลย์ ประกอบด้วยอาคารไม้เป็นจำนวนมาก หลายหลังสลักอย่างสวยงาม และปิดทองตั้งอยู่บนฐานสูง มีกำแพงอิฐล้อมรอบอีกชั้นหนึ่ง พระเจ้าสีป่อได้ทรงก่อสร้างอาคารอิฐเพิ่มเติมบ้าง อาคารในพระราชวังเหล่านี้ได้ถูกไฟไหม้ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง อย่างไรก็ดีรูปจำลองสิงหาสนบัลลังก์ก็ยังคงเหลืออยู่เพราะได้ถูกย้ายจากหลุดดอหรือศาลาลูกขุนซึ่งตั้งอยู่นอกพระราชวังไปไว้ที่พิพิธภัณฑสถานอินเดีย เมืองคัลคัตตาหลังจากที่อังกฤษตีพม่าภาคเหนือได้ สิงหาสนบัลลังก์นี้ได้ถูกส่งกลับมายังประเทศพม่าหลังจากที่พม่าได้รับเอกราช และปัจจุบันตั้งแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ณ เมืองย่างกุ้งดังกล่าวมาแล้ว ทางทิศตะวันตกของฐานพระราชวังมีพิพิธภัณฑสถานเล็กๆ จัดตั้งแสดงรูปจำลองของอาคารพระราชวังแต่เดิมให้ประชาชนชม

หอบรรจุพระทันตธาตุและหอนาฬิกาตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของฐานพระราชวัง เหนือหอนาฬิกาขึ้นไปเป็นสถานที่บรรจุพระศพของพระเจ้ามินดงและพระมเหสี โรงกระยาบณ์ของหลวงและศาลาทรงธรรม ก็ตั้งอยู่ใกล้ๆ นั้น อาคารเหล่านี้ก่อด้วยอิฐและในศาลาทรงธรรมยังคงมีภาพจิตรกรรมฝาผนังเหลืออยู่ ใกล้หอนาฬิกามีศาลาศิลาจารึกอยู่ ๒ หลัง เก็บศิลาจารึกมากกว่า ๖๐๐ หลัก เป็นศิลาจารึกของเดิมที่พระเจ้าปะดุงทรงเก็บรวบรวมไว้ ศิลาจารึกเหล่านี้ได้ขยับย้ายมาจากเมืองอมรปุระยังเมืองมณฑลพะเลย์ก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง เพียงเล็กน้อย

ใกล้กับเขามณฑลพะเลย์มีวัดคโยกตอคยี (Kyauktawgyi) ซึ่งสร้างสำเร็จใน พ.ศ. ๒๔๒๑ มีพระพุทธรูปขนาดใหญ่ซึ่งสลักจากหินอ่อนก้อนใหญ่เพียงก้อนเดียวประดิษฐานอยู่ หินอ่อนก้อนใหญ่นี้ได้มา

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น For Educational Purpose Only

หม่อมเจ้าสุภัทรรติศ ศิศกุล ๕๕

จากเหมืองหินสะกายิน (Sagyin) ทางทิศเหนือของเมืองมณฑลทะเลย์ การสลักพระพุทธรูปได้สลักสำเร็จใน พ.ศ. ๒๔๐๘ และได้มีการฉลองอย่างมโหฬาร

บนเขามณฑลทะเลย์เองก็มีอาคารทางพุทธศาสนาอีกหลายแห่ง เป็นต้นว่ามีพระพุทธรูปขนาดใหญ่ขนานพระนามว่าชเวยัตตอ (Shweyattaw) เป็นพระพุทธรูปกำลังที่พระหัตถ์ไปยังพระราชวังกลางกรุงมณฑลทะเลย์ว่าจะเป็นที่ศูนย์กลางของราชธานีต่อไป นอกจากนี้ก็ยังมีเจดีย์ ศาลา ทางเดินซึ่งมีหลังคาคลุม ฯลฯ ซึ่งเกิดจากเงินเรียไรของราษฎรถวายพระสงฆ์ซึ่งเป็นที่นับถือกันมากองค์หนึ่ง

วัดกุโสดอ (Kuthodaw) หรือมหาโลกมารเซน (Maha Law-kamarazein) ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของวัดกโยกตอคือ วัดนี้พระเจ้ามินดงทรงสร้างใน พ.ศ. ๒๔๐๐ ตามแบบเจดีย์ชเวชิกอนที่เมืองพุกาม ลักษณะที่น่าชมก็คือคิลาจารึก ๗๒๙ หลักซึ่งจารึกข้อความในพระไตรปิฎกทั้งหมด พระเจ้ามินดงได้โปรดให้กระทำให้สัณฐานพระไตรปิฎกเป็นครั้งที่ ๕ และเมื่อได้กระทำการสังคายนาเสร็จแล้วก็ได้จารึกข้อความลงบนแผ่นหิน แผ่นหินแต่ละแผ่นได้ตั้งอยู่ในศาลาเล็กๆ ก่อด้วยอิฐแต่ละหลังภายในเขตของวัด จารึกนี้นับว่าเป็นเอกในทางด้านพุทธศาสนา และเป็นที่นิยมชมเชยของผู้ศึกษาวิชาอารยธรรมตะวันออกเป็นอันมาก

ทางใต้ของวัดกุโสดอเป็นซากของวัดอตุมาชิ (Atumashi) หรือวัดซึ่งไม่มีที่เปรียบ พระเจ้ามินดงทรงสร้างใน พ.ศ. ๒๔๐๐ ในราคา ๕๐๐,๐๐๐ รูปี ตัวอาคารสร้างด้วยไม้ประดับปูนปั้นภายนอก และสิ่งแปลกประหลาดก็คือ หลังคาทำเป็นลานสี่เหลี่ยมผืนผ้าซ้อนกันขึ้นไป ๕ ชั้น แทนที่จะเป็นหลังคาทรงปราสาทซึ่งมียอดแหลม ภายในมีพระพุทธรูปขนาดใหญ่และพระไตรปิฎก ๔ ชุด เก็บไว้ในหีบไม้สักขนาดใหญ่ อาคารทั้งหมดรวมทั้งวัดกุภายในได้ถูกไฟไหม้หมดใน

พ.ศ. ๒๔๓๓ สิ่งที่ยังคงเหลืออยู่ในปัจจุบันก็คือแนวระเบียงก่อด้วยอิฐและบันไดซึ่งประดับด้วยลวดลายปูนปั้นอย่างงดงาม

ทางทิศตะวันออกของวัดอตฺตมาชิมิวัดชเวนันดอ (Shwenandaw) ซึ่งพระเจ้าสีป่อทรงสร้างใน พ.ศ. ๒๔๒๓ โดยริ้อเอาพระตำหนักที่ประทับของพระเจ้ามินดงมาสร้างขึ้น อาคารทั้งหมดปิดทองและประดับด้วยกระจกรวมทั้งไม้สลักอย่างงดงาม ตัวอาคารได้ทรุดโทรมลงอย่างมาก แต่ภาพไม้สลักภายในโดยเฉพาะเกี่ยวกับเรื่องทศชาติยังคงอยู่ดี ปัจจุบันกรมโบราณคดีของพม่ากำลังซ่อมแซมวัดนี้อยู่

นอกตัวเมืองซึ่งมีป้อมปราการล้อมได้แบ่งออกเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดใหญ่หลายส่วน ในบรรดาวัดที่สำคัญก็มีวัดพระมหามัณเฑียร (Mahumuni) วัดนี้ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของเมืองมัณฑะเลย์ใกล้กับทิศเหนือของเมืองอมรปุระซึ่งอยู่ติดกัน มีชื่อว่า ปยคยี (Payagyi) คือวัดใหญ่หรือวัดยะไข่ (Arakan) เพราะเหตุว่าพระพุทธรูปพระมหามัณเฑียรนั้นได้นำมาจากเมืองยะไข่ใน พ.ศ. ๒๓๒๗ ในรัชกาลของพระเจ้าปะดุง พระพุทธรูปองค์นี้หล่อด้วยสัมฤทธิ์แต่องค์พระก็ได้ถูกปิดทองอยู่เป็นเวลานานจนแลดูเป็นตะปุ่มตะป่ำไปหมด พระมหามัณเฑียรนี้เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งสูงราว ๔ เมตร วัดนี้ได้ถูกไฟไหม้ใน พ.ศ. ๒๔๒๗ อาคารปัจจุบันซึ่งมีหลังคาเป็นลานประดับปูนปั้นปิดทองได้สร้างขึ้นภายหลังไฟไหม้ ในลานชั้นในมีศิลาจารึกเป็นจำนวนหลายร้อยหลักเป็นรูปจำลองของจารึกที่สร้างขึ้นในพุทธศาสนาซึ่งพระเจ้าปะดุงได้ทรงรวบรวมไว้ ในศตวรรษหนึ่งมีรูปสัมฤทธิ์ ๖ รูปเป็นรูปทวารบาล ๒ รูปสิงห์ ๓ รูป และช้างเอราวัณ ๑ รูป ประติมากรรมสัมฤทธิ์เหล่านี้ได้นำมาจากเมืองยะไข่พร้อมกับพระพุทธรูปพระมหามัณเฑียรนี้ยังเมืองอมรปุระเป็นรูปซึ่งพระเจ้าบุเรงนองทรงนำมายังกรุงหงสาวดีเมื่อทรงตีพระนครศรีอยุธยาได้ใน พ.ศ. ๒๒๐๖ และพระเจ้ายะไข่ทรงนามว่า ราชคยี (Rajagyi) ก็ได้ทรงขนจากกรุงหงสาวดีไปยังเมืองยะไข่อีกต่อหนึ่งรูป

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

หม่อมเจ้าสุภัทรรติศ ดิศกุล ๕๗

เหล่านี้เป็นประติมากรรมสัมฤทธิ์ขอมสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗
ในต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘ และสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ (เจ้า
สามพระยา) ทรงนำมายังพระนครศรีอยุธยาเมื่อทรงตีพระนครหลวง
ของขอมได้ ใน พ.ศ. ๑๙๗๔

สมเด็จพระเจ้าสุภัทรรติศ ดิศกุล
100 ปี ศาสตราจารย
หม่อมเจ้าสุภัทรรติศ ดิศกุล

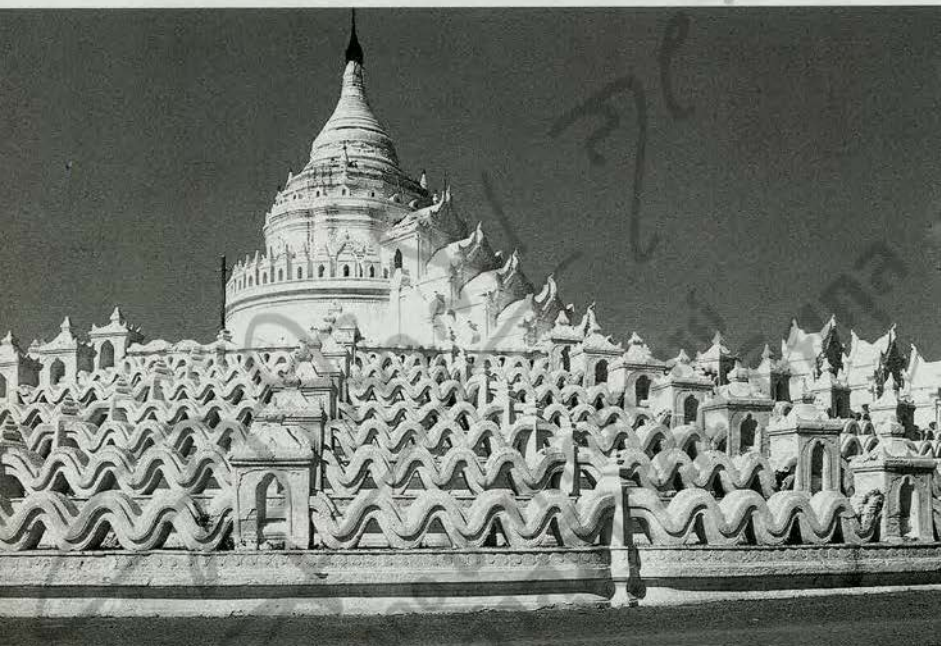

พระมหาหมั่มณี ณ วัดพระมหาหมั่มณี เมืองมณฑลตะเล็ย

ประติมากรรมสัมฤทธิ์ รูปช้างเอราวัณ ศิลปะขอมในวัดพระมหาไถ่บุรี

เจดีย์สินพยูเม

พมอ

มินกุน (Mingun)

พระเจ้าปะดุงได้เสด็จมาประทับอยู่เป็นเวลาหลายปีบนเกาะกลางแม่น้ำอิระวดี เพื่อจะทรงควบคุมการก่อสร้างเจดีย์มินกุนบนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำ เจดีย์องค์นี้ถ้าสร้างสำเร็จก็จะมี ความสูงถึงราว ๑๖๕ เมตร และจะเป็นเจดีย์ที่ใหญ่ที่สุดในประเทศพม่า อย่างไรก็ดี เมื่อพระเจ้าปะดุงสิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. ๒๓๖๒ เจดีย์องค์นี้ก็ถูกทอดทิ้ง

แต่เท่าที่เหลืออยู่ในปัจจุบันก็ยังคงเป็นกองอิฐที่ใหญ่ที่สุดในโลก คือส่วนล่างเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสกว้างยาวด้านละ ๑๕๐ เมตร สูง ๕๔ เมตร เป็นฐานซึ่งกะว่าจะมีองค์ระฆังของเจดีย์อยู่ข้างบน แต่ละข้างของฐานสี่เหลี่ยมใหญ่นี้เจาะเป็นซุ้มและมีมุขยื่นออกมา ฐานส่วนบนซึ่งเว้าเข้าไปทำเป็นแผ่นสี่เหลี่ยมจัตุรัสเล็กๆ สำหรับรองรับแผ่นดินเผาเคลือบสีเขียว น้ำตาล และเหลือง แสดงภาพนูนเกี่ยวกับการประชุมสังคายนาพระไตรปิฎก ๕ ครั้ง แผ่นดินเผาเคลือบเหล่านี้ปัจจุบันยังคงรักษาอยู่ภายในอาคารใกล้ๆ ซากเจดีย์นั้น ซากเจดีย์องค์นี้ได้รับความเสียหายอย่างมากจากแผ่นดินไหวครั้งใหญ่ใน พ.ศ. ๒๓๘๑ ราว ๘๐๐ เมตรทางทิศใต้ของพระเจ้าเจดีย์องค์นี้มีรูปจำลองของเจดีย์ปอนคอปยะ (Pondawpaya) สูง ๕ เมตร ว่ากันว่าใช้สำหรับเป็นแบบของเจดีย์

องค์ใหญ่

นอกจากเจดีย์องค์ใหญ่นี้แล้ว พระเจ้าปะดุงยังได้ทรงหล่อระฆังสัมฤทธิ์ที่ใหญ่ที่สุดในประเทศพม่าขึ้น รวมทั้งทรงสร้างรูปสิงห์ทวารบาลคู่หนึ่งก่ออิฐถือปูนด้วย ระฆังนี้สูง ๔ เมตร มีเส้นผ่าศูนย์กลางที่ปากกว้างราว ๕ เมตร และหนัก ๙๐ ตัน นับว่าเป็นระฆังที่เขavnอยู่ซึ่งใหญ่ที่สุดในโลก รูปสิงห์ทวารบาลนั้นปัจจุบันทรุดโทรมมากเพราะตั้งแต่สร้างมาก็ถูกแผ่นดินไหวแล้วหลายครั้ง

ทางทิศเหนือของซากเจดีย์องค์ใหญ่นี้ยังมีเจดีย์หินพยูเม (Hsin-byume) ซึ่งพระเจ้าพะคะยิดอทรงสร้างใน พ.ศ. ๒๓๕๙ ก่อนที่จะเสด็จขึ้นเสวยราชย์ เจดีย์องค์นี้เปรียบเสมือนพระเจดีย์จุฬามณีซึ่งตั้งอยู่เหนือเขาพระสุเมรุอันเป็นศูนย์กลางของจักรวาลตามความเชื่อถือเกี่ยวกับเรื่องไตรภูมิในพุทธศาสนา คือมีแผนผังเป็นรูปวงกลมประกอบด้วยลานซ้อนกันขึ้นไป ๗ ชั้น ลานเหล่านี้มีผนังเตี้ยๆ ทำเป็นรูปคล้ายลูกคลื่นอยู่โดยรอบ เหนือลานชั้นบนมีฐานรูปทรงกระบอก ซึ่งมีห้องไว้พระพุทธรูปอยู่ภายใน ยอดเป็นรูปเจดีย์ตามแบบพม่า ห้องที่ไว้พระพุทธรูปนี้มีบันไดขึ้น ๓ ทางขนานกัน มีหลังคาวงโค้งคลุมประดับด้วยลวดลายปูนปั้นอย่างงดงาม เจดีย์องค์นี้เจ้าชายพะคะยิดอทรงสร้างอุทิศแต่ชายาคือเจ้าหญิงหินพยูเมที่สิ้นพระชนม์ไปแล้ว แม้จะถูกทำลายโดยแผ่นดินไหวแต่ก็ได้รับการซ่อมแซมและปัจจุบันยังคงอยู่ในสภาพดี

หนังสืออ้างอิง

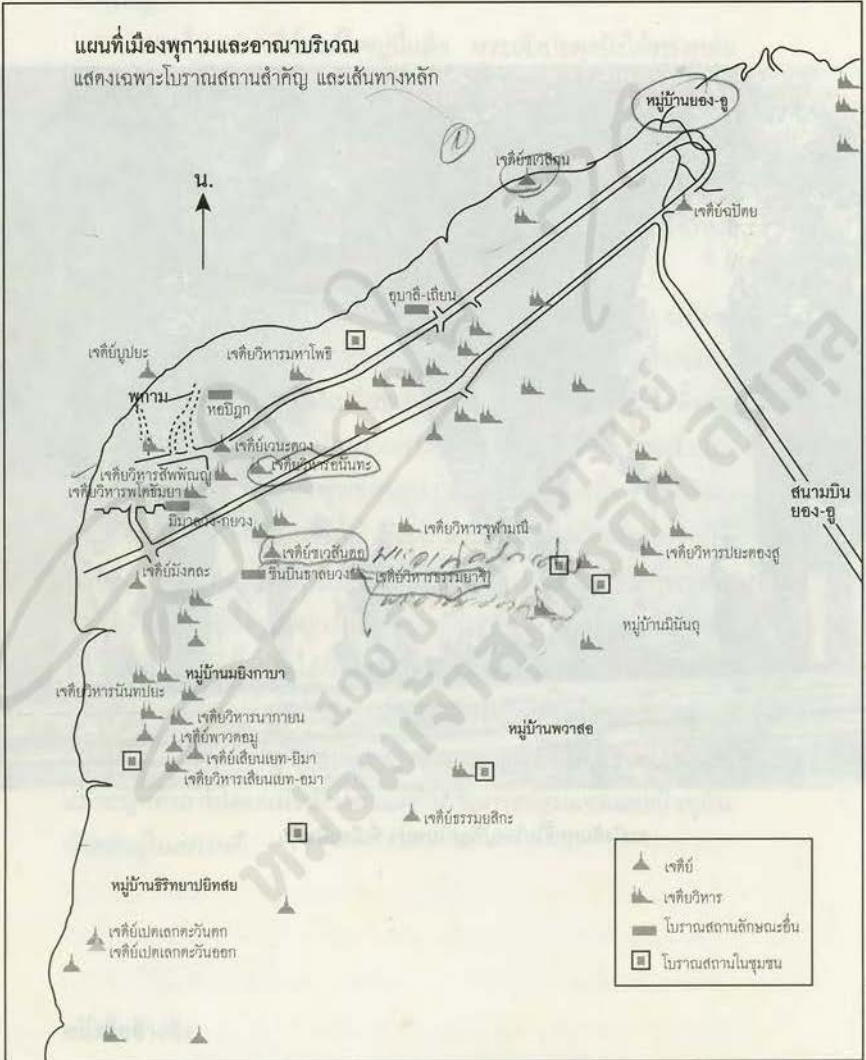
วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

หม่อมเจ้าสุภัทรทิศ ศิริกุล ๖๓

ระฆังสัมฤทธิ์ใบใหญ่ที่สุดในพม่า ที่เมืองมินคูน

๖๔ เทียนทองเจดีย์ ที่พม่าประเทศ

เมืองพุกาม (Pagan)

เมืองพุกามตั้งอยู่บนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำอิรวดี ศาสนสถานส่วนใหญ่สร้างขึ้นระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๙ เมื่อเมืองพุกามยังเป็นราชธานีของอาณาจักรพม่าอยู่

ตำนานพม่ากล่าวว่ามีพระราชา ๕๕ องค์ครองอยู่ที่เมืองพุกามเป็นระยะเวลาารวม ๑,๒๐๐ ปี คือเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๖๕๑ และกำแพงเมืองพุกามก็สร้างโดยพระเจ้าปยินพะเยซึ่งเป็นกษัตริย์องค์ที่ ๓๔ อย่างไรก็ดี ประวัติศาสตร์อย่างแน่นอนของเมืองพุกามก็เริ่มต้นในรัชกาลของพระเจ้าอโนรธา (อนุรุธมหาราช) ระหว่าง พ.ศ. ๑๕๘๗-๑๖๒๐ ใน พ.ศ. ๑๖๐๐ พระเจ้าอโนรธาทรงปราบปรามเมืองเถะทหรือสะเทิมซึ่งเป็นเมืองมอญทางภาคใต้ของประเทศพม่าได้ และทรงนำพระไตรปิฎกภาษาบาลี พระภิกษุสงฆ์ ศิลปิน และช่างฝีมือทุกชนิดกลับมายังเมืองพุกาม จากพระสงฆ์มอญเหล่านี้ ชาวพม่าก็ได้เรียนตัวอักษรศาสนา และคัมภีร์ต่างๆ (ได้กล่าวมาแล้วว่าสมเด็จพระยาธรรมราชาธิราชทรงสันนิษฐานว่าพระเจ้าอโนรธาจะเสด็จยกกองทัพมาตีเมืองนครปฐมในประเทศไทย ซึ่งเป็นราชธานีของอาณาจักรทวารวดีในขณะนั้น ยิ่งกว่าไปตีเมืองเถะทหรือสะเทิมทางภาคใต้ของประเทศ

พม่า) นับจากนี้เป็นต้นไปก็เริ่มมีสถาปัตยกรรมและการสรรค์สร้างศิลปะอย่างใหญ่หลวงในประเทศพม่า ซึ่งในระยะเวลาาร่วม ๒๐๐ ปีก็ทำให้เมืองพุกามและบริเวณใกล้เคียงเต็มไปด้วยศาสนสถานเป็นเรือนพันศาสนสถานเหล่านี้มีทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็กและมีรูปร่างต่างๆ กัน ผนังชั้นในก็มักประดับไปด้วยจิตรกรรมฝาผนังอย่างงดงาม ในปัจจุบันปรากฏว่าโบราณสถานในเมืองพุกามซึ่งกรมโบราณคดีของพม่าได้ขึ้นทะเบียนไว้แล้วนั้นมีจำนวนถึง ๒,๒๑๗ แห่ง

ศาสนสถานในเมืองพุกามอาจแบ่งออกได้เป็น ๒ ชนิด คือ

๑. เจดีย์ทรงระฆังก่อด้วยอิฐตั้งอยู่บนฐานที่ซ้อนกันขึ้นไปหลายชั้นและมียอดแหลม เจดีย์เหล่านี้สร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระสารีริกธาตุ รวมทั้งบริโภคนเจดีย์ (สิ่งของเครื่องใช้) ของพระพุทธเจ้าหรืออัฐิธาตุของพระสงฆ์ แต่บางครั้งก็สร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสาวรีย์แก่สถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ เหตุนี้จึงมักมีกรูอยู่ภายในฐานหรือธาตุกรรม (ห้องบรรจุพระธาตุ) อยู่ระหว่างองค์ระฆังและยอด

๒. วิหารสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป มักมีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสซึ่งบางครั้งก็มีมุขประกอบอยู่ทางด้านหน้า มีหลังคาซ้อนกันขึ้นไปหลายชั้นและมีองค์เจดีย์หรือหลังคารูปโค้งสูงตามแบบอินเดีย (ศิขร) เป็นยอด

ศาสนสถานเหล่านี้ยังมีรูปร่างแตกต่างกันออกไปอีกและมักมีลวดลายเครื่องประดับอย่างงดงาม ด้วยเหตุนี้สถาปัตยกรรมซึ่งก่อด้วยอิฐที่เมืองพุกามจึงอาจแบ่งย่อยออกไปอีกได้ดังนี้ คือ

(๑) เจดีย์ซึ่งมีองค์ระฆังคล้ายที่บรรจุพระสารีริกธาตุคือเป็นรูปทรงกระบอกสูง เช่น เจดีย์โลกนันท์ (Lawkananda)

(๒) เจดีย์ซึ่งมีองค์ระฆังเลียนแบบเนินดินเป็นทรงกลม เช่น เจดีย์ชเวซิกอน (Shwezigon) และมิงคลเจดีย์ (Mingalazedi)

(๓) เจดีย์ทรงลังกา ความจริงก็คล้ายกับแบบที่ ๒ แต่มี

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น For Educational Purpose Only

หม่อมเจ้าสุภัทรรติศ ดิศกุล ๖๗

บัลลังก์สี่เหลี่ยมรองรับปล้องโฉมบนยอด (คล้ายเจดีย์ในประเทศไทย)

(๔) วิหารเลียนแบบสถาปัตยกรรมในประเทศอินเดียภาคเหนือ เช่น อานันทเจดีย์

(๕) วิหารเลียนแบบสถาปัตยกรรมในประเทศอินเดียภาคกลาง เช่น วิหารมหาโพธิ ฌ พุทธคยา คือสถานที่ที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้

(๖) วิหารเลียนแบบสถาปัตยกรรมในประเทศอินเดียใต้ (ซึ่งความจริงก็เหมือนกับแบบที่ ๔ นั่นเอง)

(๗) อาคารแบบถ้ำเลียนแบบสถาปัตยกรรมในประเทศอินเดีย เช่น ถ้ำกยันชิตธา (Kyanzittha Umin)

(๘) พระอุโบสถ เป็นอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีหลังคาลดหลั่นหลายชั้น

(๙) หอสมุด เป็นอาคารรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีหลังคาลดหลั่นหลายชั้นและมียอดแหลม (คล้ายมณฑปในประเทศไทย)

วิหารรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสที่เมืองพุกามซึ่งได้รับอิทธิพลมอญมักมีระเบียบมิติที่ซับซ้อน ได้รับแสงสว่างแต่เพียงเล็กน้อยจากหน้าต่างซึ่งเจาะเป็นรู แต่ก็มีจิตรกรรมฝาผนังซึ่งมีสีสันสวยงามและมีจารึกภาษามอญประกอบอยู่บนผนังภายในเช่นที่วิหารอเบยตนะ (Abeyadana) กูบโยกคยี (Kubyaukgyi) และนัปปะ (Nanpaya) เป็นต้น สำหรับวิหารแบบพม่าแท้ เช่น วิหารสัพพัญญู (Thatbyinnyu) และหติโลมินโล (Htilominlo) นั้นสว่างและโล่ง มีแผนผังใหญ่และสูง วิหารอานันทเจดีย์เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างสองแบบนี้

เมืองพุกามยังคงเคยเป็นศูนย์กลางทางการศึกษาภาษาบาลีด้วย แม้เมื่อเมืองพุกามได้ถูกทำลายไปแล้วและเมืองอังวะได้เข้ามาเป็นราชธานีของอาณาจักรพม่าแทนที่ แต่การศึกษาทางพุทธศาสนาที่เมืองพุกามก็ยังคงอยู่ ดังจะเห็นได้ว่าการก่อสร้างเพิ่มเติมในพุทธศตวรรษที่ ๒๐

และ ๒๑ วัดที่ก่อสร้างด้วยอิฐในสมัยเมืองพุกามมี ๒ ชั้น มีกุฏิเป็นห้องเล็กๆ อยู่ล้อมรอบลานสี่เหลี่ยมจัตุรัสตรงกลาง และยังมีร่องรอยของชื่อไม้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าหลังคาคงทำด้วยเครื่องไม้มุงกระเบื้อง รวมทั้งเคยมีอาคารไม้อยู่ทางด้านหน้าด้วย

นอกจากได้รับอิทธิพลจากศิลปะมอญแล้ว สถาปัตยกรรมที่เมืองพุกามยังแสดงให้เห็นว่าได้รับอิทธิพลมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดียด้วย แต่ก็ได้นำมาปรับปรุงให้เป็นแบบพม่าอย่างแท้จริง ในต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ กองทัพของชนชาติมองโกลจากประเทศจีนได้เข้าโจมตีอาณาจักรพม่าและทำลายเมืองพุกามลง คงเหลือแต่ร่องรอยของโบราณสถานให้เห็นได้จนทุกวันนี้

โบราณสถาน ในเมืองพุกาม

ประตูละคร (Sarabha)

เป็นประตูใหญ่ของกำแพงเมืองด้านทิศตะวันออก และเป็นสิ่งเดียวที่ยังคงเหลืออยู่ของเมืองเก่าที่พระเจ้าปดุงทรงสร้างในปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ร่องรอยของภาพสลักปูนปั้นบนยอดกำแพงยังคงพอมองเห็นได้จากด้านนอก ประตูนี้รักษาโดยนัတ်หรือผีผู้เฝ้าประตู ๒ ตน ซึ่งเป็นพี่ชายและน้องสาว ยังคงมีรูปอยู่ในศาลซึ่งก่อด้วยอิฐ นัတ်ผู้ชายอยู่ทางด้านซ้ายและนัတ်ผู้หญิงอยู่ทางด้านขวาเวลาเข้าประตู

เทวาลัยนัตทะเลงกยวง (Nat-blaung-kyauung)

เป็นเทวาลัยในศาสนาพราหมณ์เพียงหลังเดียวที่ยังคงเหลืออยู่ที่เมืองพุกาม คงจะสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ และได้หักพังไปบ้างแล้ว ที่ยังคงเหลืออยู่ในปัจจุบันก็คือห้องกลางพร้อมกับเสาสี่เหลี่ยมทึบตรงกลางและยอด เทวาลัยแห่งนี้อุทิศถวายพระนารายณ์ด้วยเหตุที่นัตบนผนังด้านนอกจึงประดับไปด้วยภาพสลักหินแสดงถึงนารายณ์สิบปางโดยมีพระพุทธรูปเจ้าเป็นอวตารปางที่ ๙ มีจิตรกรรมฝาผนังอยู่ในเทวาลัยซึ่งอยู่ในสมัยเดียวกับตัวอาคารและประติมากรรมแต่ก็ได้ลบเลือนไปเกือบหมดแล้ว ตรงกลางเทวาลัยมีเสาสี่เหลี่ยมทึบก่อด้วยอิฐเว้นที่ให้เดินประทักษิณได้โดยรอบ เพดานเป็นรูปวงโค้งเสานี้ใช้สำหรับรองรับยอดข้างบน บนเสาแต่ละด้านเดิมมีเทวรูปพระนารายณ์ยืนอยู่ภายในซุ้มซึ่งมีเสาเล็กๆ ประดับสองข้าง เทวรูปพระนารายณ์เหล่านี้สลักเป็นภาพนูนบนผนังอิฐของเสากลางเทวาลัยนั้น

เจดีย์นคากยะเวนาดวง (Ngakywenadaung)

เจดีย์องค์นี้มีองค์ระฆังเป็นรูปทรงกระบอกบานปลายตั้งอยู่เหนือฐานรูปวงกลม แต่เดิมอาจมียอดอยู่ข้างบน แต่ปัจจุบันได้หักพังไปหมดแล้ว ความสูงในปัจจุบันราว ๑๔ เมตร ส่วนใหญ่ขององค์เจดีย์ประดับด้วยกระเบื้องเคลือบสีเขียว แม้เราไม่อาจทราบถึงกำหนดอายุของเจดีย์องค์นี้ได้อย่างแน่นอน แต่ก็คงสร้างขึ้นในราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๗ อย่างไรก็ดี ตำนานก็กล่าวว่าพระเจ้าตวงถุกยี (Taungthugyi) ทรงสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕

วิหารสัพพัญญู (Thatbyinnyu)

ความรู้แจ้งเห็นจริงทุกสิ่งทุกอย่าง (สัพพัญญู) เป็นลักษณะหนึ่งของพระพุทธองค์ วิหารแห่งนี้พระเจ้าอลองคลิดทรงสร้างขึ้นราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๗ พระองค์ทรงเป็นนั้ดดาและครองราชย์ต่อจากพระเจ้ากัณษิตตาผู้ทรงสร้างวิหารอานันทเจดีย์ วิหารสัพพัญญูตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของวิหารอานันทเจดีย์และสูงกว่าพื้นดิน ๖๗ เมตร ด้วยเหตุนี้จึงสูงกว่าอาคารอื่นๆ ทั้งหมดที่เมืองพุกาม แผนผังโดยทั่วไปก็คล้ายกับวิหารอานันทเจดีย์ แต่ไม่ได้เป็นรูปกากบาท เพราะมีแต่มุขด้านตะวันออกเท่านั้นที่ยื่นออกมาจากตัววิหาร วิหารสัพพัญญูมี ๒ ชั้น และมีพระพุทธรูปประทับนั่งอยู่บนชั้นที่สอง มีบันไดกลางซึ่งมีรูปทวารบาลยืนเฝ้า ๒ รูปอยู่ตรงข้ามกับห้องทางทิศตะวันออกและทางเข้า บันไดนี้นำไปยังระเบียงสำหรับเดินประทักษิณรอบวิหาร ในขณะที่เดียวกันก็อาจขึ้นบันไดซึ่งสร้างอยู่ในผนังขึ้นไปบนยอดของระเบียง และขึ้นบันไดข้างนอกขึ้นไปยังชั้นที่สอง ห้องเล็กๆ เจดีย์ที่มุมของลาน หน้าบันเป็นวงโค้งมีลวดลายประดับ และเสาประดับผนังเกลี้ยงๆ ยิ่งทำให้วิหารแห่งนี้ดูมีรูปร่างสูงขึ้นไปอีก หน้าต่าง ๒ แถวของแต่ละชั้นทำให้ภายในสว่างและโล่ง อย่างไรก็ดีผนังก็เกลี้ยง

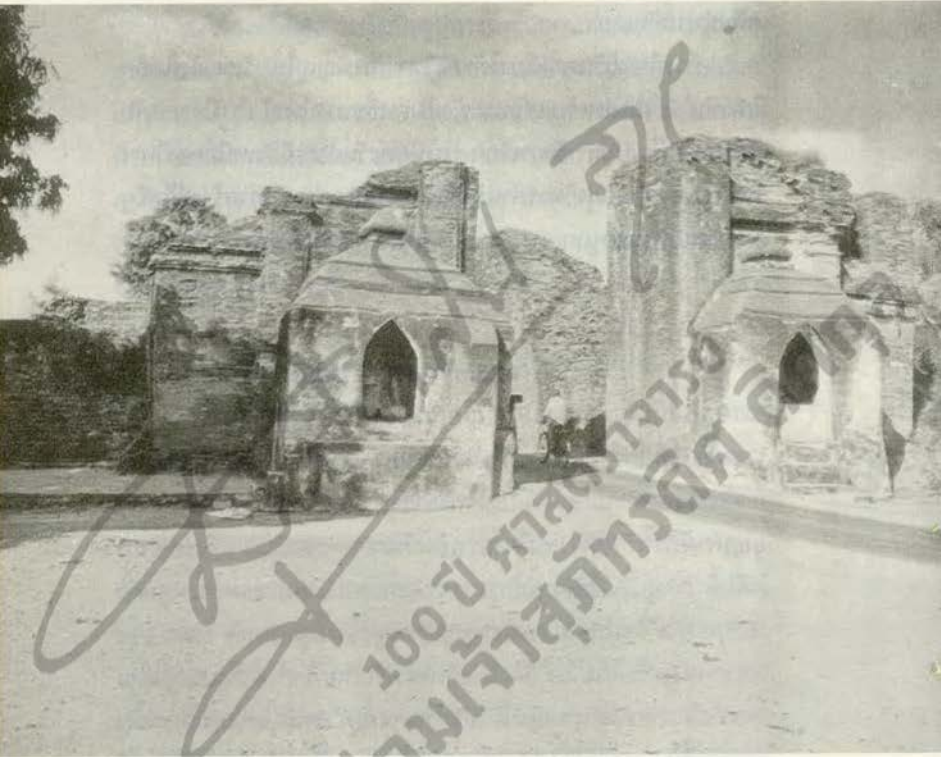
วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

หม่อมเจ้าสุภัทรรติ ตีตกุล ๗๑

ไม่มีจิตรกรรม และทั้งฐานและชั้นต่างๆ ของหลังคาที่ไม่มีแผ่นกระเบื้องเคลือบประดับเลย

ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของวิหารสี่พัญญูในบริเวณวัดใกล้ๆ มีเสาหิน ๒ เสาสำหรับแขวนระฆังสัมฤทธิ์ขนาดใหญ่ เสามีลายสลักเป็นรูปลายก้ามปูนูน วิหารเล็กๆ ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของวิหารสี่พัญญูเรียกกันว่าวิหารสำหรับนับคะแนน กล่าวกันว่าสร้างด้วยอิฐ ๑ แผ่นในจำนวนทุกๆ ๑๐,๐๐๐ แผ่นที่สร้างวิหารสี่พัญญู

100 ปี ศาสตราจารย์
หม่อมเจ้าสุภัทรรติ ตีตกุล

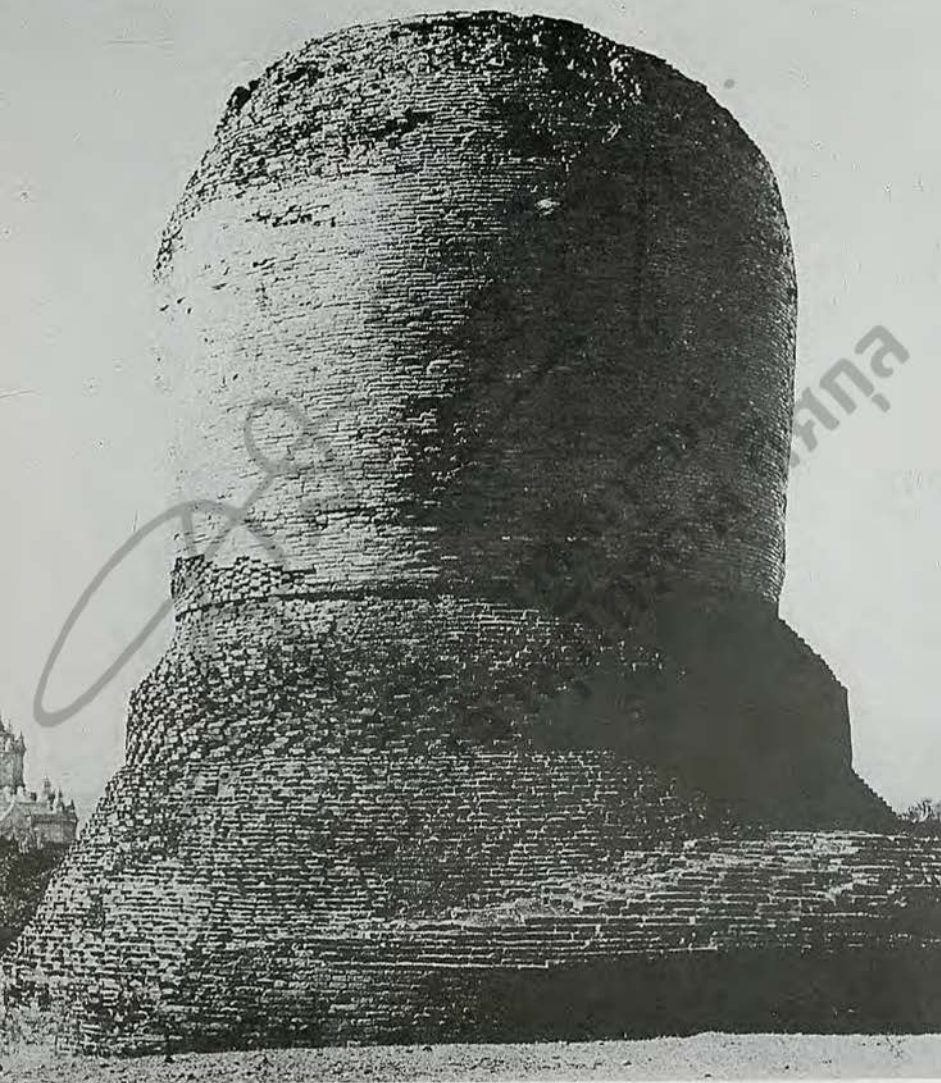
ประตูดุสระกะ

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

เทวาลัยนันทะหลวงกยวง

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ๗๕

โบราณคดี

วิหารสัพพัญญู

เจดีย์ชเวดิกอน

โบราณสถาน นอกเมืองพุกาม ทางทิศเหนือ

เจดีย์ชเวชิกอน

เป็นเจดีย์ที่ตั้งอยู่บนฐานรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ๓ ชั้น และอาจจัดได้ว่าเป็นต้นเค้าของเจดีย์พม่ารุ่นต่อมา มีลวดลายเป็นเครื่องประดับรัดอยู่ตรงกลางขององค์ระฆัง เหนือองค์ระฆังมีลายลวดบัว (ลายเส้นนูน) ซ้อนกันหลายชั้นแล้วจึงถึงยอดซึ่งมีฉัตรสวมอยู่ข้างบน เจดีย์องค์นี้พระเจ้าอโนรธาทรงสร้างแต่ยังไม่สำเร็จ มาสำเร็จลงในรัชกาลของพระเจ้ากัณษิตตา (พ.ศ. ๑๖๒๗-๑๖๕๖) รอบฐานของเจดีย์มีแผ่นดินเผาเคลือบประดับแสดงถึงชาติกเรื่องต่างๆ เชื่อกันว่าเจดีย์องค์นี้บรรจุกระดูกพระนลาฎ (หน้าผาก) และพระทันตธาตุของพระพุทธเจ้า ด้วยเหตุนี้จึงเป็นที่เคารพนับถืออย่างมากมายของชาวพม่า แต่ละทิศของพระเจดีย์เป็นวิหารเล็กๆ ประดิษฐานพระพุทธรูปยืนสูงราว ๔ เมตร ว่ากันว่าอยู่ในสกุลช่างคุปตะของอินเดีย สองข้างของทางเข้าทิศตะวันออกมีศิลาจารึกแห่งสี่เหลี่ยมจัตุรัสจารึกภาษามอญทั้งสี่ด้าน โดยพระเจ้ากัณษิตตา

ถ้ากัณษิตตา

ถ้ากัณษิตตาดังอยู่ใกล้กับเจดีย์ชเวชิกอนในเขตตำบลนยวงอุ (Nyaung-U) เป็นอาคารเตี้ยก่อด้วยอิฐอยู่ใต้ดินครึ่งหนึ่งบนดินครึ่งหนึ่ง แม้จะเรียกกันว่าถ้ากัณษิตตา แต่ตำนานก็กล่าวว่าพระเจ้าอโนรธาทรงเป็นผู้สร้าง ภายในประกอบด้วยระเบียงยาวและมีด แต่ก็มีฉัตรกรรมฝาผนังซึ่งวาดขึ้นระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๙ ภาพวาดรุ่นหลังคงวาดขึ้นระหว่างที่ชาวมองโกลครอบครองเมืองพุกามอยู่ใน พ.ศ. ๑๘๓๐

และแสดงรูปชนชาวมองโกล เช่น ชุนนาง นายทหาร และนักรบ

วิหารกุกโยกยี่

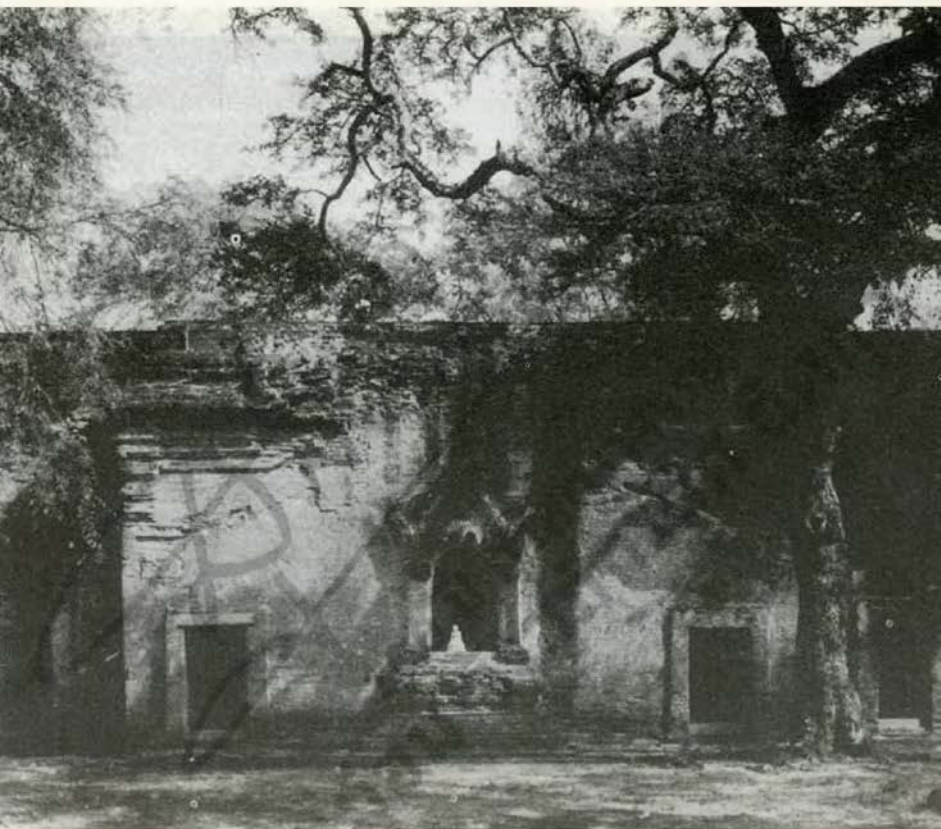
วิหารนี้ตั้งอยู่ใกล้กับหมู่บ้านเวตกียี่อิน (Wetkyi-in) และตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของถ้ำกยันชิตถา สร้างขึ้นในกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘ มียอดคล้ายกับมหาวิหารโพธิ์ที่พุทธคยาในประเทศอินเดีย ได้รับการบูรณะใน พ.ศ. ๒๐๑๑ สิ่งที่น่าสนใจในวิหารนี้ก็คือจิตรกรรมฝาผนังแสดงภาพเกี่ยวกับชาดกต่างๆ ชาดกครบทุกเรื่อง ได้เขียนขึ้นบนผนังด้านทิศเหนือและทิศใต้ของมุขด้านหน้า อย่างไรก็ตามก็ตีภาพเขียนเกือบทั้งหมดก็สูญไปใน พ.ศ. ๒๔๕๒ คำอธิบายภาพเหล่านี้เขียนขึ้นในภาษาบาลีและภาษาพม่าโบราณ

วิหารหติโลมินโล

วิหารแห่งนี้พระเจ้านั้นดวงมยะ (Nantaungmya) ทรงสร้างขึ้นในราว พ.ศ. ๑๗๕๔ เป็นวิหารที่ใหญ่แห่งหนึ่งในเมืองพุกาม เป็นอาคาร ๒ ชั้นสูง ๕๐ เมตร ฐานอาคารมีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้างยาวด้านละประมาณ ๔๖ เมตร มุขใหญ่อยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ ด้านเป็นมุขเล็กๆ ลวดลายเครื่องประดับปูนปั้นอย่างงดงามยังคงมีเหลืออยู่บนหน้าบันรูปวงโค้งบนยอดผนังและเสาติดกับผนัง ฐานประดับด้วยแผ่นหินทรายเคลือบสีเขียว จิตรกรรมฝาผนังภายในวิหารได้ทรุดโทรมไปมากแล้ว มีพระพุทธรูปอยู่ ๔ องค์ หันพักตร์ไปแต่ละทิศทั้งชั้นที่ ๑ และชั้นที่ ๒ ชั้นบนอาจเดินขึ้นไปได้ตามบันไดในผนังซึ่งมีอยู่ ๒ ทาง มีดวงชาตาหลายดวงสลักอยู่บนผนังเพื่อจะให้วิหารแห่งนี้รอดพ้นจากอันตราย คำว่า หติโลมินโล นั้นกลายมาจากลำเนียงมอญในการอ่านคำภาษาบาลีว่าดีโลกมมงคล คำว่า นั้นดวงมยะ ก็กลายมาจาก นดวงมยะ (Nataungmya) ซึ่งแปลว่า พระราชาผู้ทรงมีคุณศล (ตัมพู) หลายคู่

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

หม่อมเจ้าสุภัทรทิศ ดิศกุล ๗๙

ถ้ำยันทิตตา

วิหารกุพโยกคยี

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ๘๑

สาขาวรรณคดีและโบราณคดี

วิหารหติโลมินโด

วัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว) กรุงเทพมหานคร
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
ทรงสถาปนาขึ้นเมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๒๕
วัดพระศรีรัตนศาสดารามเป็นวัดที่มีความสำคัญยิ่ง
สำหรับชาวไทยและชาวต่างประเทศ alike
ซึ่งมีพระพุทธรูปทองคำและพระพุทธรูปเงิน
จำนวนมากประดิษฐานอยู่ภายในวัด
และยังมีพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท
พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย และพระที่นั่ง
สุทไธสวรรย์ปราสาทเป็นสถานที่
ประกอบพิธีกรรมสำคัญต่าง ๆ

วิหารอานันทเจดีย์

อาคารและโบราณสถาน นอกเมืองพุกาม ทางทิศตะวันออก

พิพิธภัณฑสถาน

พิพิธภัณฑสถานที่เมืองพุกามเป็นอาคารที่สร้างขึ้นใหม่ ตั้งอยู่ใกล้กับวิหารอานันทเจดีย์ จัดแสดงโบราณวัตถุในสมัยเมืองพุกามเป็นพื้น เช่น พระพุทธรูปที่สลักจากศิลาซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก ส่วนใหญ่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของศิลปะแบบปาละจากทิศตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย (พุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๘) นอกจากนี้ก็มีพระพุทธรูปที่หล่อด้วยสัมฤทธิ์และสลักจากไม้บ้าง ที่เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องก็มี พระพิมพ์ดินเผา แผ่นดินเผาสลัก กระจเบื้อง เคลือบ ฯลฯ

วิหารอานันทเจดีย์

พระเจ้ากยัณชิตสถาปนาสร้างใน พ.ศ. ๑๖๓๔ เป็นศาสนสถานที่ยามที่สุดและได้รับการเคารพบูชามากที่สุดแห่งหนึ่งในเมืองพุกามตำนานพม่ากล่าวว่าแผ่นผังนั้นได้มาจากพระภิกษุชาวอินเดียซึ่งเคยอาศัยอยู่ในถ้ำที่เขานันทมูละซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของทิวเขาทิมาลัย (อย่างไรก็ดี สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่าน่าจะได้แบบมาจากวัดพระเมรุที่จังหวัดนครปฐมในสมัยทวารวดีมากกว่า ผิดกันแต่พระพุทธรูปทั้งสี่ทิศได้เปลี่ยนเป็นพระยืนเท่านั้น ที่วัดพระเมรุเป็นพระพุทธรูปนั่งห้อยพระบาท)

วัดนี้มีความหมายถึงปัญญาอันไม่มีที่สิ้นสุด (อนันตปัญญา) ของพระพุทธองค์เช่นเดียวกับวิหารถิตพินนุหมายถึงคำว่าสัตพัญญู คำว่าอนันตจะต่อมาได้เปลี่ยนเป็นอนันตะ หรืออนันท์ ซึ่งเป็นนามของพระอนันท์ ผู้เป็นญาติและสาวกสนิทของพระพุทธเจ้า

วิหารอานันท์เจดีย์นี้มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้างยาวเกือบด้านละ ๖๖ เมตร แต่ละด้านมีมุขขนาดใหญ่ตั้งอยู่ด้านหน้าซึ่งทำให้แผนผังกลายเป็นรูปกากบาท มุขนี้เตี้ยกว่าตัวอาคารตรงกลางซึ่งประกอบด้วยหน้าต่าง ๒ ชั้น และสูงราว ๑๒ เมตร เหนือชั้นเป็นลานหลายชั้นลดหลั่นกันขึ้นไป ลานชั้นสุดท้ายรองรับยอดซึ่งมีรูปร่างเป็นหลังคาโค้งสูง (ศิขร) ตามแบบอินเดีย และมียอดแหลมคล้ายเจดีย์อยู่เหนือชั้นอีกต่อหนึ่ง ฉัตรซึ่งอยู่บนยอดสุดนั้นสูงกว่าพื้นดิน ๕๖ เมตร

ภายในวิหารประกอบด้วยระเบียงแคบๆ ๒ ชั้นขนานกันไปโดยรอบของตัววิหารทั้งสี่ด้าน ระเบียงทั้งสองติดต่อกันโดยทางเดินแคบและเตี้ยหน้าหน้าต่างซึ่งทำให้แสงสว่างอาจส่องลอดเข้าไปได้ นอกจากนี้ยังมีทางเดินใหญ่จากมุขแต่ละทิศตัดผ่านระเบียงทั้งสองนี้อีก ตรงกลางวิหารก่อเป็นแท่นที่สี่เหลี่ยมใหญ่ ซึ่งแต่ละทิศประดับด้วยซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูปยืนขนาดใหญ่ ๔ องค์ หมายถึงพระอดีตพุทธเจ้า คือ ทิศเหนือได้แก่พระกกุสันธะ ทิศตะวันออกได้แก่พระโกนาคมน์ ทิศใต้ได้แก่พระกัสสป และทิศตะวันตกได้แก่พระศรีศากยมุนี แต่ละองค์สูงประมาณ ๑๐ เมตร ยืนอยู่เหนือฐานซึ่งสูงราว ๓ เมตร สำหรับพระพุทธรูปเหล่านี้เฉพาะทางด้านทิศเหนือและใต้เท่านั้นที่เป็นของเก่า ควบคุมไปกับการสร้างวิหาร แต่พระพุทธรูปทางด้านทิศตะวันออกและตะวันตกเป็นของที่สร้างขึ้นใหม่แทนที่พระพุทธรูปองค์เดิมที่ถูกไฟไหม้ไปเสียแล้ว

สิ่งที่น่าสนใจที่วิหารอานันท์เจดีย์อีกก็คือแผ่นดินเผาเคลือบเป็นจำนวนมากประดับอยู่บนฐานและชั้นต่างๆ ของหลังคาแสดงภาพชาดกและผลพระยามาร ภาพแต่ละแผ่นมีคำอธิบายเป็นภาษาหมอญบนผนังชั้นในมีซุ้มต่างๆ เป็นจำนวนมาก ประดิษฐานพระพุทธรูปศิลาแสดงปางต่างๆ กัน น่าชมที่สุดก็คือภาพสลัก ๘๐ ภาพในซุ้มชั้นล่างที่สุด ๒ ชั้นบนผนังด้านในของระเบียงชั้นนอกแสดงภาพพุทธประวัติ

ตั้งแต่ปางประสูติจนถึงตรัสรู้ ภาพเหล่านี้แม้จะสลักขึ้นโดยช่างพม่า แต่ก็แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของศิลปะปาละจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย ภายในวิหารทางด้านทิศตะวันตกคงมีพระรูปของพระเจ้ากัณษิตตา ผู้ทรงสร้างวิหารอานันท์เจดีย์เป็นรูปบุคคลกำลังคุกเข่าประนมมือ และรูปพระสังฆราชชินอรหัง ผู้นำพุทธศาสนา ลัทธิเถรวาทเข้ามาเผยแพร่ที่เมืองพุกามในรัชสมัยของพระเจ้าอโนรธา

ในมุขทางด้านทิศตะวันตกมีพระพุทธรูป ๒ รอยประดิษฐานอยู่เหนือฐาน แต่ละรอยประกอไปด้วยมวงกล ๑๐๘ ประการดังที่มีปรากฏอยู่ในอรรถกถาภาษาบาลี แต่เนื่องจากได้รับการปิดทองและสีหรือไปจึงไม่อาจทราบได้อย่างแน่นอนว่ามีอะไรบ้าง

ใกล้กับวิหารอานันท์เจดีย์มีพิพิธภัณฑสถานแสดงถึงประติมานวิทยา (Iconography) คือลักษณะรูปภาพ สถาปัตยกรรม และเรื่องราวทางศาสนาของเมืองพุกาม ในระเบียบของพิพิธภัณฑสถานมีศิลปะที่รวบรวมมาจากบริเวณใกล้เคียง แสดงถึงการนำเพ็ญกุศลในสมัยเมืองพุกามในภาษาต่างๆ เช่น ภาษาพม่า มอญ ปยู ทมิฬ ไทย และจีน นอกจากนี้ยังมีอาคารใกล้เคียง นั่นซึ่งมีจิตรกรรมฝาผนังของศิลปะสมัยเมืองพุกาม ตอนปลายและอาคารเก็บพระพุทธรูปยี่สิบสี่รูปขนาดกลางแสดงถึงอิทธิพลของศิลปะอินเดียแบบปาละด้วย

วิหารนันทมนยะ (Nandamannya)

ตั้งอยู่ที่ตำบลมินันธู (Minnanthu) ทางทิศตะวันออกของเมืองพุกามค่อนข้างไกลพอใช้ ตามทางต้องผ่านวิหารขนาดใหญ่ ๒ แห่งคือ ธัมมยันคยี (Dhammayangyi) ซึ่งสร้างโดยพระเจ้านรอุตั้งอยู่ทางทิศใต้หรือขวามือของถนน และวิหารสุลามณี (Sulamani) ซึ่งพระเจ้านรปติ ลีบุตรสร้างใน พ.ศ. ๑๗๒๖ ตั้งอยู่ทางทิศเหนือหรือซ้ายมือของถนน วิหารนันทมนยะแต่เดิมมีชื่อว่าอนันตปัญญาเช่นเดียวกับวิหาร

อานันท์เจดีย์ เป็นห้องเล็กๆ มีเพดานเป็นวงโค้ง มีทางเข้าทางเดียวทางทิศตะวันออก ผนังภายในประดับไปด้วยจิตรกรรมอย่างงดงาม พระพุทธรูปประทับนั่งภายในได้หักพังไปมากแล้ว วิหารนี้คงสร้างขึ้นราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘

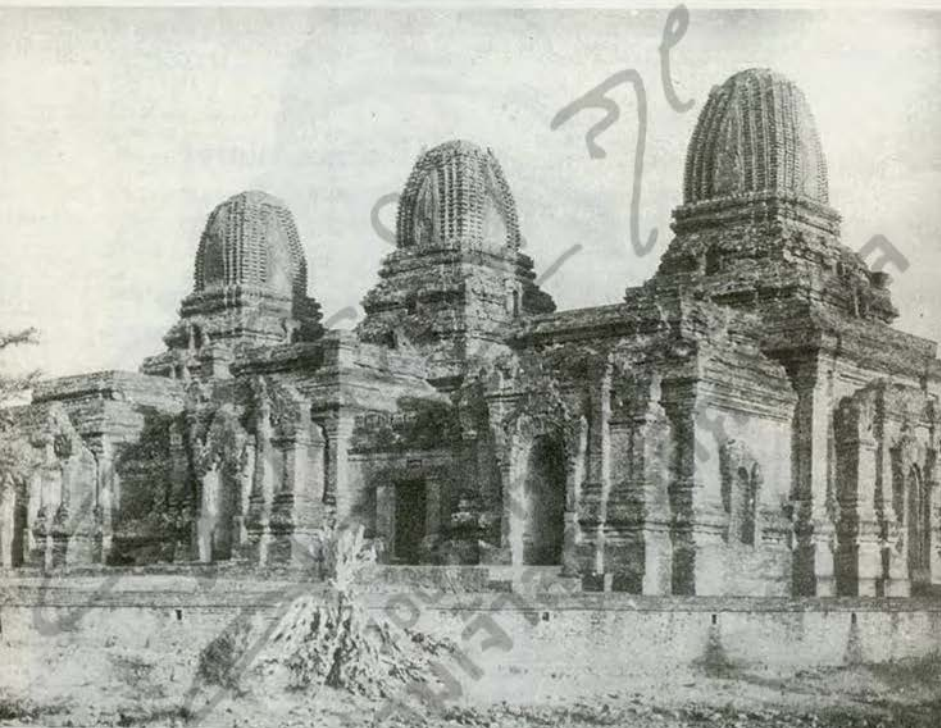
วิหารปะยอนสุ (Payathonzu)

วิหารปะยอนสุตั้งอยู่ไม่ห่างจากวิหารนันทมันยะนั๊ก ที่มีชื่อดังกล่าวเพราะประกอบไปด้วยวิหารรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสเล็กๆ ๓ หลัง มีมุขอยู่ด้านหน้าแต่ละหลัง มีระเบียงเดินติดต่อเชื่อมกันทั้งสามหลัง มีฐานอยู่ภายในวิหาร แต่ประติมากรรมที่ประดิษฐานบนนั้นก็ได้หายไปนานแล้วและไม่อาจทราบได้แน่ชัดคืออะไร ผนังของระเบียงและบนเพดานประดับไปด้วยจิตรกรรมฝาผนังอย่างงดงามซึ่งยังคงอยู่ในสภาพดี เป็นภาพเขียนที่แสดงถึงพุทธศาสนาลัทธิมหายานและตันตระ ผนังที่ยังคงเขียนภาพไปได้เพียงครึ่งเดียวของวิหารหลังกลาง และผนังที่ไม่มีภาพเขียนเลยของวิหารทิศตะวันตกแสดงให้เห็นว่าการละทิ้งไปก่อนที่จะสร้างให้สำเร็จ เวลาสร้างวิหารแห่งนี้ยังไม่สามารถทราบได้อย่างแน่นอน แต่ก็คงอยู่ในราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙

วัดอุประสงค์การเวียงแพ่ง : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

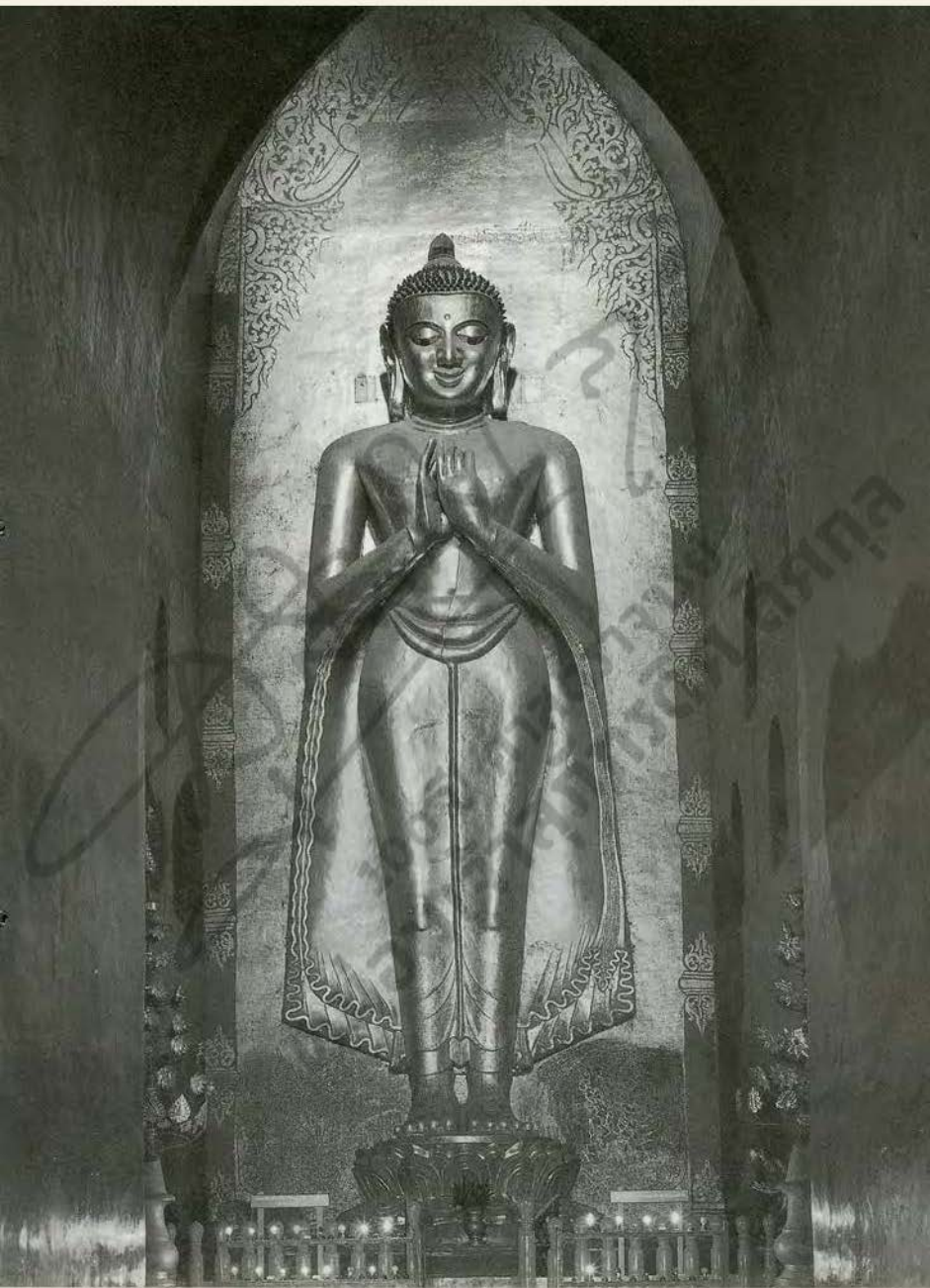

วิหารนันทมันยะ

วิหารปยะถนสุ

พระกฤษณ์โร ภายในวิหารอานันทเจดีย์

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

โบราณสถาน นอกเมืองพุกาม ทางทิศใต้

เจดีย์โลกนันท (Lawkananda)

พระเจ้าอโนรธาทรงสร้างใน พ.ศ. ๑๖๐๒ เป็นเจดีย์มีองค์ระฆัง เป็นรูปทรงกระบอก มียอดเป็นรูปวงแหวนซ้อนกันหลายชั้นเลียนแบบ ฉัตร ฐานชั้นล่าง ๒ ชั้นมีบันไดขึ้นทั้งสี่ทิศแต่ไม่มีหลังคาคลุม เป็นเจดีย์แบบหนึ่งที่ตั้งสร้างในรัชสมัยพระเจ้าอโนรธาและยังคงเป็นที่เคารพ นับถืออยู่มากเพราะเชื่อกันว่าเป็นที่บรรจุรูปจำลองของพระทันตธาตุ เจดีย์องค์นี้เป็นสัญลักษณ์สำคัญเพราะตั้งอยู่ริมแม่น้ำอิระวดี เป็นที่ซึ่งบรรดาเรือจากเกาะลังกา เมืองยะไข่ และประเทศมอญเคยมาจอด

เจดีย์เปตเลก (Petleik) ตะวันออกและตะวันตก

เจดีย์ทั้งสองนี้คงสร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ ๑๖ และอยู่ในสภาพ สลักหักพังใน พ.ศ. ๒๔๔๘ เมื่อส่วนล่างของเจดีย์ได้ถูกรื้อออกก็ได้ ค้นพบแผ่นดินเผาสลักเป็นเรื่องราวในชาดกต่างๆ แต่เดิมเจดีย์ทั้งสอง คงมีระเบียงซึ่งมีหลังคาคลุมล้อมรอบฐานและผนังก็ประดับไปด้วย แผ่นชาดกต่างๆ เหล่านี้ ปัจจุบันแผ่นภาพเหล่านี้ได้นำไปติดตั้งไว้ ดั้งเดิมและสร้างหลังคาใหม่คลุม องค์เจดีย์เป็นแบบลังกาคือมีองค์ ระฆังทรงกลมและมีบัลลังก์รองรับปล้องโฉนบนยอด

วิหารอพยทนะ

กล่าวกันว่าพระเจ้ากยันชิตาทรสร้างวิหารหลังนี้ตรงที่ซึ่ง ชายาของพระองค์คือนางอพยทนะได้มารออยู่เมื่อพระองค์กำลังช้อน พระองค์ใกล้สถานที่ซึ่งปัจจุบันนี้เป็นที่ตั้งของวิหารนาคายน (Nagayon)

ในระหว่างนั้นพระองค์กำลังทรงหลบหนีจากพระพิโรธของพระเจ้า
สลออยู่

วิหารอพยพหนีหน้าไปทางทิศเหนือ มีฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยม
จัตุรัสและมียอดเป็นรูปทรงเจดีย์ मुखทางด้านทิศเหนือมีทางเข้า ๓ ทาง
ผนังวิหารประดับด้วยหน้าต่างหินเจาะเป็นช่อง ภายในมีระเบียงรอบ
ส่วนที่บตรงกลาง ในส่วนที่บนนั้นมีซุ้มอยู่ทางทิศด้านเหนือประดิษฐาน
พระพุทธรูปประทับนั่งก่อด้วยอิฐขนาดใหญ่ สิ่งที่น่าสนใจในวิหาร
แห่งนี้ก็คือจิตรกรรมฝาผนังซึ่งมีอยู่บนผนังด้านใน จิตรกรรมฝาผนัง
เหล่านี้แสดงภาพเทวดาในศาสนาพราหมณ์และในพุทธศาสนาลัทธิ
มหายาน ภาพชาดกพร้อมกับคำอธิบายเป็นภาษามอญมีอยู่บนผนัง
ของมุขด้านหน้า

วิหารนัปปะ (Nanpaya)

วิหารนัปปะตั้งอยู่ใกล้กับวิหารมหนูหะ (Manuha) ตามตำนาน
กล่าวว่าเป็นที่ประทับของพระราชามอญ คือพระเจ้ามหนูหะ ซึ่งพระเจ้า
อโนรธาทรงจับเป็นเชลยมาจากเมืองละทนหรือสะเทิม สร้างด้วยอิฐ
และสอดดินแต่พื้นปูด้วยหิน มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสและมีมุข
ยื่นยาวออกไปทางทิศตะวันออก ใกล้กับแท่นบูชาภายในอาคารมีเสาหิน
๔ เสา และบนแต่ละด้านของเสาก็สลักลายดอกไม้รูปสามเหลี่ยมและ
เทวรูปพระพรหมทรงถือดอกบัวอยู่ในแต่ละหัตถ์ หน้าต่างทำด้วยหิน
เจาะเป็นรู คล้ายกับอาคารรุ่นต้นๆ ที่เมืองพุกาม หน้าบันรูปวงโค้งเหนือ
หน้าต่างและภาพสลักบนยอดผนังเป็นตัวอย่างที่ดีในการสลักหิน
ประกอบสถาปัตยกรรม

มงคลเจดีย์ (Mingalazedi)

เจดีย์องค์นี้พระเจ้านริศหปติทรงสร้างขึ้นใน พ.ศ. ๑๘๒๗ และ

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

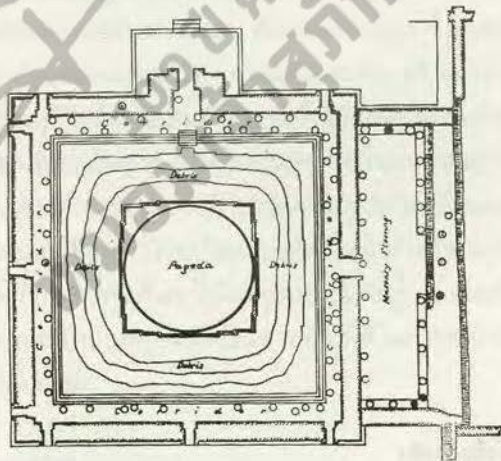
หม่อมเจ้าสุภัทรทิศ ดิศกุล ๙๓

มีชื่อเสียงทางด้านแผ่นดินเผาเกี่ยวกับชาดกซึ่งมีคำอธิบายเป็นภาษาพม่า และประดับอยู่บนกรอบฐาน เจดีย์ตั้งอยู่บนฐานรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสค่อนข้างเตี้ย มีบันไดใหญ่ขึ้นได้แต่ละทิศ เจดีย์ที่มีมุมบนลานทั้งสามชั้น มีรูปร่างคล้ายหม้อน้ำ (กลศ) เจดีย์องค์นี้มีลวดส่วนงดงามและแสดงถึงจุดยอดของสถาปัตยกรรมทางศาสนาของพม่า ได้สร้างขึ้นเพียงเล็กน้อยก่อนที่อาณาจักรพุกามจะถูกทำลายลงโดยชนชาติมองโกล

หนังสืออ้างอิง

Archaeology Department, Ministry of Culture of Burma : Pictorial Guide to Pagan (1979).

วัดพระสังกการเวียงแพ่ง : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

เจดีย์แปดเหลี่ยม

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น

For Educational Purpose Only

หม่อมเจ้าสุภัทรทิศ ดิศกุล ๙๕

วิหารอเพยชนะ

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

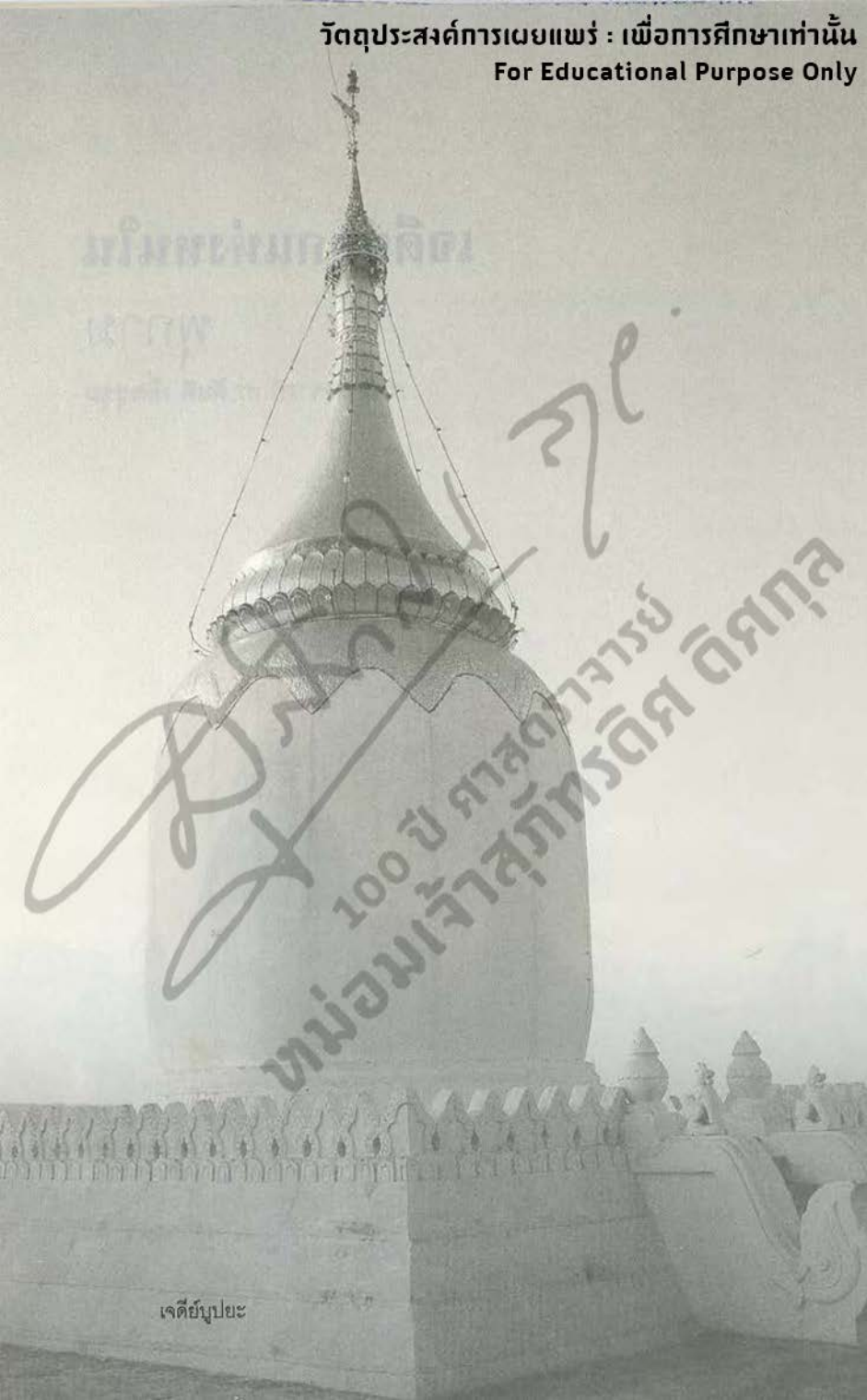
เจดีย์ทุกแห่งหนใน

พุกาม

ศาสตราจารย์ ดร.สันติ เส็กสุขุม

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

เจดีย์นุปยะ

กล่าวนำ

พุทฺถม ตินแดนแห่งตำนานและจินตนาการอันไพศาล เป็นราชธานีที่เจริญรุ่งเรืองอย่างยิ่งในประวัติศาสตร์ของประเทศพม่านับจากรัชกาลพระเจ้าอนิรุทธิ์ทรงครองราชย์เมื่อ พ.ศ. ๑๕๙๗ ผ่านรัชกาล ต่อมาโดยลำดับจนถึง พ.ศ. ๑๙๓๐ ราชธานีจึงล่มสลาย ตกอยู่ใต้อาณาจักรของกองทัพมองโกล ซึ่งก็ถอยกลับไปภายในระยะเวลาอันสั้น โดยที่ศรัทธาในพุทธศาสนาของพุกามยังไม่ทันจางหาย

วัฒนธรรมมอญอยู่ทางภาคใต้ เหนือขึ้นมาคือวัฒนธรรมปยู ทั้งสองเจริญขึ้นก่อนและส่งทอดแรงบันดาลใจอันเปี่ยมด้วยศรัทธาในพุทธศาสนาให้แก่ราชธานีพุกาม รากฐานสำคัญดังกล่าวคือที่มาของจำนวนศาสนสถานอันมากมายโดยเฉพาะเจดีย์เจดีย์วิหารหลายแห่ง มีขนาดมหึมาจนนึกไม่ถึง ล้วนก่อสร้างด้วยคุณภาพอันเป็นที่สุดของทั้งฝีมือช่างและภูมิปัญญาช่าง

แบบอย่างของงานช่างสมัยราชธานีแห่งนี้คือแหล่งบันดาลใจ

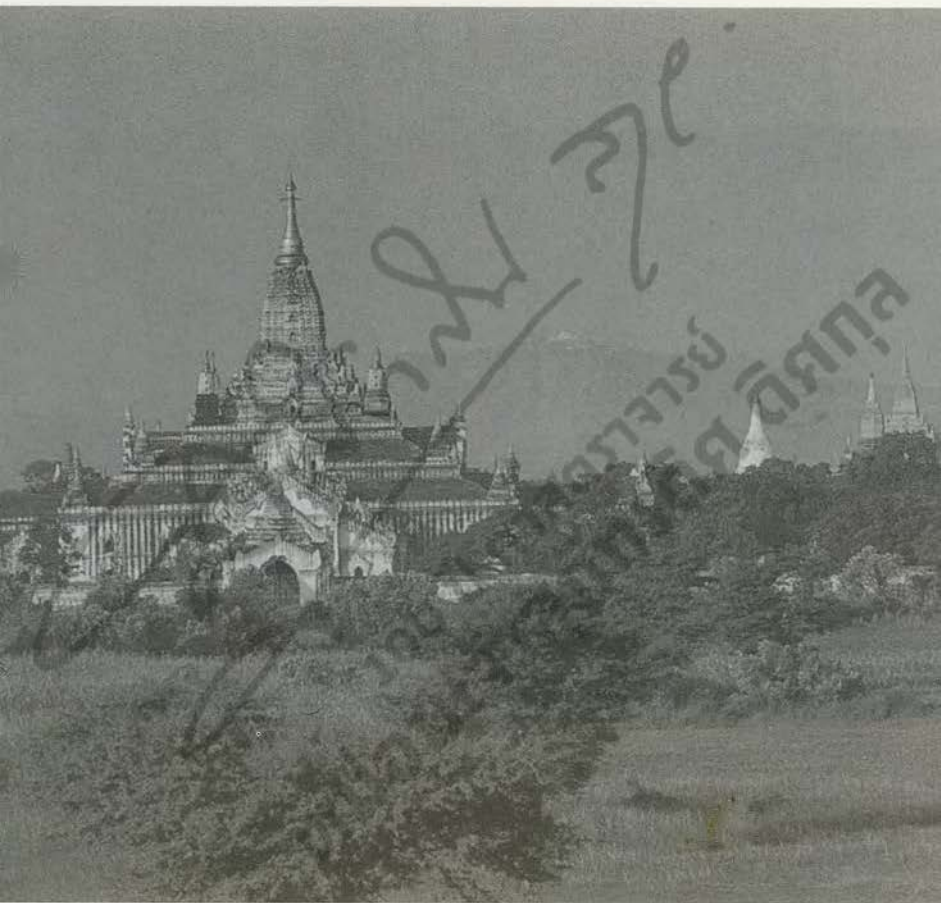
ของราชธานีรุ่นหลังที่อยู่ห่างไกล เช่น สุโขทัย เชียงใหม่ และราชธานีกรุงศรีอยุธยาอีกด้วย ซึ่งได้เสนอเป็นข้อคิดอยู่ใน “ผนวกท้าย” เอกสารนี้

งานเรียบเรียงเอกสารนี้ได้อาศัยข้อมูลข้อคิดเห็นจากงานค้นคว้าของนักวิชาการไทยบ้าง แต่ส่วนใหญ่เป็นงานของนักวิชาการชาวพม่า เขียนได้เป็นภาษาอังกฤษ รวมทั้งงานค้นคว้าของนักวิชาการชาวตะวันตกบางท่าน โดยตรวจสอบทำความเข้าใจร่วมกับข้อมูลจากการสำรวจในพื้นที่ ซึ่งผู้เรียบเรียงมีโอกาสดูอยู่สามครั้ง ครั้งแรกเมื่อราว พ.ศ. ๒๕๒๐ สำหรับครั้งล่าสุดระหว่างวันที่ ๒๑-๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๔๔ ผู้เรียบเรียงได้รับความอนุเคราะห์ตลอดการเดินทางจากบริษัท สวิสดีฮอเลียซ์ จึงขอแสดงความขอบคุณไว้ในที่นี้ด้วย

สันติ เล็กสุขุม

ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ
คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only
สันติ เสถียรธรรม ๑๐๓

อานันทเจดีย์ เมืองพุกาม

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

๑๐๕ เทียวคงเจดีย์ ที่พม่าประเทศ

ทุ่งเจดีย์เมืองพุกาม

เจดีย์ทุกแห่งหน ในพุกาม

ประเทศสหภาพพม่า (Burma) ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็น
เมียนมาร์ (Myanmar) แต่ความที่ยังคุ้นเคยกับชื่อเดิม เอกสารนี้จึงขอ
เรียกชื่อพม่าแทนชื่อใหม่ เช่นเดียวกับเรียกพุกาม (Pagan) อดีตราช
ธานีแทนชื่อปัจจุบันซึ่งทางการพม่าให้เรียกว่าบากัน (Bagan)

ประเทศพม่าตั้งอยู่ทางตะวันตกของคาบสมุทรอินโดจีน แต่
ปัจจุบันเรียกว่าแผ่นดินใหญ่เอเชียอาคเนย์ มีภูเขาล้อมรอบอยู่ ๓ ด้าน
พื้นที่ของประเทศพม่าใหญ่กว่าประเทศไทยเล็กน้อย แม่น้ำสำคัญคือ
อิรวดีที่ไหลจากเหนือสุดลงสู่ใต้ คู่ขนานกับแม่น้ำชินด์วินซึ่งไหลลงมา
ต่อเชื่อมที่ตอนเหนือของพุกาม ส่วนแม่น้ำสาละวินอยู่ทางตะวันออก
มีส่วนสำคัญตอนที่เป็นพรมแดนระหว่างพม่ากับไทย

ภูมิอากาศอยู่ในย่านมรสุมเขตร้อน ฤดูร้อนแห้งแล้งตั้งแต่เดือน
มีนาคมถึงเดือนพฤษภาคม ฤดูฝนตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงตุลาคม
และฤดูหนาวแห้งแล้งเริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนถึงเดือนกุมภาพันธ์

พุกาม ราชธานีระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๘ อยู่ทางฝั่งตะวันออก
ของแม่น้ำอิรวดีในเขตภาคกลาง โดยทั่วไปจัดเป็นเขตแห้งแล้ง

๑๐๖ เทียบดวงเจดีย์ ที่พม่าประเทศ

ระดับน้ำฝนต่ำกว่า ๓๐ นิ้วต่อปี กลางวันในฤดูหนาวอุณหภูมิประมาณ ๓๐ องศา กลางคืนเย็นลงถึงราว ๑๐ องศา

สภาพภูมิอากาศดังกล่าวเอื้อต่อความคงอยู่ของบรรดาศาสนสถานที่เกี่ยวข้องอิฐ กล่าวกันปัจจุบันมีอยู่มากกว่าสองพันแห่งที่รอดพ้นจากภัยในอดีต เช่น สงคราม การรื้อทำลายทั้งจากมนุษย์และภัยธรรมชาติ

ลำดับพระมหากษัตริย์พุกาม

(จากหลักฐานประวัติศาสตร์)

อนิรุทท์	-Anawrahta	พ.ศ. ๑๕๘๗-๑๖๒๐
สอวลู (ลูก)	-Sawlu	พ.ศ. ๑๖๒๐-๑๖๒๗
จันสิต (น้อง)	-Kyanzittha	พ.ศ. ๑๖๒๗-๑๖๕๖
อลองสิทฐ (หลาน)	-Alaungsithu	พ.ศ. ๑๖๕๖-๑๗๑๐
นรธู (ลูก)	-Narathu	พ.ศ. ๑๗๑๐-๑๗๑๓
นรสีห์ (ลูก)	-Naratheinkha	พ.ศ. ๑๗๑๓-๑๗๑๖
นรปตีสิทฐ (น้อง)	-Narapatisithu	พ.ศ. ๑๗๑๗-๑๗๕๕
ติโลมินโล (ลูก)	-Htilominlo	พ.ศ. ๑๗๕๕-๑๗๗๗
กยาสวา (ลูก)	-Kyaswa	พ.ศ. ๑๗๗๗-๑๗๙๓
อุชานะ (ลูก)	-UZana	พ.ศ. ๑๗๙๓-๑๗๙๘
นรสีห์ปติ (ลูก)	-Narathihapati	พ.ศ. ๑๗๙๘-๑๘๓๐
กยาววา (ลูก)	-Kyawswa	พ.ศ. ๑๘๓๐-๑๘๔๑
สอวนิต (ลูก)	-Sawhnit	พ.ศ. ๑๘๔๑-๑๘๖๘
สอวมนิต (ลูก)	-Sawmunnit	พ.ศ. ๑๘๖๘-๑๘๑๒

ก่อนพุกาม คือ วัฒนธรรมปยู และ มอญ

ได้จากพุกามมีดินแดนเก่าก่อนของชนชาวปยู (Pyu) เมืองสำคัญคือศรีเกษตร (Sriksheetra) ปัจจุบันคือเมืองแปร รับอารยธรรมอินเดียร่วมสมัยกับเมืองมอญทางตอนใต้คือสุทธรมวดีหรือสะเทิม (Thaton) และกับวัฒนธรรมมอญ ทวารวดีในประเทศไทยด้วย

ความเก่าแก่ของวัฒนธรรมศาสนาพุทธศาสนาที่แพร่หลายจากอินเดียมาสู่ภาคกลางของพม่า เริ่มมาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑ นอกจากที่ศรีเกษตรแล้วยังมีข้อมูลทางโบราณคดีที่เมืองเบกทาโน (Beikthano) และเมืองฮาลิน (Halin) ซึ่งอยู่ทางเหนือ (Aung Thaw, ๑-๓๓)

หลักฐานในหนังสือประวัติศาสตร์จีนที่เรียกว่าหนังสือแมนชู (อ้างจาก เพชรี, น.๘) ระบุว่าชาวปยูยกย่องความสุภาพและความบริสุทธิ์ รักสงบ พุดน้อย มีคารวะน่ารัก ทักทายกันด้วยการจับมือถือแขนและโค้งคำนับ กฎหมายมีพื้นฐานของมนุษยธรรมและมีเหตุมีผล ชาวปยูเคร่งครัดในพุทธศาสนา สวมเสื้อผ้าถักทอด้วยด้ายแกมไหม แทนที่จะใช้ไหมแท้ เพราะการผลิตไหมเกี่ยวข้องกับการทำลายชีวิต

ศิลปะปยู

ศิลปะปยูที่เมืองเก่าแก่เช่นศรีเกษตรเหลือหลักฐานมากพอใช้

ทางการพม่าเก็บรักษาโบราณวัตถุประเภทประติมากรรมซึ่งส่วนใหญ่สลักจากหิน และมีพระพิมพ์ดินเผา โภคหิน เป็นต้น อยู่ในพิพิธภัณฑน์ของเมือง เป็นตึกเก่าชั้นเดียวสร้างอยู่ในพื้นที่เมืองโบราณซึ่งมีแนวคันคูเมืองรูปรี

ประติมากรรมในพุทธศาสนา เช่น พระพุทธรูปสลักหิน หมายถึง ศากยมุณี หรือเหล่าพระอิตตพุทธเจ้าในกรณีที่เกี่ยวข้องกันอยู่หลายพระองค์ รูปบุคคลเช่นเทวดาก็มี ส่วนโกศบรรจุกระดูกสลักจากศิลาขนาดใหญ่ เส้นผ่าศูนย์กลางเกินกว่า ๘๐ เซนติเมตร ด้านนอกตอนบนมักมีจารึกภาษาปยู ระบุข้อความและชื่อผู้ตายไว้ด้วย

กำแพงเมืองบางตอนเหลือเป็นแนวเนินดินสูงท่วมหัว แนวทางเกวียนคู่ขนานไปกับแนวกำแพง บางตอนลัดเลาะผ่านหมู่บ้านเล็กๆ ออกไปนอกเมืองทางทิศใต้อันเป็นแหล่งของศาสนสถานร้าง และสุสานราชวงศ์ที่มีโกศหินเรียงรายซึ่งทางการรักษาไว้เป็นหลักฐานภายหลังการขุดค้น

นอกเมืองทางทิศใต้มีกลุ่มเจตีย์สำคัญ เจตีย์ในความหมายของชาวพม่าคือสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้า เช่นเดียวกับภาพพระพุทธเจ้าที่เขียนด้วยกรรมวิธีทางจิตรกรรม หรือพระพุทธรูปอันเป็นงานประติมากรรม

ความเป็นพระพุทธเจ้า มิได้หมายถึงเพียงพระพุทธเจ้าศากยโคดมพระองค์เดียว คัมภีร์ทางพุทธศาสนากล่าวไว้ว่า พระพุทธเจ้าในอดีตมีจำนวนนับไม่ถ้วนสติจมาตรัสรู้บันโลกนี้สืบเนื่องยาวนานนับแสนล้านกับกัลป์จนนับไม่ได้ ทั้งนี้ยังไม่รวมจำนวนอันนับถ้วนของพระปัจเจกพระพุทธเจ้าอีกด้วย จึงมีคำเปรียบเทียบจำนวนที่นับไม่ถ้วนทั่วของเหล่าพระพุทธเจ้าว่ามากมายราวเม็ดทรายในมหาสมุทร

รูปแบบของเจตีย์สมัยเมืองศรีเกษตราบังได้เป็น ๒ ประเภท คือ เจตีย์ (Pagoda) และเจตีย์วิหาร (Temple)

เจดีย์

ก่อตั้ง รูปทรงกระบอกสูง มีฝาชีครอบและต่อเป็นยอดสั้นๆ รูปแบบของเจดีย์ประเภทนี้เป็นต้นว่าเจดีย์บอบอจี (Bawbawgyi Pagoda) (ภาพที่ ๑) ชวนให้นึกถึงแบบอย่างของพระเจดีย์ในพุทธศตวรรษที่ ๑๑ เช่น ธัมเมกขเจดีย์ ตำบลสารนาท ประเทศอินเดีย (Brown, pl. XIV No.8)

หนึ่ง รูปแบบเรียบง่ายของเจดีย์อีกบางแบบยังได้พบสลักอยู่บนแผ่นหิน รวมทั้งประกอบอยู่ในพระพิมพ์ดินเผา ทางกรมช่างสิบหมู่ ใว้ในพิพิธภัณฑ์ที่ศรีเกษตรา

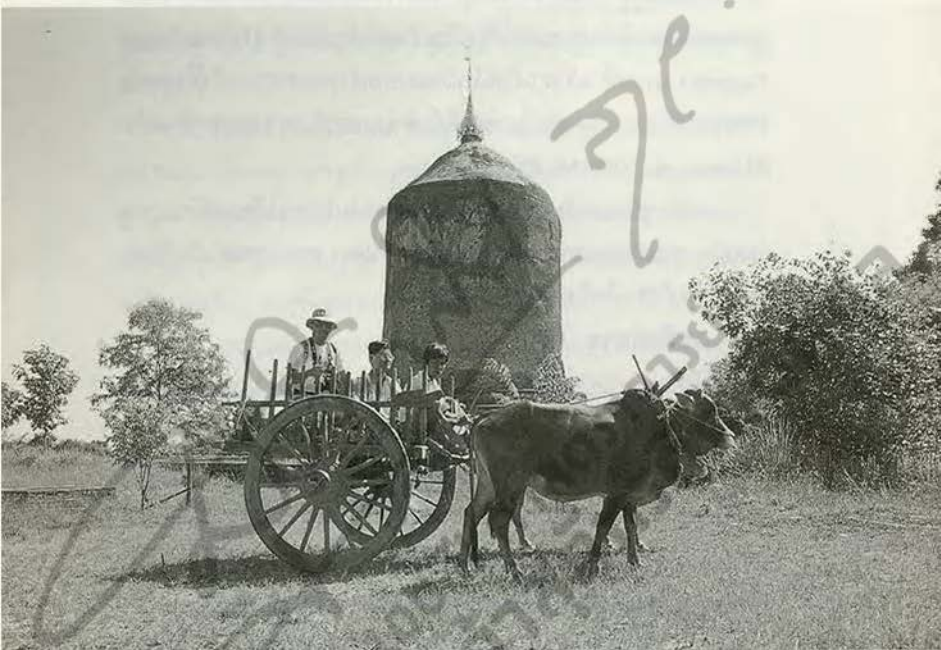
เจดีย์วิหาร

มีห้องคูหาอยู่ภายใน คูหาเป็นค้ำบาลี ตรงกับคำว่า กู มีที่ไว้หิ้วไปทั้งทางภาคเหนือ อีสาน และในประเทศลาว

ภายในคูหาของเจดีย์วิหารมีเสากลางรับน้ำหนักกดจากหลังคา ซึ่งต่อยอด โดยเหลือเค้าให้เห็นในปัจจุบันว่าเป็นทรงระฆัง เช่น เจดีย์วิหารขนาดเล็กชื่อ เบเบ (Bebe Temple) เจดีย์วิหารแห่งนี้ทำทางเข้าคูหาเพียงทางเดียวที่ผนังด้านตะวันออก ผนังที่เหลืออีกสามด้านดูคล้ายประตูหลอก (ภาพที่ ๒) ตัวอย่างเจดีย์วิหารอีกองค์หนึ่งชื่อ เลเมียทนา (Lemyethna Temple) คงเป็นลักษณะที่พัฒนามาอีกระดับหนึ่ง เพราะก่อมูขยี่นออกจากด้านทั้งสี่ทำให้เกิดผังรูปกากบาท (ภาพที่ ๓)

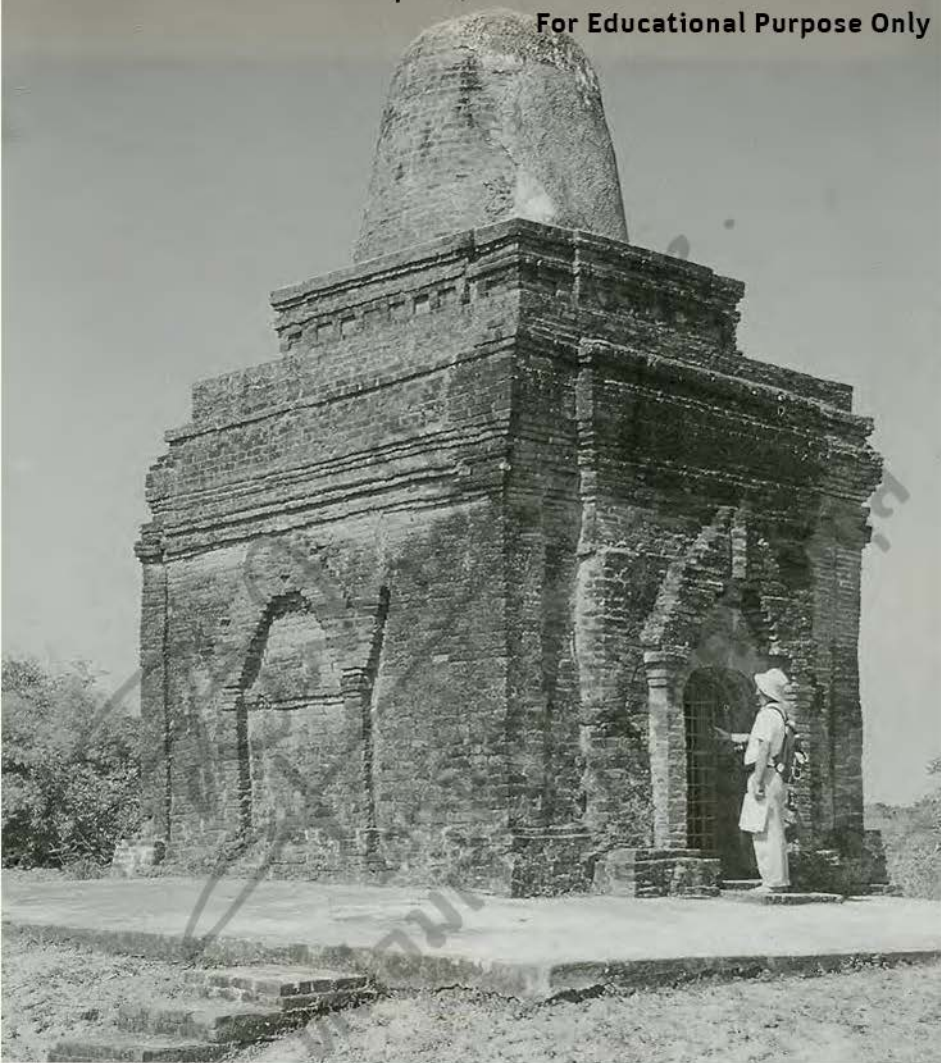
แต่เจดีย์วิหารทั้งสองแห่งที่กล่าวมามีลักษณะร่วมกันอย่างสำคัญคือ เสากลางรับน้ำหนักส่วนบน โดยมีระเบียงทางเดินเล็กๆ ภายในคูหาโดยรอบเสากลาง เพดานโค้ง (vault) ของระเบียงเกิดจากงานก่ออิฐด้วยวิธีพิเศษ

แบบแผนการก่อสร้างดังกล่าวจะพัฒนามาเป็นโครงสร้างของเจดีย์วิหารขนาดมหึมาของสมัยราชธานีพุกาม

ภาพที่ ๑ เจดีย์บอบอจี (Bawbawgyi Pagoda) สมัยเมืองศรีเกษตร พุทธศตวรรษ
ที่ ๑๓-๑๔

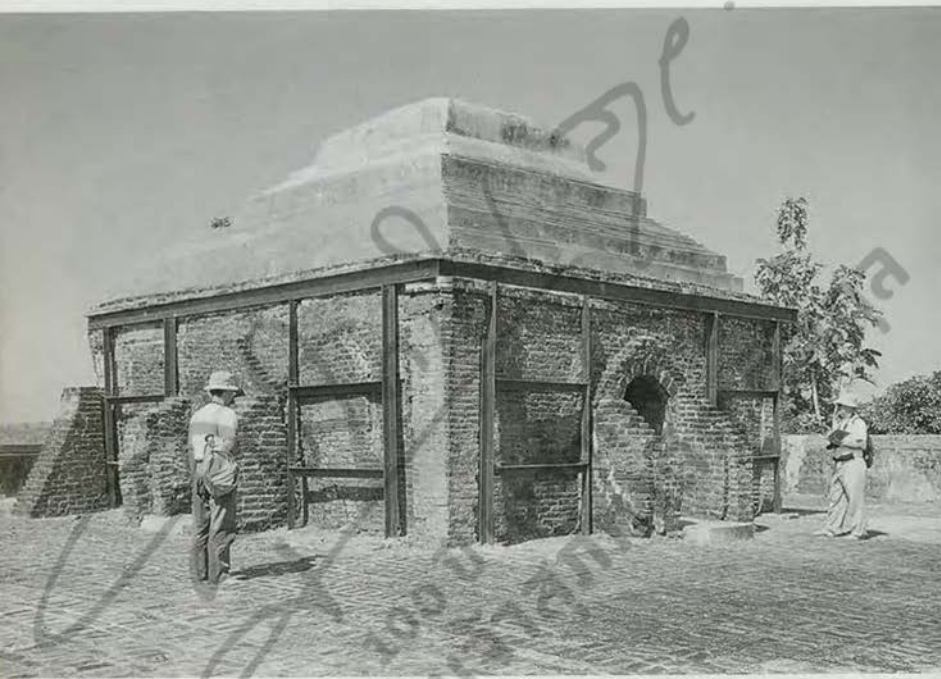
เจดีย์ทรงกระบอกสูงใหญ่ ครอบด้วยทรงกรวยคล้ายผ้าชีและต่อยอดแหลม
ยังคงทนแข็งแรงเพราะคุณภาพของอิฐที่ใช้ก่อ ประกอบกับความประณีตของงานก่อด้วย

ภาพที่ ๒ เจดีย์วิหารเบบ (Bebe Temple) สมัยเมืองศรีเกษตร พุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๔

ทางเข้ามีเฉพาะด้านตะวันออก อีกสามด้านลักษณะคล้ายคลังแต่เป็นเพียงช่องเว้า ทรงสี่เหลี่ยมของส่วนคานาซ้อนลดขึ้นไปรับทรงระฆัง เหนือขึ้นไปควรเป็นทรงกรวยที่หักหายแล้ว ร่องรอยการบูรณะทั่วทั้งองค์ทำให้การวิเคราะห์รูปแบบเจดีย์วิหารองค์นี้ทำได้ในระดับหนึ่งเท่านั้น

ภาพที่ ๓ เจดีย์วิหารเลเมียทนา (Lamyethna Temple) ศิลปะปะปูลสมัยเมืองศรีเกษตร พุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๔

ศาสนสถานแห่งนี้ผ่านการบูรณะแล้วเช่นเดียวกับเจดีย์วิหารเบเบ (ภาพที่ ๒) อย่างไรก็ตาม แนวพัฒนาการยังสังเกตได้จากมุขที่ยื่นจากด้านทั้งสองของคูหา แผนผังจึงดูคล้ายรูปกากบาท ส่วนบนเหนือชั้นซ้อนลดหลั่นอาจเป็นทรงศิขร ซึ่งได้รับการบูรณะเพียงส่วนล่างที่เหลืออยู่

ภาพที่ ๔ แผ่นสลักหินรูปเจดีย์และเหล่าพระอัครพุทธเจ้า สมัยเมืองศรีเกษตร
พุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๔

เจดีย์แบบอินเดียโบราณ ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๖-๑๑ ตอนล่างขององค์
ระฆังมีพระพุทธรูป ๕ พระองค์ประทับนั่งภายในจะระนำ ไม่น่าจะหมายถึงพระพุทธรูปเจ้า
ในภัทรกัปหรือไม่

ภาพที่ ๕ เจตีย์บุปยะ (Bupaya Pagoda) เมืองพุกาม (Pagan) ราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๓ (Luce, Vol. I, p. 258)

ตั้งอยู่บนยอดเนินริมฝั่งแม่น้ำอิระวดี เจตีย์องค์นี้เป็นหลักหมายสำหรับนักเดินเรือทั้งในอดีตสมัยเมืองพุกามและทั้งปัจจุบันด้วย องค์ระฆังตุ๊กคล้ายภาชนะอาจเป็นเจตนาให้หมายถึงพระบรมสารีริกธาตุที่ประดิษฐานอยู่ภายใน ตำนานเล่าว่าเป็นงานก่อสร้างครั้งรัชกาลพระเจ้าปยูสาวถี (Pyusawhti) ในพุทธศตวรรษที่ ๘ แต่ลักษณะของเจตีย์น่าจะอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ แล้ว (Pictorial Guide...p. 29)

อย่างไรก็ดี กำหนดอายุข้างต้นแตกต่างจากที่ นาย Luce เสนอไว้ว่าอยู่ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๓ โดยอ้างถึงชาวปยูที่อพยพจากศรีเกษตรมาสู่พุกามในปลายพุทธศตวรรษนั้น พร้อมทั้งเห็นว่าแม้บางส่วนของเจตีย์องค์นี้ได้ผ่านการบูรณะปรับปรุงในสมัยหลัง แต่องค์ระฆังที่ตุ๊กคล้ายภาชนะควรเป็นแบบอย่างเก่า เทียบเคียงได้กับต้นแบบในศิลปะอินเดียโบราณ (Vol. I, p. 258)

สมัยราชธานีพุกาม

แรกเริ่มสมัยของความรุ่งเรืองอย่างที่สุดในประวัติศาสตร์ของประเทศสหภาพพม่าคือสมัยราชธานีพุกาม ประวัติศาสตร์ของราชธานีแห่งนี้ลำดับไว้ในพงศาวดารหอแก้ว ว่าเริ่มกษัตริย์ผู้ทรงก่อตั้งราชธานีซึ่งต่อมาจะเจริญรุ่งเรืองอย่างยิ่งแห่งนี้ พระนามว่าธรรมมุทราวิท (Thamudrarit) พ.ศ. ๖๕๐-๖๕๕ โดยมีกษัตริย์เรียงลำดับต่อมา ๔๑ พระองค์ และเมื่อถึงกษัตริย์ลำดับที่ ๔๒ คือพระเจ้าอนิรุทธ์หรืออโนรธา (Anawrahta) ข้อมูลหลักฐานจึงแน่ชัด มีศิลาจารึกให้ตรวจสอบ (อ้างจาก Pictorial Guide..., p. g)

พระเจ้าอนิรุทธ์ทรงครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. ๑๕๘๗-๑๖๒๐ ทรงเลื่อมใสพุทธศาสนาภายหลังจากรับรองพระภิกษุชาวเมืองมอญทางตอนใต้คือเมืองสะเทิม ท่านชื่อ ชิน อระหัน (Shin Arahan) เดินทางจากมาสู่พุกามเพราะไม่เห็นด้วยกับกลุ่มคนที่ทำให้พุทธศาสนาต้องมัวหมองเพราะเอาศาสนาฮินดูเข้าปะปน

พระเจ้าอนิรุทธ์ทรงเลื่อมใสพุทธศาสนา ทรงขอให้พระเจ้ามณูหะพระเจ้าแผ่นดินเมืองสะเทิมส่งพระไตรปิฎกไปถวาย แต่ถูกปฏิเสธ พระองค์จึงทรงส่งกองทัพลงไปยึดเมืองนั้น

ประเดิมเหตุที่พุทธศาสนาจากเมืองมอญขึ้นมาแพร่หลายที่ราชธานีพุกามมีผลตามมาทันทีคืออำนาจของพุกามขยายลงทางใต้ถึงฝั่งทะเล เปิดทางด้านการค้ากับต่างประเทศ และที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งคือ หลังยึดเมืองสะเทิมได้ กษัตริย์เชลยคือพระเจ้ามะนุหะ (Manuha) พระมเหสี พร้อมทั้งข้าราชการสำนัก พระสงฆ์ นักปราชญ์ นักเขียนจารึก เป็นต้น ถูกนำมาสู่พุกาม พงศาวดารมอญบันทึกเหตุการณ์ในคราวนั้นว่า “เมืองสะเทิมที่ยิ่งใหญ่เหลือแต่ซากและเงียบสงบจับใจ” (เพชร, น. ๒๑)

ราชวงศ์สมัยเมืองพุกามสืบทอดกษัตริย์มาจนถึงลำดับที่ ๕๐ พระเจ้ากยัสวา (Kyaswa) พ.ศ. ๑๗๗๗-๑๗๙๓ อำนาจของพุกามเริ่มถดถอย จนใน พ.ศ. ๑๘๓๐ ในรัชกาลพระเจ้านรสีหบดี (Narathihapati) กองทัพมองโกลของพระเจ้ากุบไลข่านจึงเข้ายึดพุกามได้

การยึดครองมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงด้านปกครองไปบ้าง เกิดมีการปล้นสะดมซึ่งย่อมกระทบต่อการดำเนินชีวิตตามปกติ เมื่อกองทัพมองโกลซึ่งยึดครองอยู่ในช่วงสั้นๆ ถอนออกไป ความปรกติของพุกามก็กลับมา คืองานทะนุบำรุงพุทธศาสนาด้วยการบุญการกุศล เช่น อุทิศถวายที่ดินเพื่อสร้างวัด รวมทั้งงานบูรณะเสริมเพิ่มเติม (Strachan, p.11)

ศรัทธาอันมั่นคงหยั่งรากลึกมาตั้งแต่ก่อนราชธานีพุกาม และผ่านสมัยราชธานีนั้นมาอีกกว่าสองร้อยปี คือความมั่นคงของพุทธศาสนา และความเป็นราชธานีแห่งการช่างที่ควรรวมอยู่ด้วยกัน

ศิลปะพุกาม

ศิลปะการช่างสมัยเมืองพุกามที่เด่นชัด สะท้อนประสิทธิภาพที่ผ่านประสบการณ์อันสูงยิ่ง โดยเฉพาะในด้านสถาปัตยกรรม รองมาได้แก่จิตรกรรมและประติมากรรมมักเป็นส่วนประดับตกแต่งภายในหรือภายนอกอาคาร ส่วนประติมากรรมอันศักดิ์สิทธิ์ได้แก่พระพุทธรูปมักสลักจากหินทรายเพื่อประดิษฐานภายในคูหา

สถาปัตยกรรม

เช่นเดียวกับงานก่อสร้างในดินแดนอื่นของภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ บรรดาปราสาทราชวังหรือสิ่งปลูกสร้างในสมัยราชธานี ยิ่งเก่าแก่โบราณมากเพียงใดก็ยิ่งไม่เหลือร่องรอย คงเพราะสร้างด้วยไม้ซึ่งมีอายุใช้งานสั้น ยิ่งเมื่อบ้านเมืองถูกทิ้งร้าง ขาดการบูรณะซ่อมแซม ก็เสื่อมสภาพจนพังทลายเป็นซาก และในที่สุดก็ไม่เหลือแม้ร่องรอยให้ค้นคว้าศึกษา

สำหรับศาสนสถาน ช่างของราชธานีพุกามนิยมก่อสร้างด้วยอิฐ ซึ่งขนาดใหญ่กว่าอิฐปรกติเมื่อเทียบกับงานก่อสร้างรุ่นหลังของช่างไทย อิฐของเมืองพุกามมีความคงทนสูงเป็นพิเศษ คงเกิดจากส่วนผสมที่เหมาะสม เผาด้วยอุณหภูมิที่เพียงพอจึงสุกทั่วทั้งก้อน คุณภาพที่ดีเยี่ยมของอิฐยังต้องผ่านการขัดฝนหน้าอิฐทุกก้อนให้เรียบก่อนจะเรียงก่อแนวก่อจึงแนบสนิทราวกับเป็นเนื้อเดียว

และด้วยความหนาเป็นพิเศษของผนังอิฐดังกล่าว จึงเป็นไปได้ที่จะกล่าวว่า คุณภาพของงานก่ออิฐของพุกามทนทานได้เท่าหรืออาจทนทานยิ่งกว่างานก่อศิลาทรายของช่างขอมด้วยซ้ำ ทั้งนี้ต้องกล่าวด้วยว่าความทนทานของงานก่ออิฐขึ้นอยู่กับรูปทรงของเจดีย์และเจดีย์วิหารอันเป็นแบบอย่างเฉพาะของช่างสมัยเมืองพุกามด้วย

สถาปัตยกรรมสมัยเมืองพุกามแบ่งออกได้ ๓ ประเภทคือ เจดีย์ (ซึ่งก่อตัน) เจดีย์วิหาร อาคารหลังคาคลุมและทรงปราสาทซึ่งมียอด

แหลม สำหรับเจดีย์และเจดีย์วิหารสืบทอดจากวัฒนธรรมปยูและจากวัฒนธรรมมอญซึ่งมีส่วนอยู่อย่างสำคัญ

รูปแบบเจดีย์ซึ่งก่อตันทรงกระบอกหรือทรงระฆังก็ตามจะพัฒนาเป็นทรงระฆังมีบัลลังก์และไม่มีบัลลังก์อันเป็นแบบพิเศษมีลักษณะเฉพาะของสมัยเมืองพุกาม

สำหรับเจดีย์วิหารหลายแห่งก่อขึ้นนับได้ไว้ในของผนังเพื่อเดินขึ้นสู่ชั้นบน ระบบผนังหน้ารับน้ำหนักของช่างพุกามมีประสิทธิภาพยอดเยี่ยม รับแรงกดจากเพดานโค้งของระเบียงทางเดินภายในคูหาร่วมกับระบบเสากลางขนาดใหญ่ซึ่งรับน้ำหนักกดจากยอดด้วย

สำหรับเสากลางรับน้ำหนักคือเอกลักษณ์สำคัญทางด้านโครงสร้างของเจดีย์วิหารสมัยเมืองพุกามโดยแท้ ซึ่งเอื้อให้เกิดรูปแบบเฉพาะของสถาปัตยกรรม และเหมาะสมสอดคล้องกับการใช้พื้นที่เพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนา อันได้แก่การสวดมนต์กราบไหว้บูชาพระพุทธรูป หรือการเดินเวียนประทักษิณ ดังจะกล่าวเพิ่มเติมต่อไปข้างหน้า

เจดีย์

เจดีย์ก่อตันไม่มีบัลลังก์สี่เหลี่ยม มีเค้าโครงมาก่อนรัชกาลของพระเจ้าอนิรุทธ์ เมื่อถึงรัชกาลของพระองค์ก็ได้เริ่มแนวทางของวิวัฒนาการที่เด่นชัดและยาวนานต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันด้วย เจดีย์ก่อตันอีกแบบหนึ่ง เหนือองค์ระฆังมีบัลลังก์สี่เหลี่ยมหรือสี่เหลี่ยมยกเก็จ เป็นแบบอย่างที่มีมาก่อนรัชกาลของพระองค์เช่นกัน

และอีกแบบหนึ่งแพร่หลายภายหลังรัชกาลของพระองค์แล้วสะท้อนการเกี่ยวข้องกับอิทธิพลจากศิลปะลังกา มีชื่อเรียกว่าเจดีย์แบบฉับตย

๑. เจดีย์ก่อตัน เหนือองค์ระฆังไม่มีบัลลังก์

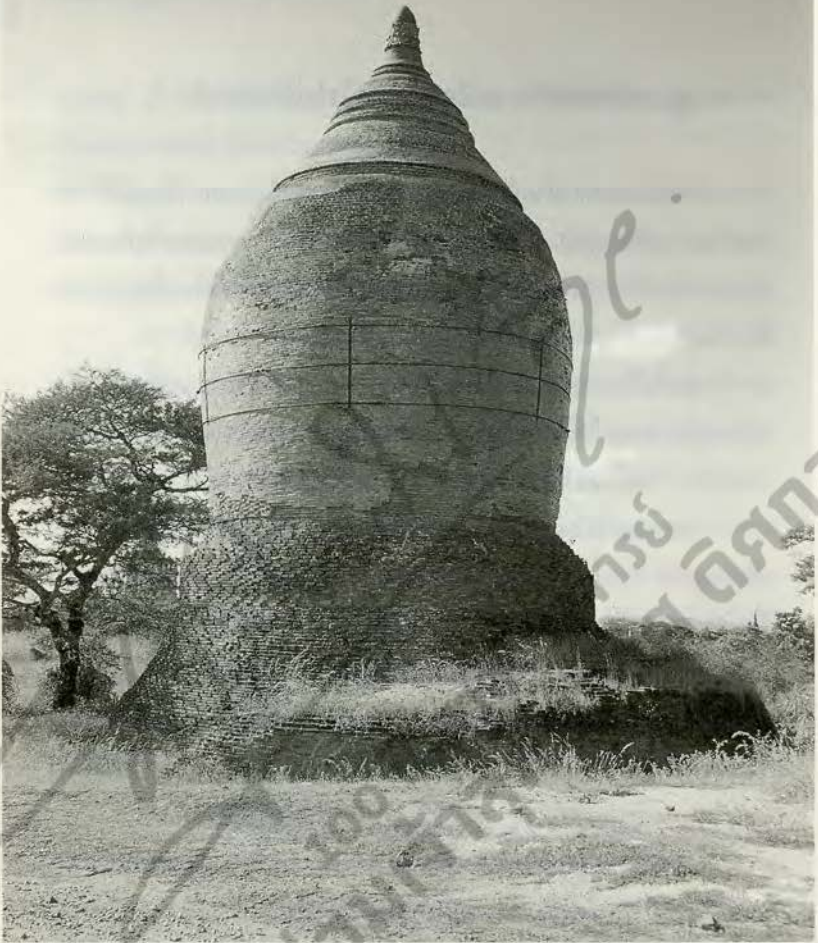
สืบเนื่องจากต้นคำที่มีอยู่ในสมัยเมืองศรีเกษตร คือเจดีย์ทรงกระบอก (Pictorial Guide..., pp. 29, 32) โดยผสมผสานลักษณะขององค์ระฆังจากเจดีย์ประเภททรงระฆังไม่มีบัลลังก์สี่เหลี่ยม (ภาพที่ ๕-๑๐)

เจดีย์ทรงกระบอกไม่มีบัลลังก์อันเป็นแบบเก่าแก่ตั้งแต่สมัยเมืองศรีเกษตร ได้มีพัฒนาการโดยผสมผสานกับเจดีย์ทรงระฆังที่มีบัลลังก์ เกิดเป็นเจดีย์ทรงระฆัง “แบบอนิรุทธ์” (ลายเส้น น. ๑๓๕)

อย่างไรก็ตาม นาย Luce ชาวอังกฤษ ผู้บุกเบิกความรู้เรื่องศิลปะเมืองพุกาม Luce (Vol. I, p. 279) อ้างข้อมูลจากนักวิชาการชาวพม่าชื่อ U Mya ว่าเจดีย์ทรงระฆังแบบใหม่ที่ไม่มีบัลลังก์นั้น มีประเด็นอธิบายว่าพระเจ้าอนิรุทธ์ทรงอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุซึ่งประดิษฐานไว้ในส่วนที่เป็นบัลลังก์ลงมาประดิษฐานไว้ในใจกลางที่ส่วนล่างของเจดีย์ หน้าที่ของบัลลังก์ที่เคยเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุจึงหมดไป เจดีย์ทรงระฆังที่พระองค์สร้างจึงไม่มีบัลลังก์

เจดีย์ทรงระฆังไม่มีบัลลังก์สืบทอดความนิยมเรื่อยมาจนสมัยหลังราชธานีพุกามแล้ว เช่น เจดีย์ชเวดากองที่นครย่างกุ้ง และยังมีนมสร้างกันในปัจจุบันด้วย ในประเทศไทย วัดของชุมชนมอญบางครั้งเรียกชื่อเจดีย์ที่สร้างว่า เจดีย์มอญ-พม่า คือเจดีย์ “แบบอนิรุทธ์” ที่ผ่านวิวัฒนาการมานาน และยังคงรักษาลักษณะเฉพาะ คือไม่มีบัลลังก์

อนึ่ง เจดีย์ทรงระฆังของไทยในสมัยศิลปะสุโขทัย ศิลปะล้านนามีอยู่บ้างที่ไม่ทำบัลลังก์เหนือทรงระฆัง แสดงถึงความสัมพันธ์กับลักษณะของเจดีย์ทรงระฆัง “แบบอนิรุทธ์” ไม่มากก็น้อย แม้ในศิลปะอยุธยาตอนต้นก็มีตัวอย่างที่เกี่ยวข้องอยู่ด้วย (ดู ผนวกท่าย ๑)

ภาพที่ ๖ เจดีย์กีเวนระดวง (Ngakywenadaung Pagoda) เมืองพุกาม (Pagan) ราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๗ (Pictorial Guide....p. 25)

ทรงกระบอกของเจดีย์องค์นี้ตั้งอยู่บนฐานในผังกลม ตอนบนขององค์ระฆังไปงออกก่อนจะสอบขึ้น แสดงว่าเป็นแบบที่มีทรงกรวยต่อเป็นยอด สิ่งที่พิเศษสำหรับเจดีย์องค์นี้คือผิวนอกของเจดีย์ใช้อิฐเคลือบก่อเป็นชั้นนอก อย่างไรก็ตาม การก่ออิฐเคลือบหุ้มเป็นชั้นนอกอาจทำขึ้นภายหลัง เพราะการเคลือบอิฐไม่น่าจะมีขึ้นก่อนรัชกาลพระเจ้ายัณสีตดา (พ.ศ. ๑๖๒๗-๑๖๕๖) ขณะที่องค์เจดีย์มีอยู่เก่าก่อน (Luce, Vol. I, p. 259) ในที่นี้เชื่อว่าอาจก่อนรัชกาลพระเจ้าอนิรุทธ์

ดังนั้นกำหนดอายุในราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๗ (Pictorial Guide..., p. 25) จึงน่าจะเป็นกำหนดอายุในการก่ออิฐหุ้มเป็นชั้นนอกของเจดีย์

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

สันติ เล็กสุขุม ๑๒๓

ภาพที่ ๗ เจดีย์ชเวดากอง (Shwesandaw Pagoda) เมืองพุกาม (Pagan) รัชกาลพระเจ้าอนิรุทธิ์ (Anawrahta) พ.ศ. ๑๖๐๐ (Luce, Vol. I, p. 260)
องค์ระฆังตั้งอยู่บนฐานประทักษิณซึ่งซ้อนลดหลั่นกัน ๕ ฐาน ประวัติการสร้างระบุว่าพระเจ้าอนิรุทธิ์โปรดให้สร้างหลังจากได้ชัยชนะเมืองสะเทิมใน พ.ศ. ๑๖๐๐ เชื่อกันว่ามีการประดิษฐานพระเกศธาตุของพระพุทธเจ้า ซึ่งพระเจ้าอนิรุทธิ์ทรงอัญเชิญมาจากเมืองนั้นด้วย (Luce, Vol. I, p. 260)

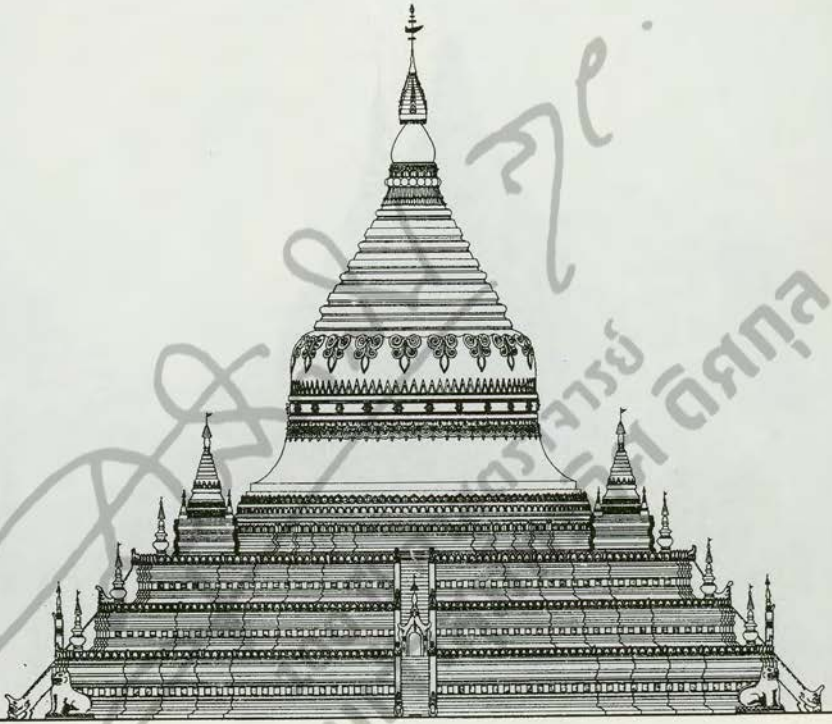
ภาพที่ ๘ ก เจดีย์ชเวดิกอน (Shwezigon Pagoda) หมู่บ้านยอง-อุ (Nyaung-U) รัชกาลพระเจ้าอนิรุทธิ์ (Anawrahta) สำเร็จในรัชกาลพระเจ้าก्यानสิตดา (Kyan-zittha) ครั้งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๑๗ (Pictorial Guide....p. 7)

ความชัดเจนขององค์ระฆังขนาดใหญ่งามจับตาเมื่อต้อยอดด้วยชุดวงแหวนในทรงกรวย งานประดับองค์ระฆังซึ่งมีทั้งเพ็องอุบะ ทั้งแถบแบนคาคอบองค์ระฆัง เรียกว่า "รัดอก" ซึ่งประดับประดาดลวดลายเล็กๆ เรียงรายเป็นจิ้งหะ

(อนึ่งความที่เป็นที่เคารพสักการะของผู้คน เจดีย์องค์นี้จึงมีงานบูรณปฏิสังขรณ์เสมอ โดยเฉพาะงานปิดทององค์เจดีย์ซึ่งต้องสร้างนั่งร้านปิดคลุมแดด สำหรับการปฏิบัติงาน)

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

สันติ เสือสุทุม ๑๒๕

ภาพที่ ๘ ข ลายเส้น เจดีย์ขเวสิกน (จาก Architectural Drawing...)

ภาพที่ ๙ เจดีย์ธรรมยลิกะ (Dhammayazika Pagoda) หมู่บ้านพวาโล (Pwasaw) รัชกาลพระเจ้านรปติสิตถุ (Narapatisithu) พ.ศ. ๑๗๓๙ (Pictorial Guide..., p. 60)

เจดีย์ทรงระฆังประเภทเดียวกับเจดีย์ชเวดิกน แต่ออกแบบต่างไปเป็นพิเศษ โดยทำผังพื้นรูปห้าเหลี่ยม และมีเจดีย์วิหารประจำเหลี่ยมทั้งห้า

ระเบียงลดหลั่นกันสามชั้นเพื่อรองรับเจดีย์ทรงระฆังองค์นี้ ผนังระเบียงแต่ละชั้นประดับเรียงรายด้วยแผ่นสี่เหลี่ยมปั้นเคลือบ เป็นประติมากรรมนูนต่ำเรื่องชาดกชุดใหญ่และตอนต่างๆ ในพุทธประวัติ

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

สันติ เต็กสุม ๑๒๗

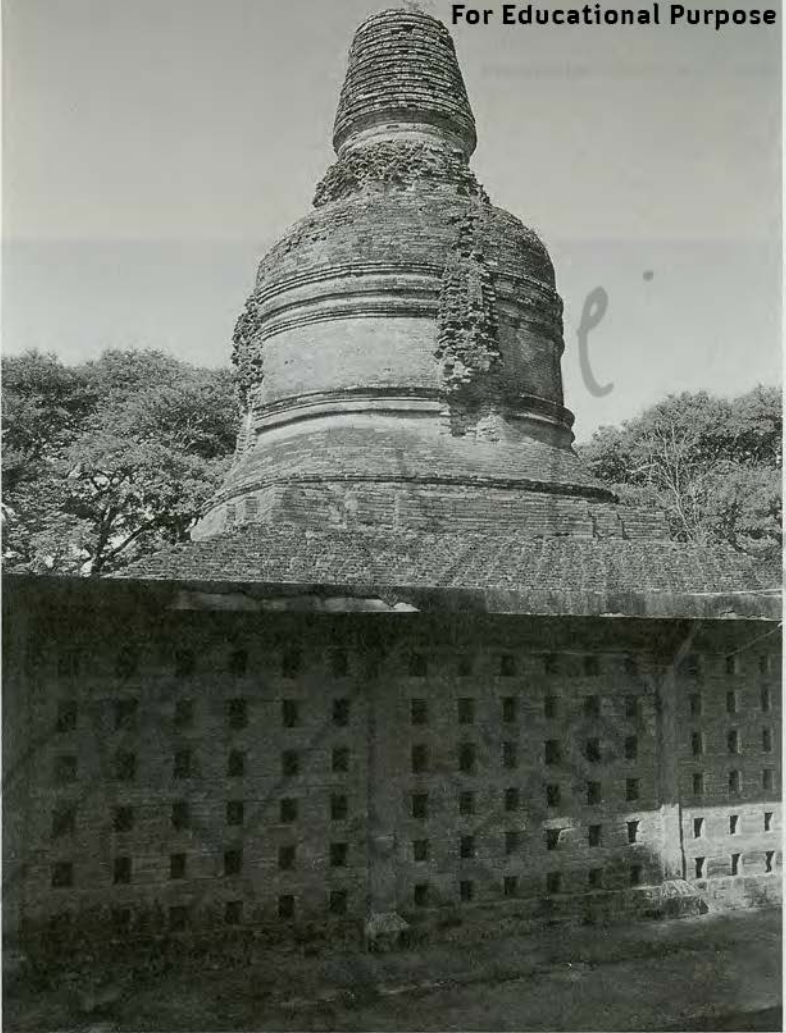

ภาพที่ ๑๐ เจดีย์มิงคละ (Mingalazedi Pagoda) เมืองพุกาม (Pagan) รัชกาล
นรสีหบดี (Narathihapati) พ.ศ. ๑๘๒๗ (Pictorial Guide..., p. 34)

ลานประทักษิณซึ่งซ้อนลดหลั่นกันถึง ๕ ชั้น มีงานประดับผนังระเบียงเป็น
แผ่นดินเผาเคลือบ มีจารึกภาษาพม่าเขียนเล่าเรื่องต่างๆ ไว้ด้วย ทรวดทรงอันงดงาม
ของเจดีย์องค์นี้เด่นสะดุดตาที่สุดองค์หนึ่งในบรรดาศาสนสถานในอดีตราชธานีแห่งนี้
เมื่องานก่อสร้างสำเร็จลงไม่ทันไร ราชธานีก็ถูกกองทัพมองโกลยึดครอง (Pictorial
Guide..., p. 34)

ภาพที่ ๑๑ เจดีย์แปดเหลี่ยมตะวันตก (Weat Hpet-Leik) หมู่บ้านติริปิยตสยา (Thiripytsaya) พุทธศตวรรษที่ ๑๖ (Pictorial..., p. 52)

เจดีย์ก่อด้วยอิฐส่วนที่เป็นบัลลังก์ชำรุด เข้าใจว่าเป็นบัลลังก์ยกเก็จ องค์ระฆังคาดแถบ “รัดอก” ตรงทิศหลักทั้งสี่มีจะนำยอดศิขร อันเป็นแบบอย่างจากศิลปะอินเดียเหนือ อนึ่ง “รัดอก” คาดประดับองค์ระฆังได้แพร่หลายไปสู่ศิลปะล้านนาด้วย (ดูผนวกท้าย ๒)

ปัจจุบันทางการพม่าได้บูรณะส่วนล่างของเจดีย์ ซึ่งบูรณะผนังปูนขึ้นใหม่ และสร้างหลังคาคลุม

ผนังทั้งสองด้านของระเบียงดังกล่าวประดับด้วยแผ่นดินเผาสีเหลือง ปั้นนูนต่ำเรื่องชาดกในชุดใหญ่ (๔๔๖ ชาดกหรือมากกว่า)

ภาพที่ ๑๒ แผ่นประติมากรรมปูนต้ำดินเผา เรื่องสุวรรณสาม ประดับผนังทาง
เดินประทักษิณของเจดีย์เปตลกดะวันตก

เชื่อว่าแผ่นประติมากรรมดินเผาเป็นงานก่อนรัชกาลพระเจ้ากัณยสิทถา เพราะ
รัชกาลนั้นมีหลักฐานว่านิยมแผ่นประติมากรรมเคลือบ แผ่นประติมากรรมดินเผา
ประดับระเบียงของเจดีย์แห่งนี้จึงอาจเป็นงานในรัชกาลของพระเจ้าอนิรุทธก็ได้ (Luce,
Vol. I, pp. 241-242)

ภาพที่ ๑๓ เจดีย์แปดเหลี่ยมตะวันออก (East Hpet-Leik) หมู่บ้านติริปิยิตสยา (Thiripytsaya) พุทธศตวรรษที่ ๑๖ (Pictorial Guide..., p. 52)

บัลลังก์สี่เหลี่ยมลักษณะแปลก อาจผ่านการบูรณะปรับปรุงในสมัยหลังแล้ว ซึ่งพ้องกับ Luce ที่ตั้งประเด็นสงสัยว่ารูปแบบบัลลังก์สี่เหลี่ยมเรียบแบบลังกา แต่อาจเกิดจากการบูรณะภายหลังจากบัลลังก์เดิมชำรุดลง (Vol. I, p. 267) คงอาจเคยเป็นบัลลังก์สี่เหลี่ยมยกเก็จ คือมีมุมเล็กๆ จำนวนมากจนดูคล้ายบัลลังก์แปดเหลี่ยม

ภาพที่ ๑๔ เจดีย์พาดอุมุ (Pawdawmu Pagoda) หมู่บ้านมยิงกาบา (Myingkaba) พุทธศตวรรษที่ ๑๖ (Pictorial Guide..., p. 46)

เจดีย์ขนาดเล็ก สัดส่วนกระชับ รัตกุมด้วยปริมาตรที่เด่นชัด แบบอย่างเฉพาะคือส่วนฐานเป็นแปดเหลี่ยมต่อเนื่องขึ้นไปเป็นลวดบัวเล็กๆ ซ้อนกันเป็นชุดในผังแปดเหลี่ยมเช่นกัน

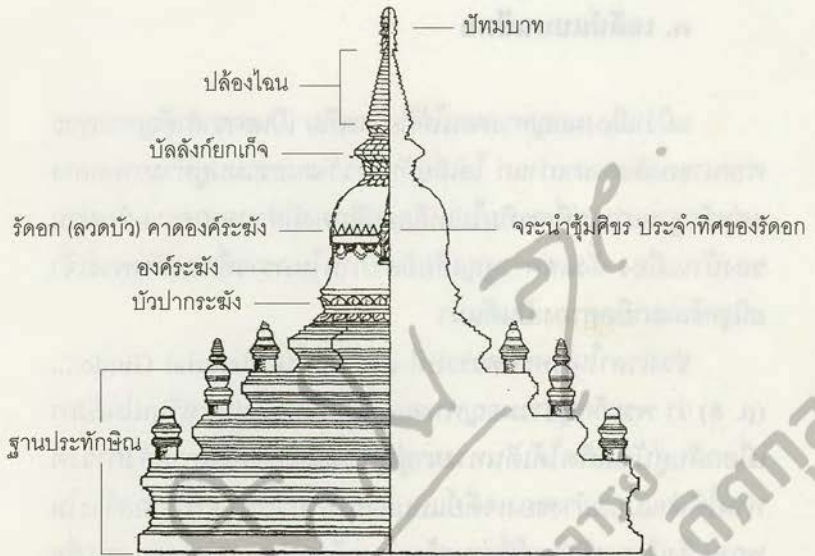
บัวปากกระมั่งรองรับองค์ระมั่งคือแบบอย่างเฉพาะซึ่งไม่เป็นที่นิยมสำหรับเจดีย์ “แบบอนิรุทธ์”

องค์ระมั่งในผังกลม คาด “รัดอก” แบบเรียบง่าย เหนือองค์ระมั่งเป็นทรงกรวยเหลี่ยมหยักมุมคือแบบพิเศษ อาจเกิดจากทำรวบบัลลังก์สี่เหลี่ยมกับชุดวงแหวนในทรงกรวยกลมเข้าไว้ด้วยกัน

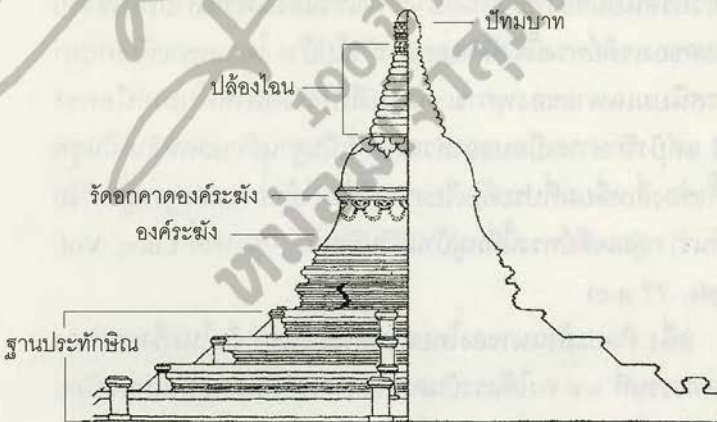
วัดสุทัศนเทพวราราม : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

ภาพที่ ๑๖ รายละเอียดจากเจดีย์เสียนเหยติมา (Seinnyet Nyima Pagoda)

เจดีย์พุทธกามแบบเดิม

ปรับปรุงจาก Luce, Vol. III, pl. 454

เจดีย์พุทธกาม “แบบอนิรุทธ์”

๓. เจดีย์แบบฉปัตยกรรม

แม้ว่าเมืองมอญทางตอนใต้คือ สะเทิม เป็นสาขาสำคัญทางพุทธศาสนาของลังกามาเก่าแก่ ไล่เลี่ยกับชาววัฒนธรรมปยูทางภาคกลาง แต่หลักฐานเก่าแก่ที่สะเทิมไม่เหลืออยู่อีกคงมีส่วนจากความผันผวนของบ้านเมือง ตั้งแต่การสูญเสียอิสรภาพในคราวที่กองทัพพระเจ้าอนิรุทธ์ลงมายึดครองเป็นต้นมา

ช่วงเวลาในพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ระบุใน Pictorial Guide..., (p. 8) ว่า พระภิกษุชาวมอญทางตอนใต้เดินทางไปบวชเรียนในลังกา เมื่อกลับสู่บ้านเกิดได้เดินทางมาสู่พุกามและก่อตั้งนิคายลังกาวงศ์ ท่านได้นำแบบอย่างของเจดีย์แบบลังกามาปรับปรุงเพื่อก่อสร้างในพุกาม จึงเรียกเจดีย์องค์ที่ท่านสร้างว่า เจดีย์ฉปัตยกรรม (Sapada) ตามชื่อของท่าน (ภาพที่ ๑๗)

แบบอย่างใหม่ของเจดีย์ที่พระฉปัตยกรรมก่อสร้างคงได้รับการปรับปรุงด้วยรสนิยมของท้องถิ่นอย่างรวดเร็วและแพร่หลายพอใช้รายละเอียดของเจดีย์ทรงนี้จึงมีที่แตกต่างกันไปบ้าง โดยเฉพาะที่กลายมาตามรสนิยมเฉพาะของพุกาม คือไม่มีบัลลังก์สี่เหลี่ยมเหนือทรงระฆัง แต่ยังรักษาระเบียบของส่วนล่างที่เป็นฐานซ้อนลดหลั่นเป็นชุดรวมทั้งช่องสี่เหลี่ยมที่ประดับเรียงรายที่ท้องไม้ของแต่ละฐานนั้นด้วย เป็นต้นว่า กลุ่มเจดีย์ทรงนี้ที่หมู่บ้านติริปิตสยา (ดูภาพที่ Luce, Vol. III, pls. 77 a-e)

อนึ่ง ศิลปะล้านนาของไทยตั้งแต่ระยะแรก คือในครั้งแรกของพุทธศตวรรษที่ ๑๙ คงได้แรงบันดาลใจจากเจดีย์ทรงระฆังแบบฉปัตยกรรม โดยมีวิวัฒนาการมาเป็นลำดับ เมื่อถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ จึงมีแบบอย่างเฉพาะเจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนาโดยสมบูรณ์ (ดู ผนวกท่าย ๓)

ภาพที่ ๑๗ เจดีย์จปัดย (Sapada Pagoda) หมู่บ้านยอง-อุ (Nyaung-U) พุทธศตวรรษที่๑๗ (Pictorial Guide.... p. 8)

เจดีย์จปัดยเมื่อราว ๒๐ ปีมาแล้วตั้งอยู่กลางทุ่งท้ายหมู่บ้านยอง-อุ (Nyaung-U) ซึ่งเป็นชุมชนเล็กๆ ปัจจุบันกลายเป็นชุมชนใหญ่ องค์เจดีย์อยู่บนยกพื้นสูง มีประตูซุ้มทางเข้าอยู่ด้านตะวันออก ยกพื้นสูงดังกล่าวอาจก่อขึ้นคราวบูรณะครั้งใดครั้งหนึ่งในสมัยเมืองพุกามนั่นเอง

รูปแบบเดิมของเจดีย์จปัดยอาจมีฐานเดี่ยวๆ สามฐานเป็นชุดซ้อนลดหลั่นแทนที่เป็นสองฐานดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน แม้ว่าต้นแบบเจดีย์ประเภทนี้ในศิลปะลังกาซ้อนจำนวนสองหรือสามฐานก็มี (Boisselier, ills. 81, 86) ลักษณะที่สำคัญอย่างอื่นที่ประกอบเป็นเจดีย์แบบจปัดย ได้แก่ บัลลังก์สี่เหลี่ยมเหนือองค์ระฆัง ทรงป้อมเรียบงายและไม่มีการประดับ ยกเว้นที่ท้องไม้ของแต่ละฐานที่มีช่องสี่เหลี่ยมคี่นๆ คล้ายงานประดับเรียงต่อเนื่องกันไปโดยรอบ

กล่าวได้ว่าเจดีย์องค์นี้คือความหมายสำคัญที่แสดงถึงความสัมพันธ์ทางพุทธศาสนาระหว่างพุกามกับลังกา

๔. เจดีย์วิหาร

ได้กล่าวถึงเจดีย์วิหารในส่วนของวัฒนธรรมปยูมาบ้างแล้ว เมื่อผ่านมาถึงสมัยราชธานีพุกาม รัชกาลพระเจ้าอนิรุทธิ์ได้พัฒนาาระดับหนึ่ง (ภาพที่ ๑๘-๑๙) ก่อนจะมีการปรับตัวอันเด่นชัดผ่านรัชกาลถัดมาคือรัชกาลพระเจ้าสอวลูมาถึงรัชกาลพระเจ้ากยันลิท (ภาพที่ ๒๑-๒๓ ข) หลังจากนั้นจึงวิวัฒนาการมา มีลักษณะเฉพาะของเจดีย์วิหารแบบพม่าอย่างแท้จริง (ภาพที่ ๒๔ -๓๐)

ระยะแรกของเจดีย์วิหารที่มีสัดส่วนเตี้ยและมีชั้นเดียว แสงภายในสลัว อยู่ในรัชกาลพระเจ้าอนิรุทธิ์ เชื่อกันว่าเกี่ยวข้องกับแบบอย่างของงานก่อสร้างในวัฒนธรรมมอญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้อักษรภาษามอญโบราณเขียนกำกับจิตรกรรมฝาผนังเพื่อบอกเล่าเรื่อง (Pictorial Guide..., p.f) การสืบทอดจากวัฒนธรรมปยูมีส่วนแน่ชัดอยู่แล้วดังได้กล่าวมาในตอนต้น ภายหลังจากพัฒนาสัดส่วนทางสูงของเจดีย์วิหาร ภายใต้มีสายลมพัดผ่านและสว่างมากยิ่งขึ้น จึงเป็นธรรมเนียมพม่าสมัยราชธานีพุกามอย่างแท้จริง

โดยทั่วไปศาสนาคารประเภทที่เรียกว่าเจดีย์วิหารนี้มีผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส मुखทางเข้าอยู่ด้านหน้า หากต่อ मुखทางเข้ายื่นจากด้านทั้งสี่ออกไป मुखด้านหน้ามักยาวกว่าด้านอื่น หลังคาลาดชันลดหลั่นกันซ้อนขึ้นไปด้วยทางเดินเวียนประทักษิณ และประดับผนังทางเดินนั้นด้วยแผ่นสี่เหลี่ยมดินเผาหรือดินเผาเคลือบซึ่งมักเป็นประติมากรรมนูนต่ำเรื่องชาดกชุดใหญ่

ตามมุมของหลังคาแต่ละชั้น รวมทั้งที่สันหลังคาของ मुखทางเข้าประดับทรงเจดีย์ขนาดเล็ก ไไลเรียงลำดับขึ้นไปต่อเนื่องกับยอดประธาน ยอดประธานทรงศิขรอันเป็นแบบอย่างที่คงรับปรับปรุงจากทั้งอินเดียเหนือและอินเดียใต้ คือแบบที่นิยมมากกว่ายอดประธานทรง

ระฆัง

ยอดประธานที่เรียวยอดเสียดฟ้าช่วยเสริมสร้างรูปทรงสัดส่วนของสถาปัตยกรรมประเภทเจดีย์วิหารให้งามครบถ้วนสมบูรณ์ ความสมบูรณ์เช่นนี้ ส่วนสำคัญเกิดจากความสำเร็จด้านโครงสร้างหลักที่มีเสากลางขนาดใหญ่เพื่อรับน้ำหนัก

เสาโครงสร้างหลักเป็นเสาสี่เหลี่ยมขนาดมหึมาก่อไว้กลางคูหา แต่ละเหลี่ยมของโครงสร้างหลักนี้มักประดิษฐานพระพุทธรูป ซึ่งตรงกับช่องเปิดของมุขทางเข้าทั้งสี่ทิศ เจดีย์วิหารขนาดใหญ่มีระเบียงทางเดินภายในคงใช้สำหรับเดินประทักษิณ หลายแห่งมีระเบียงสองชั้นล้อมคูหากลาง เพดานระเบียงดังกล่าวรวมทั้งเพดานคูหากลางเป็นเพดานโค้ง (Vault) อันเป็นเทคนิคก่ออิฐที่แปลกไปจากดินแดนอื่นในภูมิภาคนี้ แต่เป็นปรกติในงานช่างจีนยุคโบราณและยุโรปตั้งแต่สมัยโรมันมาแล้ว (ดูที่ ม.จ.สุภัทรดิศ, น. ๓๑)

ระบบโครงสร้างที่กล่าวมาของราชธานีพุกาม ซึ่งก่อผนังไว้หนาเป็นพิเศษอยู่แล้ว เปิดโอกาสให้สามารถทำอุโมงค์ภายในผนังเพื่อขึ้นสู่ชั้นบน และด้วยกรรมวิธีอันแยบยล ผ่านประสบการณ์ขั้นสูงสุดมาแล้ว ภายในอุโมงค์ทางเดินจึงเย็นสบายทั้งสายลมที่พัดผ่านและแสงสว่างที่เพียงพอ

เจดีย์วิหารรุ่นแรก : อิทธิพลวัฒนธรรมมอญ และปัลลิว
ภาพที่ ๑๔ เจดีย์วิหารนันปายะ (Nanpaya Temple)
หมู่บ้านมยิงกาบา (Myingka-ba) ราชอาณาจักรอานาปุระ (Anawrahta)
ราว พ.ศ. ๑๒๐๐ (Luce, Vol. I, p. 286)

ตำนานเล่าขานว่า เจดีย์วิหารนันปายะสร้างเพื่อเป็นค้ำยัน
ของจำพระเจ้านมบุระ กษัตริย์จากเมืองหงะเหิน พระองค์ทรงเป็นขอ
ของพระเจ้าอโนปุระ ทรงถูกนำตัวมาคุมขังไว้ (Pictorial Guide... p. 40)
บริเวณใกล้เจดีย์อิทธิพลวัฒนธรรมมอญ (Mau-ba) ตำนานเล่าขาน
ระบุว่าพระเจ้าอโนปุระทรงสร้างไว้ซึ่งไม่จำเป็นต้องมีประติมากรรมได้
แต่ที่เจดีย์วิหารนันปายะเป็นค้ำยันจำวัดพระเจ้าอโนปุระ
ต้องทบทวนใหม่ว่า ควรเป็นศาสนสถานมากกว่า เพราะภายในมีฉนวน
ประดิษฐานรูปเคารพ ซึ่งแม้ว่างเปล่าแต่สภาพของแท่นขนาดเท่าการ
ประดิษฐานพระปฏิมาอันมีแบบอย่างและตัวอย่างที่ผู้จักกันดีใน
ศิลปะพุทธาณ

ฉนวนซึ่งเป็นรูปเคารพเจดีย์วิหารขนาดเล็กสัดส่วนงามสง่ามีเนื้อ
ปิต्तกับด้วยศิลาซึ่งนับเป็นกรรมวิธีพิเศษ มุขทางเข้ายื่นไปทางตะวันตก
ออก ภายในห้องสุภาพมีเสาใหญ่สี่เหลี่ยมมีต้นเป็นโครงสร้างหลัก
ของรับส่วนบน เหลือของเสาที่งอมสลักด้วยศิลาเช่นกัน ด้านที่หัน
เข้าหา เจดีย์ประดิษฐานพระสถูปฐานต่ำรูปพระพรหมนัยชื่อยศลดาบ
ด้านอื่นสลักลวดลาย นับได้ว่าเป็นตัวอย่างของลวดลายประติมา
กรรมชั้น

งานตกแต่งภายนอกอาคารที่นำสนใจยิ่งคือบานหน้าต่าง
เป็นช่องปูล้ำจากศิลา อันเป็นแบบอย่างและกรรมวิธีของงานช่าง
พุทธาณในส่วนที่เชื่อว่ารับวัฒนธรรมมอญ (Pictorial Guide... p. 40)
ที่เน้นลวดลายที่ประติมากรรมของหน้าต่างและส่วนอื่นของผนัง
ด้วย

ที่มอญ

ภาพที่ ๑๔ หน้าต่างช่องปรุ หิลลา-จากภาพที่ ๑๘ เจดีย์วิหารนันทปะยะ (Nanpaya Temple)

ปลายกรอบหุ้มเป็นรูป “มกร” ซึ่งเป็นสัตว์ในจินตนาการ มีเฉพาะหัวและขาหน้า กรอบหุ้มมีแท่งสูง ปลายแหลม ตั้งเรียงประดับคล้ายคิ้ว เป็นหุ้มลักษณะเฉพาะในศิลปะพุกาม มีชื่อเรียกว่า “เคล็ก” (clec) (Luce, Vol. I, p. 248) ยอดหุ้มประดับด้วยรูปบุคคลนั่ง มือทั้งสองกางพาดที่เข้า คือเทพแห่งโชคอันเป็นสิริมงคล อาจมีที่มาจากคติเก่าแก่ทางพุทธศาสนา หมายถึงพระนางสิริมหามายาทรงสุบินว่า ช้างเผือก (เจ้าชายสิทธัตถะ) เสด็จเข้าสถิตในครรภ์ของพระนาง

อนึ่ง โดยทั่วไปมักสับสน เช่น เข้าใจกันว่าเป็นรูปเทวีในศาสนาฮินดู คือพระนางลักษมี ชายาของพระวิษณุ แต่ความหมายด้านประติมานเช่นนี้เกิดขึ้นก่อนในพุทธศาสนา ภายหลังศาสนาฮินดูแปลงไปใช้แพร่หลายกว่าในความหมายว่า พระศรีคือพระลักษมี (Luce, Vol. I, pp. 155-156)

ภาพที่ ๒๐ รูปพระพรหมนูนต่ำ สลักจากศิลา-จากภาพที่ ๑๘ เจดีย์วิหาร
นันทปยะ (Nanpaya Temple)

รูปพระพรหมอาจชี้หน้าว่าเป็นศาสนสถานในศาสนาฮินดู เช่นเดียวกับรูปพระศรี
ที่เพิ่งกล่าว (ในภาพที่ ๑๙) แต่เนื่องจากภายในคูหาไม้ซึ่งยอดค้ำเป็นรูปเจดีย์ ศาสน
สถานแห่งนี้จึงสร้างขึ้นในพุทธศาสนา

เจดีย์วิหาร : ฆราวาสเจดีย์

ภาพที่ ๓๔ เจดีย์วิหารนาถายอน (Nagayon Temple) ฆราวาสเจดีย์วิหาร (Mingyaka) กยิ่นสิตดา (Kyanzitha) ๕๖๒ ๓.๕.๑๒๓๓ (Lace, Vol. I, p. 311)

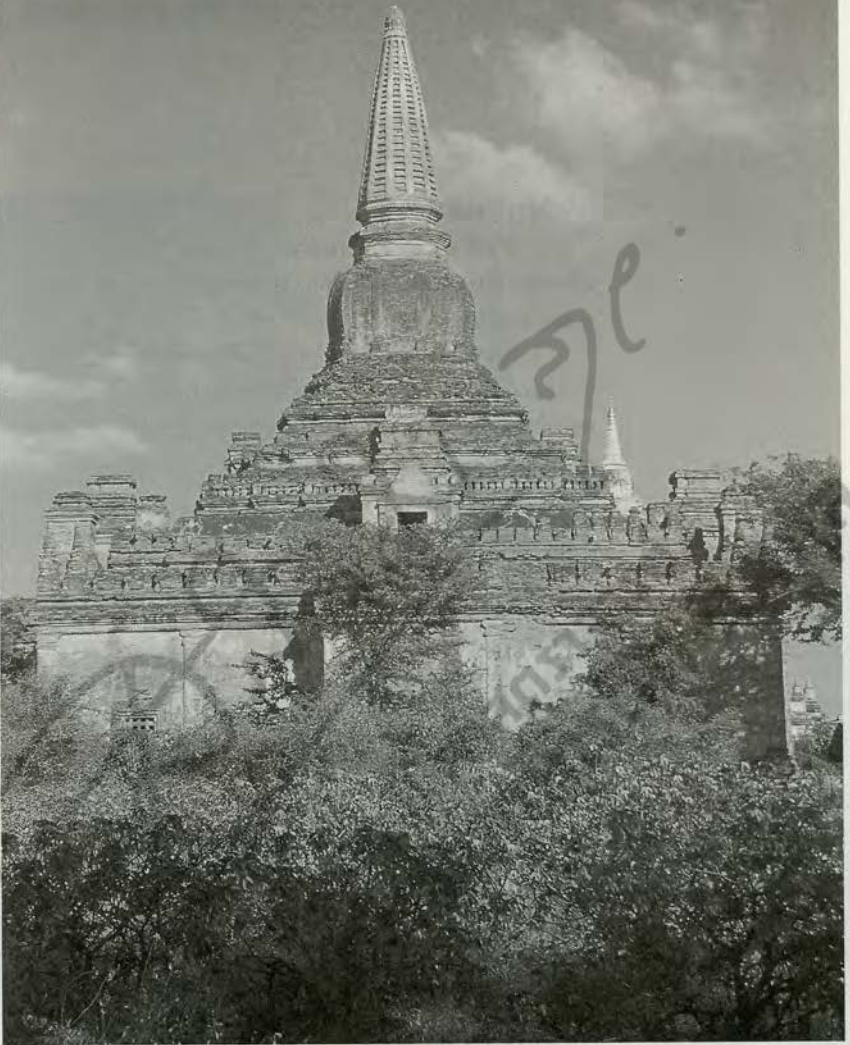
ตำนานเล่าว่าฆราวาสเจดีย์วิหารนาถายอนนี้สร้างขึ้นจากพระเจ้าสุริยวงศา พระองค์เสด็จมาเยือนบริเวณนี้โดยมีศฤงคารคองปกปักรักษา เมื่อพระองค์เสวยภัตตาหารเสร็จจึงโปรดให้สร้างศาลาธรรมาสน์ขึ้นไว้ชื่อ นากายอน แปลว่า พญานาคที่แผ่พิชานปกปักรักษา (Lace, Vol. I, p. 311)

มุขหน้าของเจดีย์วิหารแห่งนี้ยื่นออกไปทางด้านเหนือ ส่วนที่ศูนย์กลางมีประตูเข้าคือประตูที่สามมุน หรือประตูทิศเหนือที่สามมุนคั่นด้วย รวมทั้งหมดสี่ประตูซึ่งมีประตูประธานที่คั่นปลายด้วยเจดีย์ทรงระฆังขนาดเล็ก

ภายในศาลาธรรมมีแท่นทางเดินมีสองระดับ สมมุติจากภายนอกผ่านเข้าทางช่องหน้าต่างบานสูงทำจากแผ่นศิลาอันเป็นวิธีการที่มีอยู่ในระฆังธรรมชาลาภายในซึ่งเจดีย์วิหารนาถายอน ภาพที่ ๓๕

ผนังของระฆังธรรมชาลาเดินจากช่องหน้าต่างเป็นพิธีประดิษฐานพระพุทธรูปปางต่างๆ มีธรรมาสน์เป็นจำนวนมาก ปัจจุบันธรรมาสน์ถูกเจดีย์ประดิษฐานในพิพิธภัณฑ์ของเมืองเชียงตุง โดยหล่อรูปจำลองไว้แทนที่เดิม

จิตรกรรมฝาผนังเขียนอย่างสันตติสัมพันธ์กันมีเรื่องเกี่ยวกับประติษฐานพระพุทธรูป โดยเขียนเป็นเรื่องพุทธประวัติและเรื่องราวจาก นิชาวิกภาษานธมและภาษาบาลีกำกับเรื่องที่เขียน

ภาพที่ ๒๒ เจดีย์วิหารพโตธัมยา (Pahtothamya Temple) เมืองพุกาม (Pagan) กลางพุทธศตวรรษที่ ๑๗ (Pictorial Guide..., p. 26)

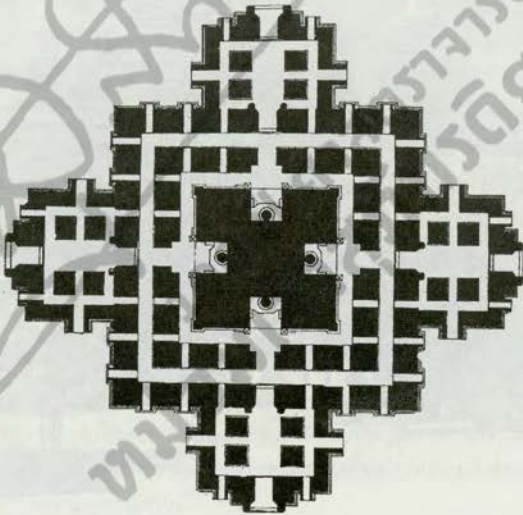
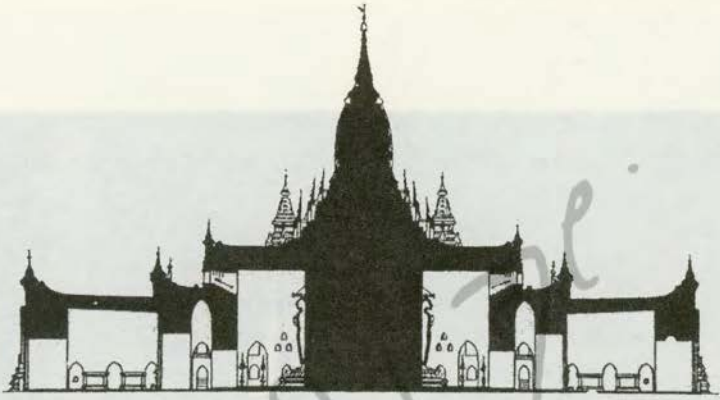
เป็นปรกติของตำนานที่มักให้กำหนดอายุเก่าเกินกว่าที่ควรจะเป็นเช่นเจดีย์วิหารแห่งนี้ ซึ่งตำนานระบุว่าเก่าแก่ถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๖

ระเบียบทางเดินภายในมีแสงภายในคูหาสลัฟสองผ่านเข้ามาจากหน้าต่างบานปรุศิลา มีพระพุทธรูปสลักหินประดิษฐานอยู่ใน จิตรกรรมฝาผนังซึ่งแทบมองไม่เห็นในความสลัว จารึกภาษามอญที่เขียนกำกับได้ภาพ แสดงถึงอายุในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๗ (Pictorial Guide..., p. 26)

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

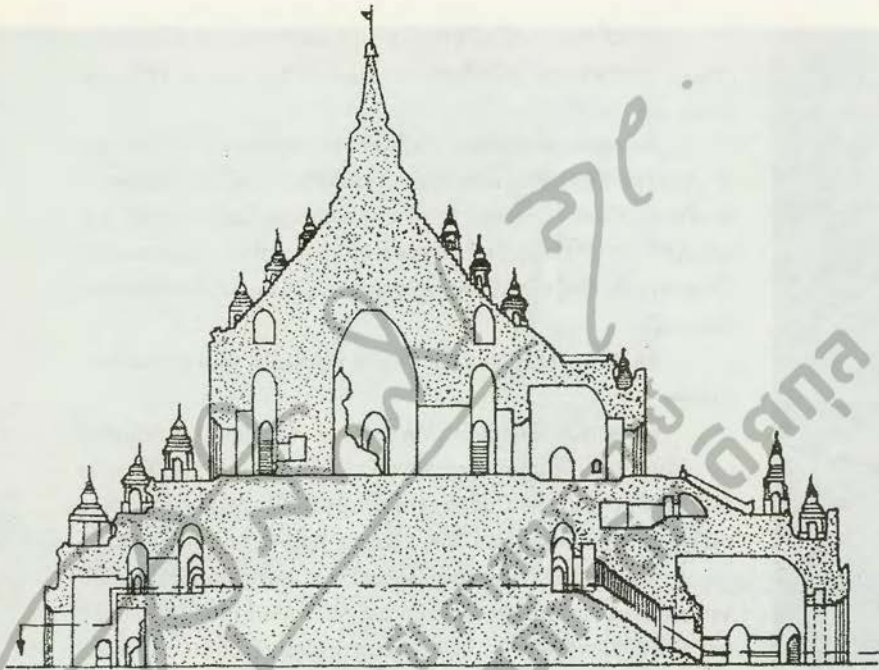
สันติ เล็กสุขุม ๑๔๗

ภาพที่ ๒๓ ก รูปตัดขวางและแผนผังเจดีย์วิหารอนันท์ (Ananda Temple) เมืองพุกาม (Pagan)

ส่วนกลางแผนผังคือผังสี่เหลี่ยมของเสากลางรับน้ำหนักซึ่งไว้กลางที่ด้านทั้งสี่เพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปด้านละองค์ อาจเป็นตัวอย่างของแรงบันดาลใจที่ช่างสุโขทัยทดลองนำไปสร้าง (ดู ผนวกท่าย ๔ ก, ข)

ภาพที่ ๒๔ ก ลายเส้นภาพตัดคของเจดีย์วิหารสัพพัญญู (จาก Architectural Drawing...)

เจดีย์วิหาร : สืบเนื่องพัฒนาการ

ภาพที่ ๒๔ ข เจดีย์วิหารสัทพัญญู (Thatbyinnyu Temple) เมืองพุกาม (Pagan) รัชกาลพระเจ้าอลองสิตตะ ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๗ (Pictorial Guide.... p. 19)

ชื่อ สัทพัญญู หมายถึงพระผู้ทรงตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธะ ความงดงามของเจดีย์วิหารระยะแรกได้พัฒนามาเป็นแบบพม่าอย่างแท้จริง เช่นเจดีย์วิหารสัทพัญญูแห่งนี้ ประเด็นหนึ่งของพัฒนาการดังกล่าวคือความสูง เจดีย์สัทพัญญูสูงถึง ๖๒ เมตร นับว่าสูงที่สุดในราชอาณาจักรพุกาม กล่าวกันว่านางสง่าที่สุด ด้วยศักยภาพและประสบการณ์ขั้นสมบูรณ์ที่สุดของช่างพม่า

อย่างไรก็ตาม กษัตริย์ผู้สร้างคงสวรรคตก่อนที่งานก่อสร้างจะสำเร็จสมบูรณ์ นาย Luce ได้ตั้งข้อสังเกตว่า งานประดับตกแต่งทั้งภายในและภายนอกดูว่ายังค้างคาหรือยังไม่ได้ดำเนินการ ความไม่ครบถ้วนด้านการประดับตกแต่งดังกล่าวดูไม่สมกับเป็นงานช่างที่พัฒนามาถึงระดับสูงสุดเช่นนี้ (Luce, Vol.I, pp. 412-414)

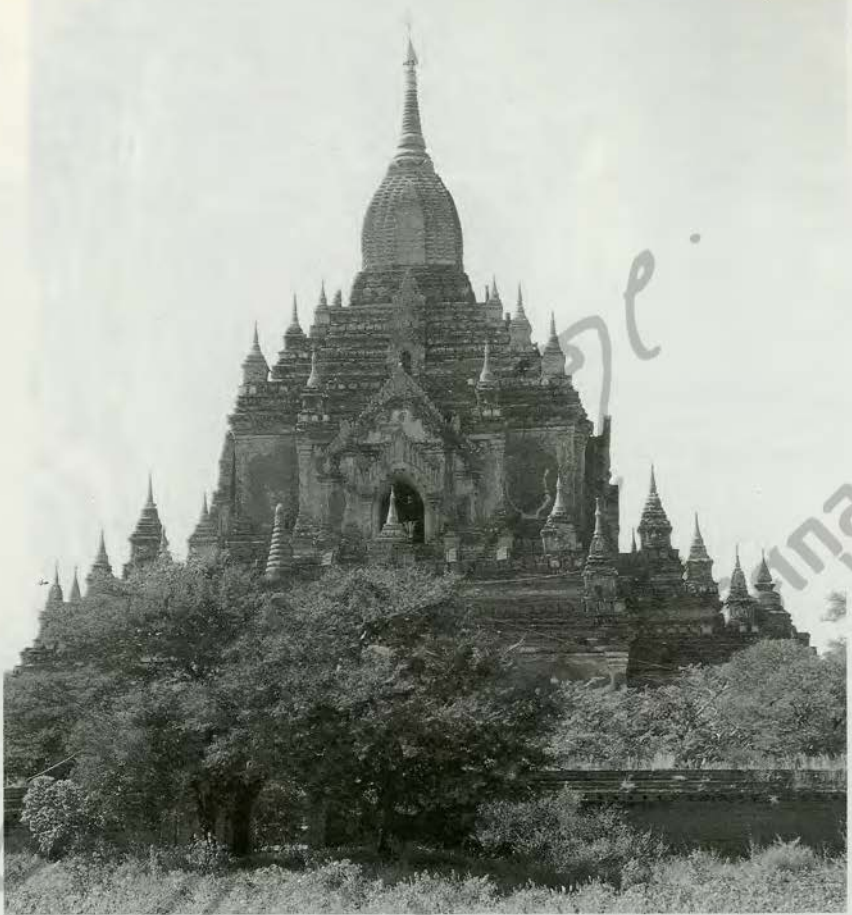

ภาพที่ ๒๕ เจตีย์วิหารธรรมยาจี (Dhammayangyi Temple) เมืองพุกาม (Pagan) รัชกาลพระเจ้านารฎ (Narathu) พ.ศ. ๑๗๑๐-๑๗๑๓ (Pictorial Guide..., p. 35) งานก่อสร้างค้างคาเพราะกษัตริย์พระองค์นั้นถูกลอบปลงพระชนม์ ข้อมูลทางลังการระบุว่าชาวสิงหลเป็นผู้กระทำ (Pictorial Guide..., p. 35) แผนผังบางส่วนคล้ายคลึงกับเจตีย์วิหารอนันท์ ประตูทางเข้าที่ถูกก่อบปิดยังเป็นประตูที่ต้องหาเหตุผลเพิ่มเติม
อนึ่ง สภาพงานก่อสร้างที่ยังค้างอยู่เผยให้เห็นอิฐที่มีคุณภาพ งานก่ออิฐที่ประณีต อันเป็นแบบฉบับของงานก่ออิฐของช่างพุกามอย่างแท้จริง

ภาพที่ ๒๖ หน้าต่าง ซึ่งมีซุ้มประดับแถวครึ่งสูง มีชื่อเรียกว่า เคล็ก-clec-จาก
ภาพที่ ๒๕ เจดีย์วิหารธรรมยาจี้ (Dhammayangyi Temple)
เคล็ก มีทั้งหน้าต่างและประตู (ดูภาพที่ ๒๘) อันเป็นลักษณะเฉพาะในศิลปะ
พุกาม เป็นแรงบันดาลใจสำหรับงานประดับซุ้มของช่างล้านนาและงานช่างสุโขทัยด้วย
(ดู ผนวกท่าย ๖ ก, ข)

ภาพที่ ๒๗ เจดีย์วิหารสุลามาณี (Sulamani Temple) หมู่บ้านมินนันถุ (Minnanthu) รัชกาลพระเจ้านรปติสิตถุ (Narapatisithu) พ.ศ. ๑๗๒๖ (Pictorial Guide..., p. 54)

แผนผังโดยรวมดูคล้ายกับเจดีย์วิหารสี่พัตัญญ คือมี ๒ ชั้นเหลื่อมกัน ชั้นบนเป็นชั้นซ้อน แต่ละชั้นลดหลั่นประดับเจดีย์ขนาดเล็กที่มุมเพื่อเป็นบริวารของยอดประธานซึ่งเป็นทรงศิขร

ตัวอาคารในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสต่อมุขยื่นออกไปทั้งสี่ด้าน ด้านหน้าอยู่ทางตะวันออกเป็นมุขยาวและใหญ่กว่าด้านอื่น งานประดับอันงดงามเช่นงานประดับยอดผนังด้วยลวดบัวทำด้วยดินเผาเคลือบหลากหลายทั้งลักษณะและขนาด

เจดีย์วิหารสมัยพุทธามซึ่งมียอดกลางเป็นประธานโดยมียอดบริวารประกอบตามมุมของสมัยเมืองพุททามที่กล่าวมาข้างต้นและเป็นลำดับมาก่อนหน้านี้ คงเป็นต้นแบบสำหรับการปรับปรุงของช่างชาวล้านนาในการออกแบบเจดีย์ของตน เรียกว่า “เจดีย์ทรงปราสาทยอด” (ดู ผนวกท่าย ๕)

ภาพที่ ๒๔ ประตูซึ่งมีซุ้มประดับแถวศรีบสูง เคล็ก-clec-จากภาพที่ ๒๗ เจดีย์
วิหารจูปามณี (Sulamani Temple)

นอกจาก เคล็ก อันเป็นลักษณะเฉพาะของงานช่างสมัยเมืองพุกามที่ได้มีส่วน
เป็นแรงบันดาลใจสำหรับงานประดับซุ้มของช่างล้านนาและช่างสุโขทัยดังที่ได้เกริ่นไว้
บ้างแล้ว (ดู ผนวกท่าย ๖ ก, ข) ที่ยอดของเคล็กซึ่งประดับเจดีย์ทรงระฆังขนาดเล็ก
ก็เป็นลักษณะเฉพาะของศิลปะพุกามเช่นกัน และคงเป็นที่มาของงานประดับทำนอง
เดียวกันในศิลปะล้านนา ศิลปะสุโขทัย และโดยเฉพาะศิลปะของกรุงศรีอยุธยาระยะ
แรก ซึ่งน่าสนใจเป็นพิเศษ (ดู ผนวกท่าย ๗)

ภาพที่ ๒๙ เจดีย์วิหารปะยอคงซู (Payathonzu Temple) หมู่บ้านมินนันถุ (Minnanthu) ตันพุทธศตวรรษที่ ๑๙ (Pictorial Guide.... p. 59)

ชื่อเรียกศาสนสถานแห่งนี้หมายถึงจำนวนสามของเจดีย์วิหาร ก่อสร้างโดยมีขนาดต่อเนื่องกัน ผนังคูหาไม้ภาพจิตรกรรมฝาผนังสภาพดีพอใช้ ฝีมือประณีต เรื่องราวที่เขียนอยู่ทางคติพุทธศาสนาฝ่ายมหายานลัทธิตันตระ เช่นภาพพระโพธิสัตว์ (Pictorial Guide.... p. 59) และมีภาพเล่าเรื่อง เข้าใจว่าเรื่องประวัติของพระอดีตพุทธเจ้า รวมทั้งภาพพระอดีตพุทธเจ้าขนาดเล็กๆ เต็มพื้นที่ตอนบนของผนังและเพดาน (เรื่องพระอดีตพุทธเจ้ามีอยู่ทั้งในคติของฝ่ายเถรวาทและฝ่ายมหายาน)

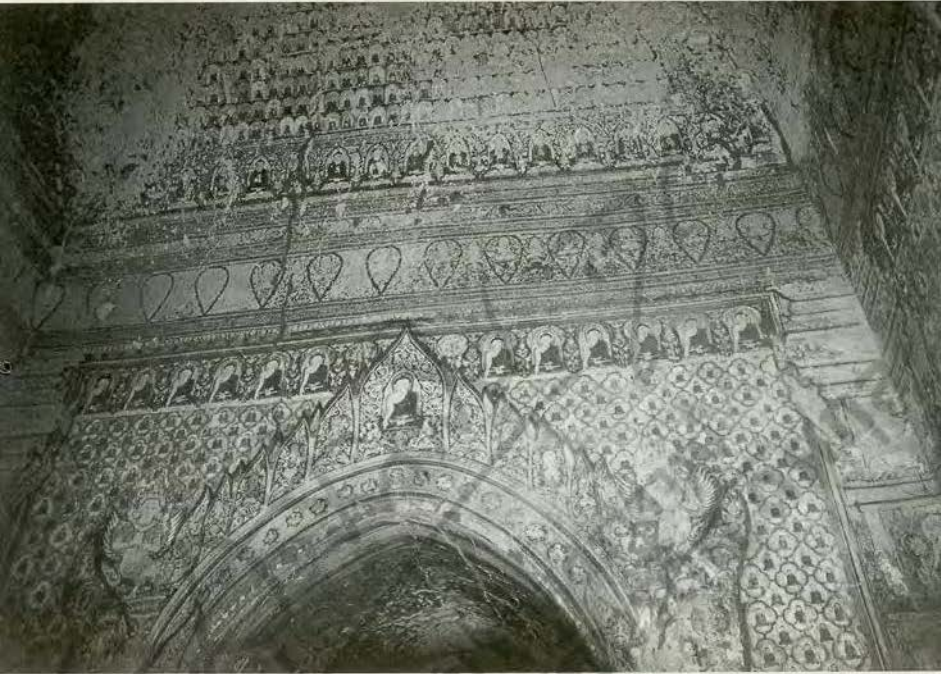
อย่างไรก็ตาม ภาพเขียนที่ยังวาดค้างอยู่ คือที่องค์กลาง เขียนสำเร็จเพียงครึ่งเดียว องค์ถัดไปทางขวายังไม่ได้เขียน ประกอบกับแท่นประดิษฐานรูปเคารพวางแปล่า จึงมีความเห็นจากหนังสือ Pictorial Guide.... (p. 59) ระบุไว้ว่างานสร้างศาสนสถานแห่งนี้คงถูกเลิกไปก่อนเสร็จสิ้น

อนึ่ง ความที่จิตรกรรมฝาผนังมีแนวทางการตามคติของลัทธิตันตระ จึงไม่ทราบแน่ชัดว่ารูปเคารพภายในคูหาหากมีอยู่ควรเป็นพระพุทธรูปหรือรูปเคารพอื่น เช่น พระโพธิสัตว์พระองค์ใด

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น For Educational Purpose Only

สันติ เล็กสุขุม ๑๕๗

ภาพที่ ๓๐ จิตรกรรมฝาผนัง จากภาพที่ ๒๙ เจดีย์วิหารปะตองสุ (Payathonzu Temple)

จิตรกรรมฝาผนังสมัยเมืองพุกาม นอกจากเรื่องชาดก เรื่องพุทธประวัติแล้ว เรื่องสำคัญที่ต้องมีอยู่คือพระอดีตพุทธเจ้า ภาพพระอดีตพุทธเจ้าขนาดเล็กๆ เรียงรายจำนวนมากมายจนนับไม่ได้ เพราะมีคติความเชื่อที่ว่าพระพุทธเจ้าเหล่านั้นมีจำนวนมากกว่าเม็ดทรายในมหาสมุทร เรื่องพระอดีตพุทธเจ้านิยมเขียนกันมากในจิตรกรรมสมัยราชธานีพุกาม และคงรวมทั้งปัจเจกพุทธเจ้าด้วย หลังจากสมัยราชธานีพุกาม ความนิยมได้ต่อเนื่องมาทั้งในประเทศพม่าและประเทศไทยซึ่งวัดของกลุ่มชนชาวมอญ จนแม้ทุกวันนี้ หากมีการเขียนจิตรกรรมฝาผนังก็ยังนิยมเขียนเรื่องพระอดีตพุทธเจ้า

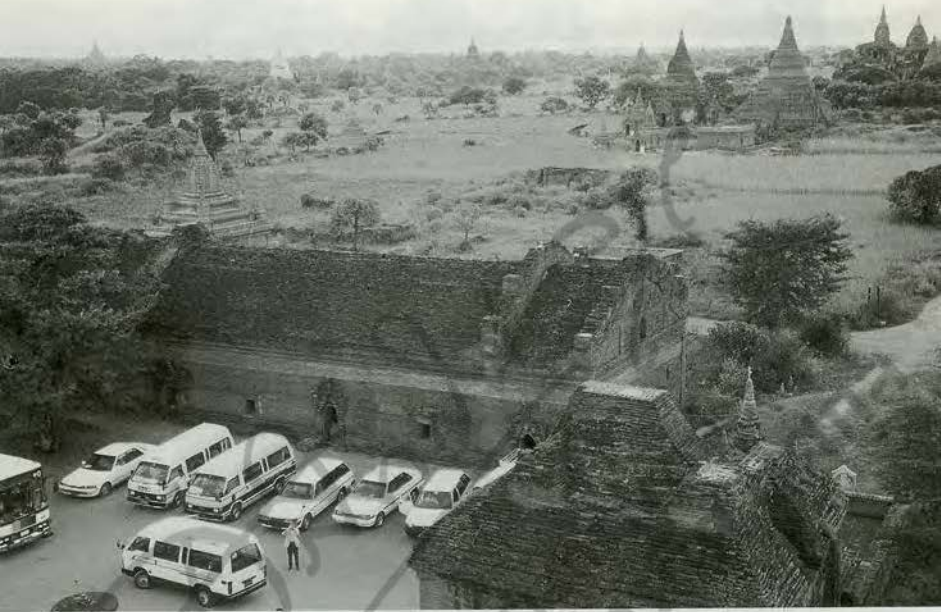
สีที่ใช้ในงานจิตรกรรมฝาผนังของสมัยเมืองพุกามมักจำกัดอยู่ที่ความขรึมขลัง โดยใช้เพียงสีเหลือง ดำ ขาว และน้ำตาลหรือแดงคล้ำ โครงสีมีดท่ามกลางแสงสลัว ทำให้เกือบมองไม่เห็นงานระบายสีติดเส้นอันประณีต

สถาปัตยกรรมประเภทอื่นของพุกาม

วิหารพระนอน ชินบินชาलयวง ก่ออิฐในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า ภายในมีภาพจิตรกรรมฝาผนัง หรือวิหารยอดก่ออิฐ ผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส หลังคายอดแหลม สร้างเพื่อเก็บพระไตรปิฎก จึงมีชื่อเรียกว่า ปิฎกเทียก เทียกแปลเทียบกับคำว่าหอและอาคารก่ออิฐในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัสเช่นกัน หลังคาลาดชันลดหลั่นในทรงกรวยเหลี่ยมต่อยอดแหลมด้วยลักษณะที่แปลกออกไปเป็นพิเศษ คือ เจดีย์วิหารมิมาลวง-กยวง หรือเจดีย์วิหารมหาโพธิ์ที่ช่างพุกามจำลองแบบมาจากอินเดีย และอีกประเภทหนึ่งคือ อุโบสถ เรียกชื่อ อุบาตีเถียน โบราณสถานแห่งนี้ ก่ออิฐผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า ภายในมีภาพจิตรกรรมฝาผนัง เป็นต้น (ภาพที่ ๓๑-๓๖)

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น For Educational Purpose Only

สันติ เล็กสุขุม ๑๕๙

ภาพที่ ๓๑ ชินบินธาลยวง (Shinbinthalyaung) เมืองพุกาม (Pagan) พุทธศตวรรษที่ ๑๒ (Pictorial Guide.... p. 33)

บริเวณเดียวกับเจดีย์วิหารเวสันตซึ่งพระเจ้าอนิรุทธทรงสร้าง มีวิหารก่อด้วยอิฐ ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปในพระอิริยาบถไสยาสน์อันเป็นที่มาของชื่อวิหารนี้ พระพุทธรูปดังกล่าวก่อด้วยอิฐ ฉาบปูนด้วยปูน ความยาวจากพระเศียรซึ่งอยู่ทางทิศใต้ถึงพระบาท ๑๘.๓๐ เมตร

แตกต่างจากพระพุทธรูปไสยาสน์ที่เจดีย์วิหารมธุระซึ่งพระเศียรอยู่ทางทิศเหนือ ตรงตามคัมภีร์ที่ว่าหมายถึงพระพุทธรูปองค์ตอนเสด็จสู่มหาปรินิพพาน แต่สำหรับพระพุทธรูปไสยาสน์ของวิหารชินบินธาลยวง พระเศียรอยู่ทางทิศใต้ ก็หมายถึงพระพุทธรูปองค์เสด็จสู่มหาปรินิพพานเช่นกัน แม้ว่าผิดจากทิศที่คัมภีร์ระบุ เพราะมีข้ออธิบายว่า พระพุทธรูปไสยาสน์ในตอนมหาปรินิพพานตามคติของพม่านั้นต้องตะแคงขวา พระพุทธรูปไสยาสน์องค์นี้ก็เช่นกัน เมื่อตะแคงขวา พระพักตร์จึงอยู่ทางเจดีย์ขเวสันตที่อยู่ทางตะวันออก ก็ตรงกับคติของพม่าอีกที่ว่า พระพุทธรูปไม่หันหลังให้เจดีย์ (Luce, Vol. I, pp. 285-286)

แบบอย่างของพระพุทธรูปองค์นี้สมกับกับวิหารที่มีชองหน้าต่างเล็ก ภายในจึงมีแสงสลัวตามแบบมอญ อันเป็นประเด็นให้ Luce (Vol. I, pp. 285-286) เชื่อว่าสร้างขึ้นในรัชกาลพระเจ้าอนิรุทธ คราวเดียวกับที่พระองค์สร้างเจดีย์ขเวสันต (ภาพที่ ๗)

ภาพที่ ๓๒ หอปิฎก (Pitakat Taik) เมืองพุกาม (Pagan) รัชกาลพระเจ้าอนิรุทธ์ (Anawrahta) ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๗ บูรณะเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๖ (Pictorial Guide..., p. 21) อาคารที่มีหลังคาลาดชันลดหลั่นต่อเนื่องขึ้นเป็นยอดใกล้เคียงกับทรงปราสาท อันเป็นหลังคาคอรอบมณฑลของไทย ซึ่งคงมีต้นแบบเก่าแก่อยู่ที่พุกามนี้เอง (ดู ผนวก ท้าย ๘)

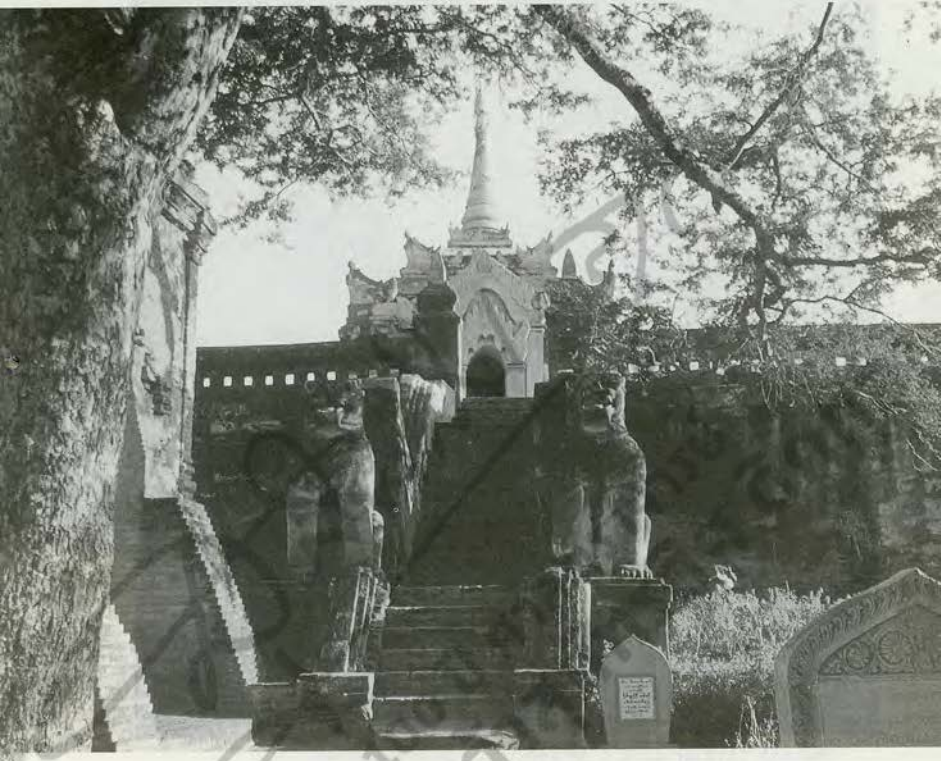
หอปิฎกนี้คงสร้างในรัชกาลพระเจ้าอนิรุทธ์ เมื่อ พ.ศ. ๑๖๐๑ หรือหลังจากนั้นเพียงเล็กน้อย เพื่อเก็บรักษาพระไตรปิฎกที่ต้องใช้ข้างถึง ๓๐ เชือกบรรจุมาจากเมืองสะเทิม หอปิฎกหนึ่งนี้ผ่านการบูรณะซึ่งมีขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๖ ในรัชกาลของกษัตริย์โบดอวปะยะ (Bodowpaya) (Pictorial Guide..., p. 21; Luce, Vol. I, p. 285)

ตัวอาคารในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้างยาวด้านละ ๑๕.๕ เมตร สูง ๑๘.๒๘ เมตร ผังสามด้านเจาะช่องหน้าต่างศิลปะปยู ขนาดช่องเล็กด้านละสามช่อง ผังด้านตะวันออกเป็นประตูทางเข้า

อนึ่ง ช่องหน้าต่างศิลปะปยูมีมาก่อนแล้วในศิลปะอินเดียบราหฺมันเช่นที่ถ้ำบาจา (Bhaja) (Zimmer อ้างใน Luce, Vol. I, p. 285 ft. 17)

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น For Educational Purpose Only

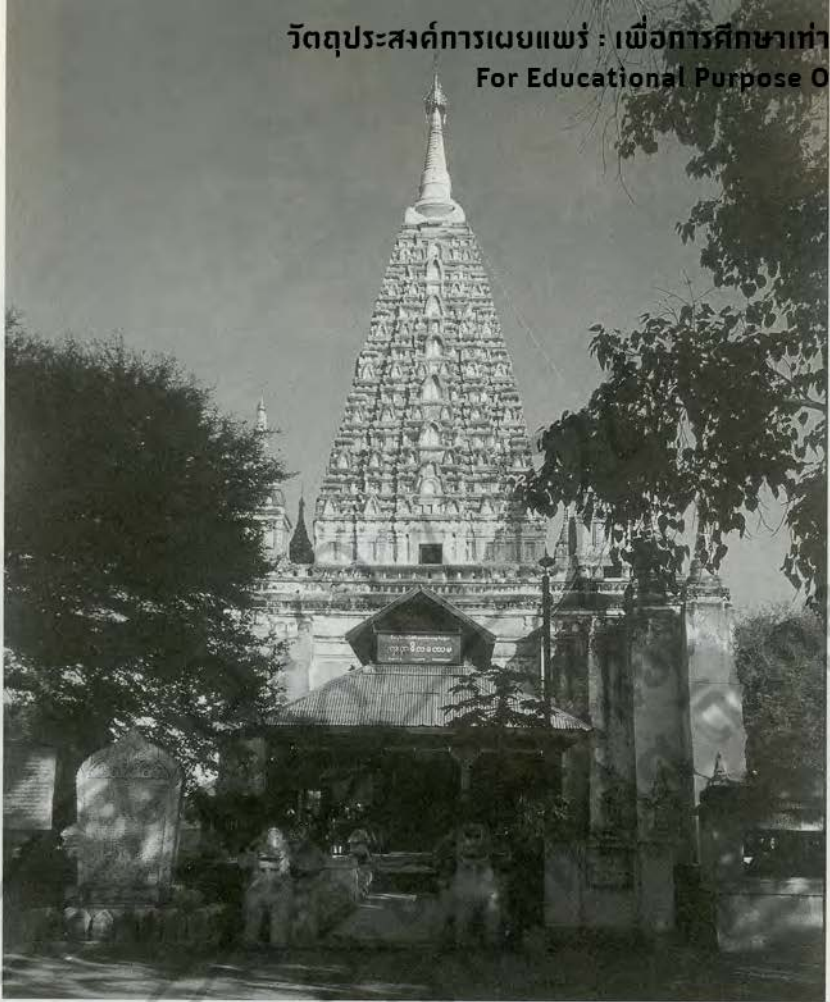
สันติ เล็กสุขุม ๑๖๑

ภาพที่ ๓๓ เจดีย์วิหารมิมาลาง-กยวง (Mimalaung-kyaung Temple) เมืองพุกาม (Pagan) รัชกาลพระเจ้านรปติสิตฤ (Narapatisithu) พ.ศ. ๑๗๑๗ (Pictorial Guide.... p. 27)

ฐานยกพื้นสูงรองรับทรงสี่เหลี่ยมเป็นคันทา ภายในประดิษฐานพระพุทธรูป ต่อขึ้นเป็นหลังคายอด ซึ่งประกอบจากหลังคาลาดซ้อนลดสองหรือสามชั้น แต่ละชั้นประดับครีวซึ่งเป็นเค้าของซุ้ม อันเป็นสัญลักษณ์ของอาคาร ยอดแหลมเหนือสุดหลังคาลาดคือเจดีย์ทรงระฆังขนาดเล็ก ต่อด้วยยอดเป็นซูดวงแหวนในทรงกรวยยาว

ลักษณะของหลังคายอดเช่นนี้ที่เรียกกันว่า ปราสาทพม่า ปัจจุบันมีตัวอย่างสร้างด้วยไม้แบบอย่างผสมผสานกับหลังคาลาดคดหลั่นของหอบิฏก (ภาพที่ ๓๒) ซึ่งได้ตั้งข้อสังเกตมาแล้วว่าเป็นแรงบันดาลใจให้ไทยดัดแปลงเป็นหลังคาของมณฑปและของพระมหาปราสาทในศิลปะไทย

ภาพที่ ๓๔ เจดีย์มหาโพธิ์ (Mahabodhi Pagoda) เมืองพุกาม (Pagan) รัชกาลพระเจ้าจันดองมยา (พระเจ้าติโลมินโล-Htilominlo) พ.ศ. ๑๗๕๔-๑๗๗๗ (Pictorial Guide..., p. 31)

พระองค์โปรดให้จำลองแบบจากวิหารมหาโพธิ์ที่ตำบลคยา รัฐพิหาร ประเทศอินเดีย วิหารมหาโพธิ์มีอยู่แห่งเดียวในศิลปะพุกาม รูปทรงเรียบง่าย ผนังด้านข้างประดิษฐานพระพุทธรูปเรียงรายโดยมีช่องเสาคัน ทำนองเดียวกับต้นแบบในศิลปะอินเดีย

ในศิลปะล้านนามีการสร้างวิหารมหาโพธิ์ที่เชียงใหม่ในรัชกาลพระเจ้าติโลกราช ในราว พ.ศ. ๒๐๐๐ คือวิหารมหาโพธิ์หรือวิหารเจ็ดยอดในวัดมหาโพธาราม ลักษณะของวิหารแตกต่างจากที่พุกาม ขณะเดียวกันก็แตกต่างจากต้นแบบที่อินเดีย จึงเป็นประเด็นในหมู่นักวิชาการว่าช่างล้านนาได้แรงบันดาลใจจากที่ใดเพื่อปรับปรุงสำหรับงานสร้างของตน (ดู ผนวกห์ทัย ๙)

ภาพที่ ๓๕ อุปาลีเถียน (Upali Thein) เมืองพุกาม (Pagan) ครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ ๑๘ (Pictorial Guide...., p. 12)

คำว่า อุปาลี เป็นชื่อภิกษุผู้คงแก่เรียนในรัชกาลของพระเจ้าันดองมยา (Nadaungmya) ซึ่งพระนามอย่างเป็นทางการคือพระเจ้าติโลมินโล-Htilominlo ส่วนคำว่า เถียน แปลว่า อุโบสถ หรือ สิม ซึ่งรู้จักกันดีทางภาคอีสานของไทยด้วย

อาคารในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า ผนังก่อด้วยอิฐ ภายในมีพระพุทธรูปปูนปั้นคงสร้างขึ้นรุ่นหลัง พระองค์ประทับนั่ง พระหัตถ์แสดงปางมารวิชัย แม้ว่าปางมารวิชัยเป็นที่นิยมสร้างกันมากในสมัยราชธานีพุกามมาแล้ว แต่พระพุทธรูปองค์นี้คงสร้างขึ้นใหม่ในภายหลัง อาจคราวเดียวกับงานเขียนจิตรกรรมฝาผนังเมื่อราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๓ (Pictorial Guide...., p. 12)

เจดีย์ทรงระฆังขนาดเล็กประดับอยู่กลางสันหลังคา เป็นประเด็นให้พิจารณา ด้านความหมาย เพราะมีคติอยู่ว่าเจดีย์ที่ประดิษฐานพระเกศธาตุและพระเขี้ยวแก้วของพระพุทธเจ้าคือเจดีย์จุฬามณี พระอินทร์สร้างไว้บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

เจดีย์ทรงระฆังกลางสันหลังคาของอุปาลีเถียน จึงอาจหมายถึงเจดีย์จุฬามณี คติความเชื่อดังกล่าว ภายหลังแพร่หลายไปสู่ศิลปะล้านนา โดยเฉพาะในศิลปะลาว ซึ่งคงพัฒนาให้เป็นรูปทรงปราสาทจำลอง หมายถึงปราสาทของพระอินทร์บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ กรณีที่ประดับเต็มรูปแบบ ปราสาทพระอินทร์สูงเด่นอยู่กลางหน้าข้างด้วยปราสาทขนาดเล็กลดหลั่นข้างละเจ็ด หมายถึงภูเขาสัตตบริภัณฑ์

ภาพที่ ๓๖ จิตรกรรมฝาผนังของอุปาลี-เถียน (Upali Thein) เขียนเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๒๓ (Pictorial Guide..., p. 12)

เรื่องพระอดีตพุทธเจ้าในชุด ๒๔ หรือ ๒๘ พระองค์ เล่าเรื่องพระประวัติตอนสำคัญ เช่น ตอนมหากิเณชกรรมของแต่ละพระองค์

ระบายหลากหลายสี แต่ละสีสดใส รายละเอียดเช่นจำนวนบุคคลที่ประกอบอยู่ในฉากเหตุการณ์มีมากจนเต็มแน่นพื้นที่ โดยที่อากัปภิรยาเคลื่อนไหวกระฉับกระเฉงคือลักษณะที่แสดงถึงพัฒนาการของจิตรกรรมฝาผนังที่แตกต่างจากอดีตเมื่อสมัยเมืองพุกามซึ่งได้กล่าวถึงมาแล้ว

งานประดับสถาปัตยกรรม

ได้กล่าวมาเป็นลำดับเรื่องประติมากรรมและจิตรกรรม โดยแทรกอยู่ในส่วนของสถาปัตยกรรม ในที่นี้จึงขอเพิ่มเติมโดยสรุปส่วนที่เกี่ยวกับงานประดับด้านประติมากรรมและจิตรกรรมผาผนัง

งานประดับประดาทั้งภายนอกและภายในอาคารศาสนสถาน ในส่วนของจิตรกรรมผาผนังและประติมากรรมมีความหมายเด่นชัดในตัวเอง

งานประดับภายนอกมักเป็นงานประภทลวดลายปั้นด้วยปูนที่เป็นงานดินเผาหรือเผาเคลือบ เป็นแผ่นสี่เหลี่ยมกว้างยาวประมาณ ๑๒-๑๕ นิ้ว เป็นรูปนูนต่ำ เล่าเรื่องชาดกชุดใหญ่ หนึ่งแผ่นหนึ่งเรื่องประดับเรียงรายที่ผนังระเบียงทางเดินประทักษิณ

สำหรับประติมากรรมพระพุทธรูปสร้างขึ้นเพื่อเป็นรูปเคารพมิใช่เพื่อประดับโดยตรง พระพุทธรูปในรัชกาลของพระเจ้ากัณยลิตถามีลักษณะเด่นชัดเฉพาะรัชกาล นิยมสลักนูนสูงจากศิลา ประดิษฐานอยู่ภายในช่องเว้าที่เรียงรายบนผนังระเบียงทางเดินภายในคูหาของเจดีย์วิหาร พระพุทธรูปขนาดย่อมจำนวนมากมายเหล่านี้แต่ละองค์สูงไม่เกิน ๗๕ เซนติเมตร นอกจากเป็นรูปเคารพแล้ว ยังหมายถึงเหตุการณ์ในพุทธประวัติตอนต่างๆ หนึ่งองค์หนึ่งเหตุการณ์ ทราบได้จากพระอิริยาบถและปางที่ทรงแสดงด้วยพระหัตถ์ รวมทั้งรูปบุคคลเล็กๆ ที่มีส่วนในท้องเรื่อง สลักประกอบไว้ที่ส่วนล่างของพุทธบัลลังก์

ในพุททามมีเจดีย์ทุกแห่งหน มีประติมากรรมพระพุทธรูปและมีจิตรกรรมภาพพระพุทธรองค์ ซึ่งต่างมีความหมายเดียวกันคือสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้า ทั้งพระพุทธเจ้าศากยโคตม ทั้งพระอดีตพุทธเจ้าจำนวนนับไม่ถ้วนที่เสด็จมาตรัสรู้บนโลกนี้ และพระปัจเจกพุทธเจ้าที่นับจำนวนไม่ได้ตั้งเม็ดทรายในมหาสมุทร

พระพุทธเจ้าจึงสถิตอยู่ทั่วทุกแห่งหนในพุททาม

ผนวกท้าย

ผลวิเคราะห์ศึกษาของผู้เรียบเรียงที่ได้จัดทำขึ้นเป็นระยะ ตั้งแต่ราว พ.ศ. ๒๕๒๐ เป็นต้นมา คัดเลือกได้ ๙ ประเด็นเพื่อ ผนวกท้าย

ประเด็นจากผลวิเคราะห์ศึกษาของผู้เรียบเรียงให้ความสำคัญ ๓ ประเด็นที่งานช่างของราชธานีสุโขทัย ล้านนา และกรุงศรีอยุธยา ที่รับปรับปรุงแรงบันดาลใจจากงานช่างพุททามราชธานีที่เจริญ รุ่งเรืองอย่างยิ่งมากกว่า ๒๐๐ ปี

ความเสื่อมถอยของพุททามเมื่อ พ.ศ. ๑๘๓๐ นั้นอยู่ใน ระหว่างเสวยราชย์ของพ่อขุนรามคำแหงแห่งราชธานีสุโขทัย และก่อนการสถาปนาราชธานีเชียงใหม่แห่งแคว้นล้านนาของ พญามังราย ๑ ปี ส่วนราชธานีกรุงศรีอยุธยาสถาปนาภายหลัง คือในปี พ.ศ. ๑๘๘๓

การที่ราชธานีรุ่งเรืองในดินแดนไทยได้แรงบันดาลใจจาก ราชธานีที่เจริญรุ่งเรืองมาก่อนทั้งโดยตรงหรือโดยผ่านกันมาเป็น ทอดคือเรื่องปรกติ ตัดตอนยกตัวอย่างศิลปะอินเดียซึ่งเกิดขึ้น จากศิลปะที่มีมาก่อน ในแถบเอเชียกลางและกรีกโรมัน โดยได้ พัฒนามามีลักษณะเฉพาะของตนในที่สุดและแพร่หลายมาสู่ดิน

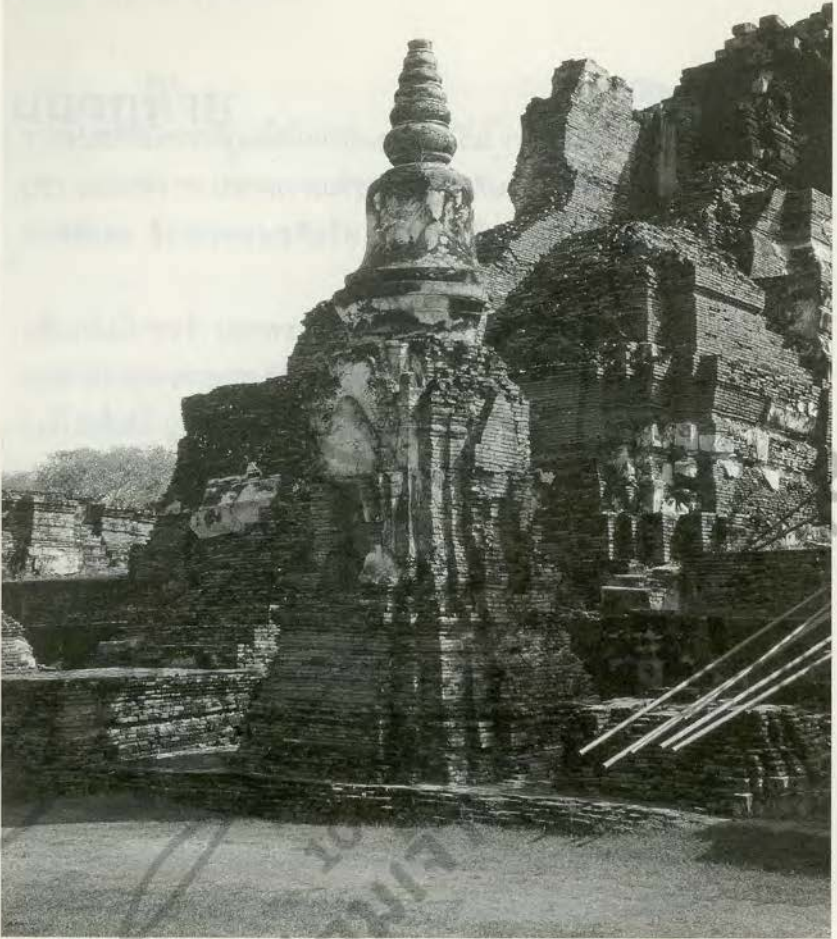
แดนในภูมิภาคนี้

กล่าวได้ช่วยว่า ไม่มีดินแดนเก่าแก่ใดในภูมิภาคนี้ที่ศิลปะการช่างโบราณชาติพื้นฐานศิลปวัฒนธรรมทางศาสนาจากอินเดีย เช่น ศิลปะขอม ศิลปะชวา ศิลปะจาม หรือศิลปะทวารวดี และศิลปะปยู ศิลปะพุกาม เป็นต้น

หลังจากพุทธศตวรรษที่ ๑๖ พุทธศาสนาจึงจางในอินเดีย อันเนื่องด้วยวัฒนธรรมมุสลิม ประเทศศรีลังกาสาขาพุทธศาสนาเก่าแก่ที่สุดในภูมิภาคจึงกลายเป็นศูนย์กลางสำคัญ ได้เชื่อมโยงกับเมืองมอญ ทางตอนใต้ของพม่า และสืบเนื่องมาสู่ราชธานีพุกาม ในที่สุด

ราชธานีรุ่นใหม่ของไทยเมื่อราวเริ่มพุทธศตวรรษที่ ๑๙ แม้มีพื้นฐานทางวัฒนธรรมในดินแดนของตนเป็นทุน แต่ก็ได้แรงบันดาลใจจากศิลปวัฒนธรรมที่เจริญขึ้นและรุ่งโรจน์ไปก่อน คือ ขอมและพุกาม

พุทธศาสนาเถรวาทคือหลักของศิลปะพุกามสอดคล้องและใกล้ชิดกับศิลปะของราชธานีไทยมากกว่าศิลปะขอมที่เคยมีพุทธศาสนาฝ่ายหินยานหรือฮินดูเป็นหลัก แรงบันดาลใจจากงานช่างพุกามได้เป็นส่วนผสมผสานอยู่ในงานช่างของราชธานีล้านนา และราชธานีสุโขทัยทั้งโดยตรงและโดยผ่านมาทางล้านนา ส่วนกรุงศรีอยุธยาห่างมาพอสมควร แต่อาจรับโดยตรงหรือผ่านจากสุโขทัย และคงจากล้านนาด้วย

๑ เจดีย์ทรงปราสาทยอด วัดมหาธาตุ พระนครศรีอยุธยา ศิลปะอยุธยา ตอนต้น พ.ศ. ๑๙๑๗

เหนือทรงระฆังไม่มีบัลลังก์สี่เหลี่ยม แต่เป็นทรงกลมลดหลั่นขึ้นไปในทรงกรวย ซึ่งตอนบนหักหาย การไม่มีบัลลังก์เหนือทรงระฆัง มีต้นแบบแรกเริ่มที่เจดีย์ทรงระฆัง “แบบอนิรุทธ์” สมัยเมืองพุกาม (ดูลายเส้น น. ๑๓๕)

อนึ่ง ความเป็นทรงปราสาทยอดของเจดีย์รายองค์นี้มีต้นแบบที่เจดีย์วิหารของสมัยเมืองพุกามเช่นกัน ช่างล้านนาได้รับแรงบันดาลใจมาปรับปรุงเป็นเจดีย์ทรงปราสาทห้ายอดของตน ก่อนจะส่งอิทธิพลให้แก่ศิลปะสุโขทัย (ดู ผนวกห้าย ๔) และมาสู่กรุงศรีอยุธยาในที่สุด เช่นเจดีย์รายองค์ที่วัดมหาธาตุองค์นี้ (สันติ, ๒๕๔๑, น. ๒๖-๓๒)

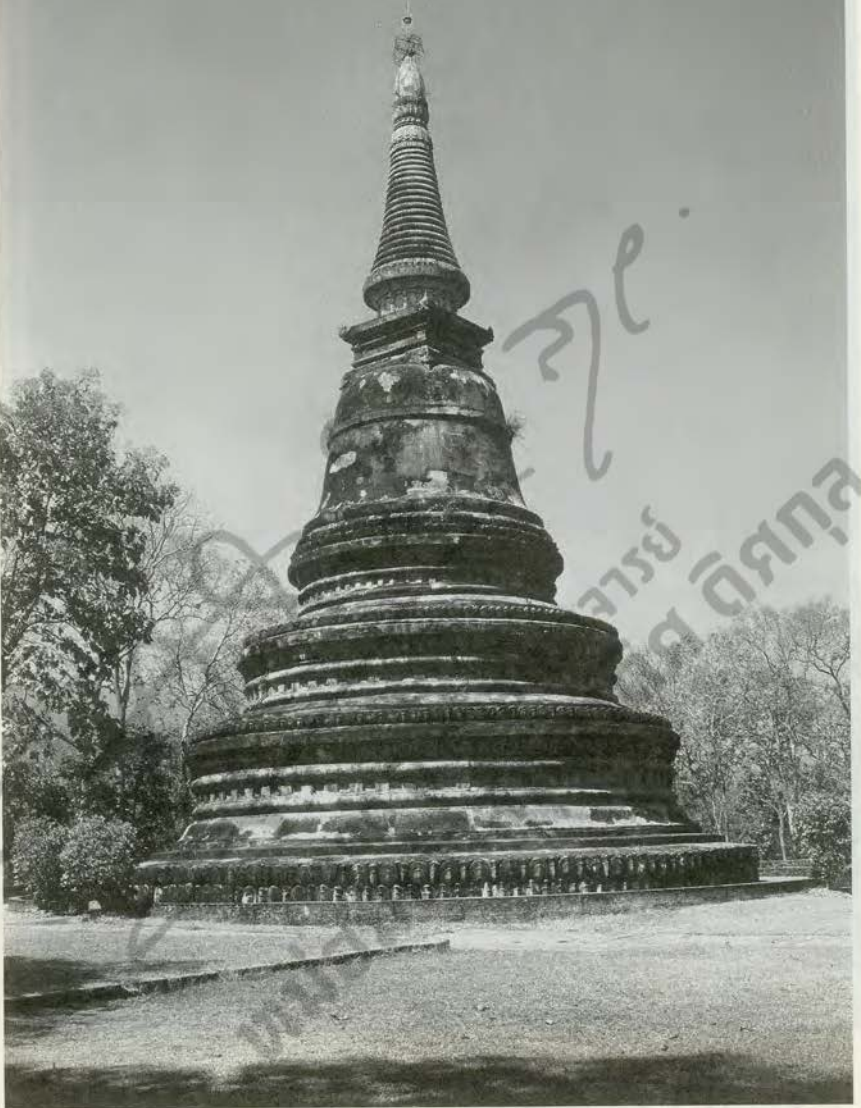

๒ เจดีย์ทรงปราสาทห้ายอด (เจดีย์เชียงยืน) วัดพระธาตุหริภุญไชย ลำพูน
ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ศิลปะล้านนา

ร่องรอยของงานช่างแสดงว่าผ่านการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งสำคัญในอดีตมาไม่
น้อยกว่าสองครั้ง และครั้งหลังสุดเป็นงานของกรมศิลปากร

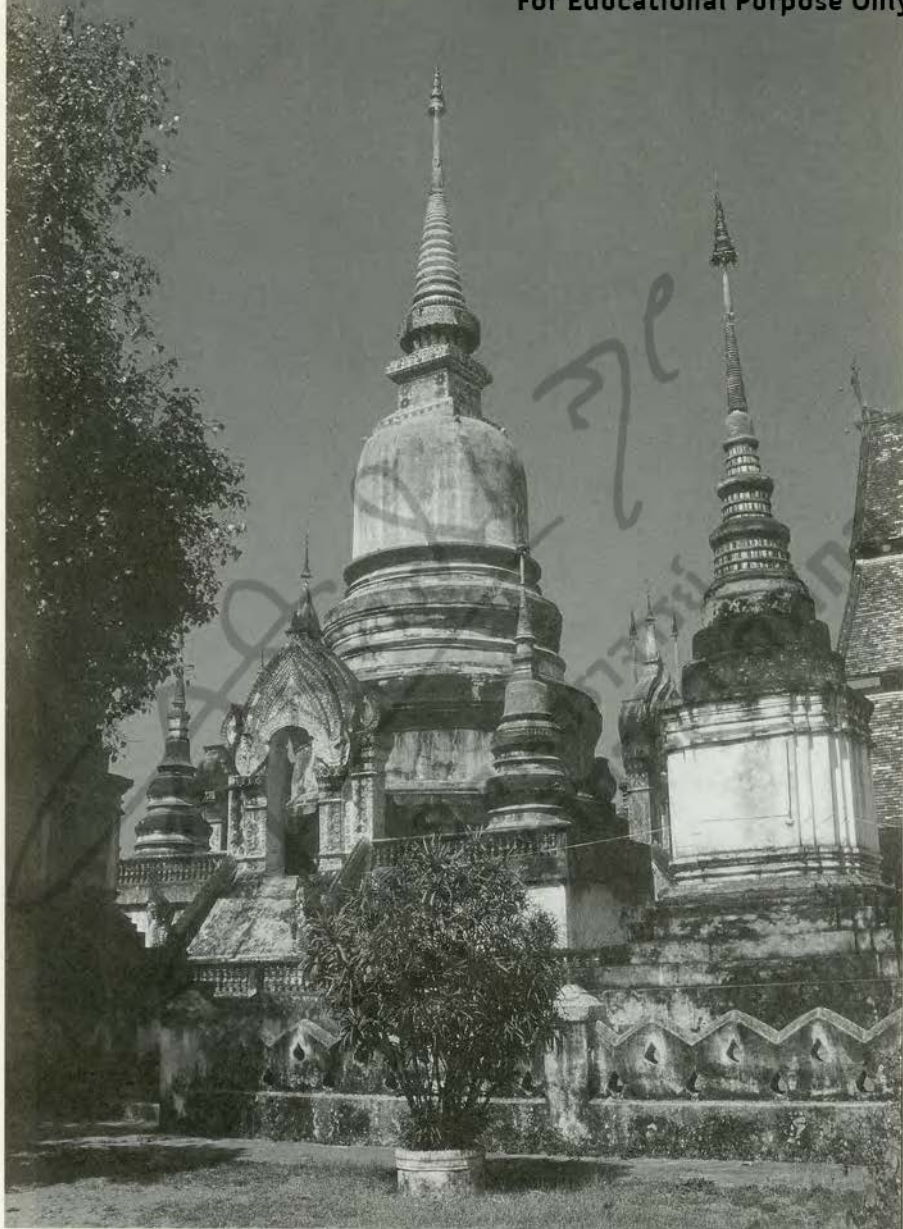
การตกแต่งองค์ระฆังโดยคาด “รัศมี” มีมาก่อนที่เจดีย์ทรงระฆังในศิลปะ
พุกาม (ดู ภาพที่ ๑๑)

การที่เป็นเจดีย์ทรงปราสาทห้ายอดแสดงถึงการปรับปรุงแบบอย่างจากเจดีย์
วิหาร แบบพุกาม (ดู ผนวกห้าย ๕)

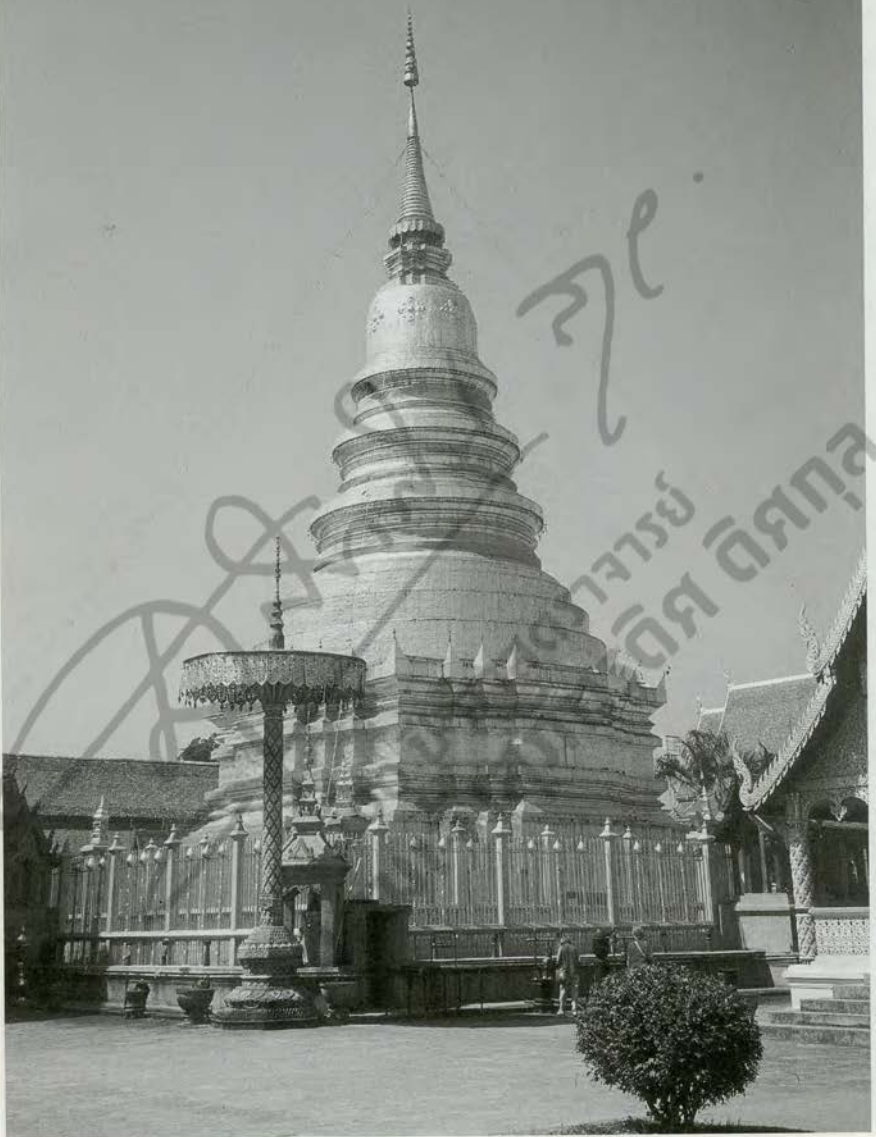
๓๓ เจดีย์วัดอุโมงค์ เชียงดอยสุเทพ เชียงใหม่ ราวครึ่งแรกของพุทธศตวรรษ
ที่ ๑๙ ศิลปะล้านนา

ฐานเตี้ย ซ้อนสามเพื่อรองรับองค์ระฆัง ท้องไม้ของแต่ละฐานประดับแถวช่อง
สี่เหลี่ยมเรียงรายมีมาก่อนที่เจดีย์สมัยราชธานีพุกาม (ดูภาพที่ ๑๗) “รัดอก” ที่คาด
องค์ระฆังก็เช่นกันมีมาก่อนที่พุกาม แต่การที่เจดีย์วัดอุโมงค์ผ่านการบูรณะมาแล้ว
ลักษณะบางประการจึงเปลี่ยนไป

๓๗ เจดีย์วัดสวนดอก เชียงใหม่ พ.ศ. ๑๙๑๒ รัชกาลพระเจ้าเกือนา ศิลปะ
ล้านนา
ความเป็นฐานสามชั้นซ้อนลดหลั่นรองรับทรงระฆังที่เริ่มยี่ดสูง คือลักษณะ
ทางพัฒนาการ

๓๓ พระธาตุนครวิทยุไชย ลำพูน พุทธศตวรรษที่ ๒๑ ศิลปะล้านนา
ชุดฐานขยายทางสูง ทรงของเจดีย์จึงเพรียว องค์ระฆังลดขนาด คือแนวพัฒนา
การจนเป็นลักษณะเฉพาะของเจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนาในที่สุด (ลำดับพัฒนาการใน
ผนวกท้าย ๓ ก, ข, ค ดูที่ สันติ, ๒๕๓๘, น. ๑๐๑-๑๐๗)

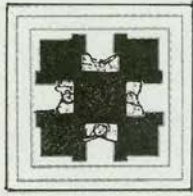
๔ เจดีย์ราย วัดเจดีย์เจ็ดแถว ศรีสัชชาลัย ราวครึ่งหลังของพุทธศตวรรษ
ที่ ๑๙ ศิลปะสุโขทัย

ส่วนกลางคือเรือนธาตุสี่เหลี่ยม มีช่องเว้าลึกทั้งสี่ด้านเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูป จึงเท่ากับพระพุทธรูปภายในช่องเว้าทั้งสี่ประดิษฐานที่เหลี่ยมทั้งสี่ของเสากลางภายในเรือนธาตุ

เสากลางดังกล่าวรับน้ำหนักกดจากส่วนบน ซึ่งชำรุดเหลือเพียงตอนล่างอันเป็นชุดฐานบัวลูกฟัก

ดังกล่าวข้างต้นคือการย่อจำลองจากโครงสร้างมาเช่นเจดีย์วิหารอนันทมาใช้สำหรับเจดีย์รายขนาดเล็ก ฐานกว้างยาวเพียง ๕ เมตร (สันติ, ๒๕๓๔, น. ๔๘-๔๙)

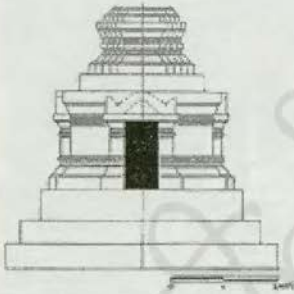
วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

แผนผังและรูปด้านของเจดีย์ราย
วัดเจดีย์เจ็ดแถว

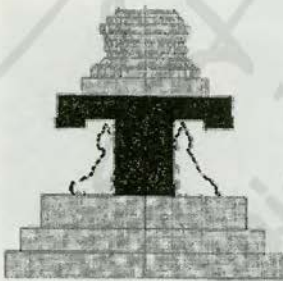

รูปด้านตัดเจดีย์วิหารอนันตะ
จาก Luce, Vol. III, pl.269 a

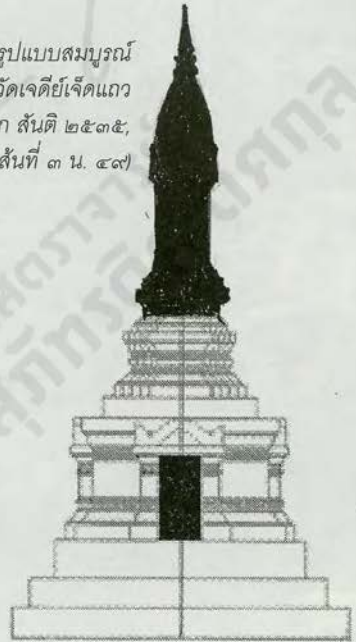

แผนผังและรูปด้านของเจดีย์ราย
วัดเจดีย์เจ็ดแถว

สันนิษฐานรูปแบบสมบูรณ
ของเจดีย์ราย วัดเจดีย์เจ็ดแถว
(ปรับปรุงจาก สันติ ๒๕๓๕,
ลายเส้นที่ ๓ น. ๔๙)

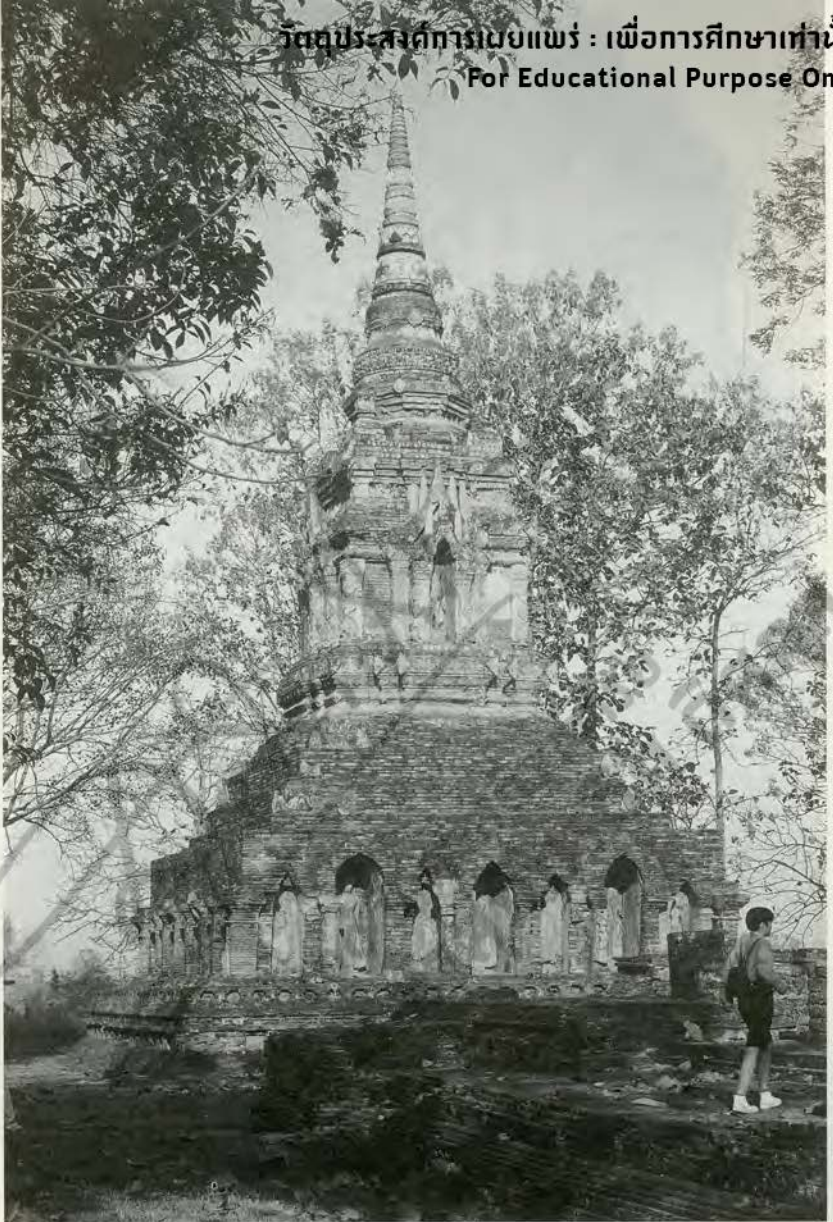
รูปด้านตัดของเจดีย์ราย
วัดเจดีย์เจ็ดแถว

๔ ข ลายเส้นแสดงแผนผังของเจดีย์ราย (จากผนวก ๔ ก)

แสดงเสากลางรับน้ำหนักซึ่งคงจำลองจากระบบเสากลางรับน้ำหนักของ
โครงสร้างขนาดมหึมาของเจดีย์วิหารแบบพุกาม เช่น เจดีย์วิหารอนันท์ (บนขวาและ
ดูภาพที่ ๒๓ ก, ข)

๕ เจดีย์ทรงปราสาทห้ายอด วัดป่าสัก เชียงแสน ราวกลางพุทธศตวรรษ
ที่ ๑๙ ศิลปะล้านนา

เจดีย์ที่มียอดกลางเป็นประธานยอดบริวารประจํามุม เชื่อว่าได้แรงบันดาลใจ
จากแบบอย่างในศิลปะพุกาม เช่น เจดีย์วิหารจุฬามณี (ดูภาพที่ ๒๗)

อนึ่ง นอกเหนือจากเค้าโครงของความเป็นทรงปราสาทยอดแล้ว งานประดับ
เช่นซุ้มเคล็ก ก็แสดงถึงแบบอย่างจากศิลปะพุกามเช่นกัน (ดู ผนวกห้าย ๖)

๖ ก ชุ่มของจระนำ เจดีย์วัดป่าสัก เชียงแสนราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๙
ศิลปะล้านนา

ชุ่มมีคريبยาวตั้งเรียงลำดับ คือแรงบันดาลใจจากชุ่มเคล็กในศิลปะพุกาม
เคล็ก คือประตูหรือหน้าต่างชุ่มแบบเฉพาะในศิลปะสมัยเมืองพุกาม (ดูภาพ
ที่ ๒๖, ๒๘) นำมาแปลงเป็นชุ่มจระนำของเจดีย์ทรงปราสาทห้ายอดทั้งในศิลปะ
ล้านนา เช่นที่วัดป่าสัก เชียงแสน (สันติ, ๒๕๓๘, น. ๑๓๖-๑๓๗) และเจดีย์ทรงปราสาท
ห้ายอดบางองค์ในวัดเจดีย์เจ็ดแถว ศรีสัชชนาลัย ศิลปะสุโขทัย (ดูภาพที่ ๖๗)

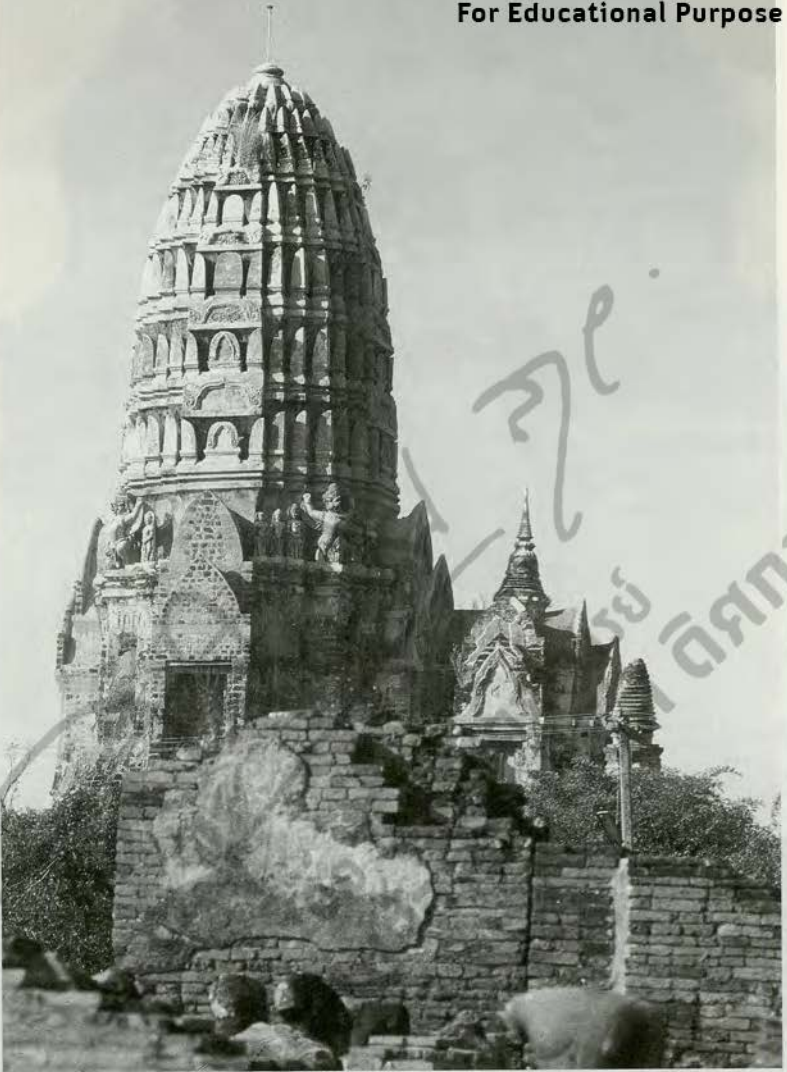

๖ ข เจดีย์รายทรงปราสาทห้ายอด วัดเจดีย์เจ็ดแถว ศรีสังขนาลัย ราวครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ศิลปะสุโขทัย

หุ้มมีศรีบริษายาวตั้งเรียงลำดับ คล้ายลักษณะเฉพาะของหุ้มเคล็กในศิลปะพุกาม ช่างสุโขทัยคงรับแบบอย่างผ่านมาจากศิลปะล้านนา เช่นเดียวกับความเป็นเจดีย์ทรงปราสาทห้ายอดของเจดีย์รายองค์นี้ ซึ่งมีต้นแบบในศิลปะพุกามที่ผ่านมาจากศิลปะล้านนา (สันติ, ๒๕๓๔, น. ๖๑, ๖๕)

๓๖ ๓ ปรากฏประธานวัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. ๑๙๖๗
ศิลปะอยุธยาตอนต้น

แบบอย่างของเจดีย์ทรงปราสาทของกรุงศรีอยุธยาผ่านพัฒนาการอันมีต้นแบบคือปราสาทในวัฒนธรรมขอม แต่เนื่องจากไม่เคยพบว่าปราสาทขอมระดับเจดีย์ทรงระฆังไว้ที่สันหลังคาของตรีมุข แต่การประดับดังกล่าวเป็นแบบแผนชัดเจนที่เจดีย์วิหารของศิลปะพุกาม จากข้อคิดดังกล่าวอธิบายได้ว่า ศิลปะของกรุงศรีอยุธยาได้ผสมผสานแรงบันดาลใจที่มาจากวัฒนธรรมขอมและวัฒนธรรมพุกาม (เจดีย์เหนือยอดซุ้มในศิลปะพุกาม ภาพที่ ๒๔ เทียบกับภาพที่ ๗ ข) อิทธิพลสืบเนื่องจากศิลปะพุกามอาจผ่านเข้ามาโดยตรง หรือผ่านมาทางสุโขทัย หรือล้านนาาก็เป็นได้

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น
For Educational Purpose Only

สันติ เล็กสุขุม ๑๗๙

๓) ข เจดีย์ยอดเหนือสันหลังคาของตรีมุขปราสาทประธานวัดราชบูรณะ
(จาก ๗ ก)

เจดีย์เหนือยอดซุ้มในศิลปะพุกาม (ภาพที่ ๒๘) คือการจำลองการประดับเจดีย์
บริวาร เป็นแบบอย่างปกติในสถาปัตยกรรมพุกามอยู่แล้ว ในศิลปะอยุธยาตอนต้น
งานประดับเจดีย์บนสันหลังคามุขปราสาทประธานองค์นี้จึงเป็นการผสมผสานระบียบ
ของการประดับเจดีย์บริวารจากศิลปะพุกาม (สันติ, ๒๕๒๒-๒๕๒๓, น. ๙๖-๑๐๔)

๘ ก พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง กรุงเทพฯ รัชกาลที่ ๑ (พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๕๒) ศิลปะรัตนโกสินทร์

หลังคาลาดชันซ้อนลดหลั่นเป็นชั้น ประกอบกันเป็นสัดส่วนอันประณีตของทั้งเส้นนอกและรายละเอียดของส่วนประดับประดา สะท้อนรสนิยมเฉพาะในวัฒนธรรมไทย สมเด็จพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงอธิบายว่ายอดปราสาทของไทย เหมือนกับของพม่า เพียงแต่ของไทยไม่ต้องการให้ทรงสูงมาก จึงลดทำเสาชองชั้นซ้อนแต่ลดชั้น แต่พม่ายังทำโดยทำเสาสั้นๆ จึงเป็นชั้นซ้อนลดหลั่นที่มีทรวดทรงยืดยาวกว่ายอดปราสาทของไทย (สารสินสมเด็จฯ น. ๒๑๓)

อนึ่ง ต้นเค้าของปราสาทพม่ารุ่นหลังที่สร้างด้วยไม้เช่นปราสาทยอดของพระราชวังมณฑลเย่ (ดูภาพที่ ๘ ข) คงสืบเนื่องมายาวนานจากสมัยราชธานีพุกาม เช่นแบบอย่างของหอปฏิภก (ภาพที่ ๓๒) หรือหลังคายอดของเจดีย์วิหารมิมาลวง-กวงย (ภาพที่ ๓๓) เป็นต้น

วัตถุประสงค์การเผยแพร่ : เพื่อการศึกษาเท่านั้น For Educational Purpose Only

วินิต เล็กสุ่ม ๑๘๑

๒ ข พระมหาปราสาท พระราชวังกรุงมณฑลเสฉวน รัชกาลพระเจ้ามินดง พ.ศ.
๒๔๐๐
ยอดปราสาทประกอบด้วยชั้นหลังคาลาดคดหั่นเป็นชั้นซ้อน แต่ละชั้นทำเสา
หรือฝาเดี่ยว แต่โดยรวมแล้วทรวดทรงยี่ดสูงกว่ายอดปราสาทของไทยซึ่งไม่ทำเสาของ
ชั้นซ้อนแต่ละชั้น

๕ เจดีย์วิหารเจดีย์ยอด วัดมหาโพธาราม เชียงใหม่ รัชกาลพระเจ้าติโลกราช
ราว พ.ศ. ๒๐๐๐ ศิลปะล้านนา

ปัญหาของเจดีย์วิหารมหาโพธิ์ของวัดมหาโพธาราม เชียงใหม่ ยังไม่มีข้อสรุปว่า
พระเจ้าติโลกราชโปรดให้สร้างขึ้นในโอกาสที่พระพุทธเจ้าศากยโคตมทรงตรัสรู้ครบ
๒,๐๐๐ ปี โดยถ่ายแบบจากวิหารมหาโพธิ์ต้นแบบที่ตำบลคยา รัฐพิหาร ประเทศ
อินเดีย หรือถ่ายแบบจากที่ไกลกว่า คือเจดีย์วิหารมหาโพธิ์ที่พุกาม ซึ่งพระเจ้าติโลมินโล
(พ.ศ. ๑๗๕๔-๑๗๗๗) โปรดให้จำลองจากต้นแบบในประเทศอินเดีย (ดูภาพที่ ๓๔)

การถ่ายแบบหรือจำลองแบบในความหมายของการเอาเค้าโครงมาปรับปรุงให้
เหมาะสมกับรสนิยมท้องถิ่น คือประเด็นปฏิบัติทั่วไป เช่น ลักษณะของวิหารมหาโพธิ์
ที่จำลองแบบมาไว้ที่พุกาม ความแตกต่างโดยมีลักษณะเฉพาะของเจดีย์วิหารมหาโพธิ์
เชียงใหม่ก็เช่นกัน

ขณะที่ความแตกต่างและความคล้ายคลึงคละเคล้ากันจนวิเคราะห้ไม่ได้
แน่ชัดจึงมีข้อสันนิษฐานเบื้องต้นว่าช่างล้านนาปรับปรุงแบบจากพุกามซึ่งสะดวกกว่า
จากอินเดียที่ห่างไกล

งานประดับสถาปัตยกรรม

ได้กล่าวมาเป็นลำดับเรื่องประติมากรรมและจิตรกรรม โดยแทรกอยู่ในส่วนของสถาปัตยกรรม ในที่นี้จึงขอเพิ่มเติมโดยสรุปส่วนที่เกี่ยวกับงานประดับด้านประติมากรรมและจิตรกรรมฝาผนัง

งานประดับประดาทั้งภายนอกและภายในอาคารศาสนสถาน ในส่วนของจิตรกรรมฝาผนังและประติมากรรมมีความหมายเด่นชัดในตัวเอง

งานประดับภายนอกมักเป็นงานประภทลวดลายปั้นด้วยปูนที่เป็นงานดินเผาหรือเผาเคลือบ เป็นแผ่นสี่เหลี่ยมกว้างยาวประมาณ ๑๒-๑๕ นิ้ว เป็นรูปนูนต่ำ เล่าเรื่องชาดกชุดใหญ่ หนึ่งแผ่นหนึ่งเรื่องประดับเรียงรายที่ผนังระเบียงทางเดินประทักษิณ

สำหรับประติมากรรมพระพุทธรูปสร้างขึ้นเพื่อเป็นรูปเคารพมิใช่เพื่อประดับโดยตรง พระพุทธรูปในรัชกาลของพระเจ้ากัณยลิตถามีลักษณะเด่นชัดเฉพาะรัชกาล นิยมสลักนูนสูงจากศิลา ประดิษฐานอยู่ภายในช่องเว้าที่เรียงรายบนผนังระเบียงทางเดินภายในคูหาของเจดีย์วิหาร พระพุทธรูปขนาดย่อมจำนวนมากมายเหล่านี้แต่ละองค์สูงไม่เกิน ๗๕ เซนติเมตร นอกจากเป็นรูปเคารพแล้ว ยังหมายถึงเหตุการณ์ในพุทธประวัติตอนต่างๆ หนึ่งองค์หนึ่งเหตุการณ์ ทราบได้จากพระอิริยาบถและปางที่ทรงแสดงด้วยพระหัตถ์ รวมทั้งรูปบุคคลเล็กๆ ที่มีส่วนในท้องเรื่อง สลักประกอบไว้ที่ส่วนล่างของพุทธบัลลังก์

ในพุททามมีเจดีย์ทุกแห่งหน มีประติมากรรมพระพุทธรูปและมีจิตรกรรมภาพพระพุทธรองค์ ซึ่งต่างมีความหมายเดียวกันคือสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้า ทั้งพระพุทธเจ้าศากยโคตม ทั้งพระอดีตพุทธเจ้าจำนวนนับไม่ถ้วนที่เสด็จมาตรัสรู้บนโลกนี้ และพระปัจเจกพุทธเจ้าที่นับจำนวนไม่ได้ตั้งเม็ดทรายในมหาสมุทร

พระพุทธเจ้าจึงสถิตอยู่ทั่วทุกแห่งหนในพุททาม

เที่ยวดวงเจดีย์ ที่พม่าประเทศ เพราะลำพังแต่
ทุกามเมืองเดียวมีเจดีย์นับพันองค์ พม่าถึงกับโฆษณา
ว่ามีมากถึง ๕ พันองค์ จะมีจริงหรือไม่? ยังไม่เคยนับ
แต่เชื่อว่ามีจริง มากกว่าเจดีย์ในสยามประเทศทั้ง
หมดกระมัง

ที่เรียกพม่าประเทศแทนประเทศพม่า เพราะ
เป็นคำโบราณเก่าแก่ มีตัวอย่างทั่วไป เช่น รามัญ
ประเทศ (คือ มอญ) กัมพูชประเทศ (คือ เขมร)
ล้านนาประเทศ (คือ ล้านนา) รวมทั้ง สยามประเทศ
(คือ กรุงสยาม)

สุจิตต์ วงษ์เทศ : บรรณาธิการ